

CİLT 9-SAYI 17-HAZİRAN 2019
VOLUME 9-NUMBER 17-JUNE 2019

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN 2146-4561

www.sbe.kilis.edu.tr

Cilt/Volume: 9 Sayı/Issue 17 (Haziran/June 2019)

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ISSN 2146-4561

**Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürlüğü 79100 Kilis / TÜRKİYE
Tel: +90 (348) 813 93 45, Fax: +90 (348) 813 93 50
Baskı Yeri: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası
E-mail: sbedergi@kilis.edu.tr ,web: www.kilis.edu.tr**

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi (Publisher)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
Adına Doç. Dr. Serhat KUZUCU

Editör (Editor)

Dr. Ömer CİDE (Baş editör), Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bölüm Editörleri

Doç. Dr. Taner AKÇACI, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Mustafa CİNOĞLU, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Doç. Dr. Hikmet Zeki KAPÇI, Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Dr. Üzeyir KÖSE, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Ahmet SİMSAR, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Dr. Yasin TAŞ, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Dr. Ahmet ŞİT, Kilis 7 Aralık Üniversitesi MYO

Dr. Laura Kelley, Slippery Rock University /ABD

Türkçe Dil Editörü (Turkish Language Editor)

Dr. Muhammet HÜKÜM, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Muhammet ATASEVER, Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Muhammet Yasin ÇAKIR, Kilis 7 Aralık Üniversitesi

İngilizce Dil Editörü (English Language Editor)

Dr. Muhittin KULAK, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Emrah PEKSOY, Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Dergimizin tarandığı indeksler

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Prof. Dr. M. Ruhat YAŞAR, Kilis 7 Aralık Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Halil İbrahim SEYREK, Kilis 7 Aralık Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Layli ÜKÜBAYEVA, Manas Üniversitesi / Kırgızistan
Doç. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM, Kilis 7 Aralık Üniversitesi / Türkiye
Dr. Bülent KAYA, Kilis 7 Aralık Üniversitesi / Türkiye
Dr. Muhammed OKUDAN, Gazi Osman Paşa Üniversitesi / Türkiye
Dr. Sara B. Tours, Slippery Rock University / ABD

DANIŞMA KURULU (ADVISORY BOARD)

Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ, İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR, Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU, Sakarya Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN, Erciyes Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ, Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Enver ÇAKAR, Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ, Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin PEKER, On Dokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Musa YILMAZ, Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, İzmir Demokrasi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Adnan ÇELİK, Selçuk Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Muhsin MACİT, Anadolu Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Doğan KARACOŞKUN / Kilis 7 Aralık Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ / İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mirjana TEODİSİJEVIÇ / Belgrad Üniversitesi / Sırbistan

Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayınlanan ulusal hakemli bir dergidir. Bu dergideki çalışmaların bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergimize gönderilen çalışmalar, alanında uzman iki ayrı hakem tarafından incelendikten sonra uygun görülenler Kabul edilmektedir. Yazım kurallarına ilişkin bilgilere dergimizin yazım kuralları kısmında yer verilmiştir.

Bu derginin tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin almaksızın hiçbir iletişim ve kopyalama sistemiyle kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve satılamaz

All rights reserved No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system without prior written permission.

EDİTÖRDEN

Sosyal Bilimler Dergisi olarak 17. sayımızla siz değerli okuyucularımızla buluşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Dergimizin daha iyi seviyeye taşımak için elimizden gelen gayreti göstermeye çalışmaktayız. Sosyal Bilimler alanına daha fazla katkı yapmak ve Sosyal Bilimler alanında daha kaliteli yayınlar ortaya çıkarmak adına da çabalarımız devam etmektedir. Bu vesile ile birinci sayıdan itibaren gerek yazar gerekse hakem olarak bu derginin varlığını devam ettirmesine katkı sunan bütün akademisyenlere, danışma ve yayın kurullarının saygıdeğer üyelerine çalışmalarından dolayı şükranlarımızı sunarız.

Sosyal Bilimler Dergisi ailesi adına siz değerli akademisyen, araştırmacı ve okuyucularımıza göstereceğiniz ilgiden dolayı şimdiden teşekkür ederiz. Siz değerli dostların istek ve önerilerinizi de bekler, bir sonraki sayımızda görüşene kadar sevgiyle kalmanızı dileriz.

Saygılarımızla...

Dr. Ömer CİDE
Editör

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES

Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Ermeni Yetimleri Suriye'ye Nakli Meselesi / After the First World War Matter of Transfer of Armenian Orphans to Syria by Near East Relief

Muttalip ŞİMŞEK.....1-12

Adrian Paci'nin Eserlerinde Göç ve Kimlik Olgusu / Migration and The Phenomenon of Identity in Adrian Paci's Art

Serkan ÇALIŞKAN.....13-21

Özgecılık Davranışının Bireysel Performans Üzerindeki Etkisinde Çalışan Sessliliğinin Aracı Rolü / The Mediating Role of Employee Voice on the Effect of Altruism Behavior on Individual Performance

Gamze Ebru ÇİFTÇİ-Alper GÜRER.....22-43

İhvân-ı Safâ Risalelerinde Tanrı'nın Bilinmesi / Knowing God in Rasâ'il of the Ikhwân al-Safâ'

Mehmet KARAKUŞ.....44-55

2000-2017 Yılları Arasında Türkiye'de Yapılan Fizik Eğitimi ile ilgili Yapılan Tezlerin İçerik Analizi / The Content Analysis of the Graduate Theses in Physics Education in Turkey between the Years 2000 and 2017

Zeynel Abidin YILMAZ.....56-67

Yazım İlke ve Kuralları.....68-73

Sosyal Bilimler Dergisi - Journal of Social Sciences

ISSN 2146-4561

Haziran / June 2019, 9 (17): 1-12

Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Ermeni Yetimleri Suriye'ye
Nakli Meselesi

After the First World War Matter of Transfer of Armenian Orphans to Syria by Near East Relief

Muttalip ŞİMŞEK

Dr. MEB, Selçuklu/KONYA,

e-posta: mutsimsek@gmail.com

Orcid: 0000-0003-1184-2345

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 01 Şubat / 1 February 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Haziran / 25 June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/ June 2019

Atıf/Cite as: Şimşek, Muttalip, (2019), Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Ermeni Yetimleri Suriye'ye Nakli Meselesi / After the First World War Matter of Transfer of Armenian Orphans to Syria by Near East Relief, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (17), 1-12, doi:<https://doi.org/10.31834/kilissbd.521173>

Rights reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

YAKIN DOĞU YARDIM HEYETİ'NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA ERMENİ YETİMLERİ SURİYE'YE NAKLİ MESELESİ

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Hristiyan yardım kuruluşları için önemli meselelerden biri de yıllarca misyon teşkilatları tarafından bakımı sağlanan Ermeni yetimlerin akıbetiydi. Batılı misyon kuruluşlarınca daha evvel Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde açılan yetimhanelerde binlerce Ermeni yetim barınıyordu ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan durum nedeniyle bu yetimlere artık Anadolu topraklarında bakılamayacağı anlaşılmıştı. İşte bu noktada, Maraş, Harput ve Urfa gibi Protestan misyon kuruluşlarının etkin olarak çalıştıkları bölgelerdeki yetimlerin Suriye'ye taşınması lüzumu ortaya çıkmıştı. Bu yetimlerin Suriye topraklarına nakliyle ilgili çalışmaları ağırlıklı olarak bir Amerikan yardım kuruluşu olan "Yakın Doğu Yardım Heyeti (Near East Relief)" üstlendi.

Yardım Heyeti, 1922 yılı içerisinde yaklaşık 8 bin Ermeni yetimin Suriye'ye naklini organize etmesi ve yerel makamlardan bu çocuklara izin alması için uzun yıllar Alman Doğu Misyonu'nun Urfa İstasyonu'nda görev yapan Jakob Künzler'i görevlendirdi. J. Künzler, başta kendi görev bölgesi Urfa olmak üzere, Harput, Maraş, Mardin, Diyarbakır ve Malatya'da bulunan ve Protestan yetimhanelerinde bakımı sağlanan çocukları farklı güzergâhlardan Suriye'ye nakletmek için yapılan çalışmaları idare etti. Bu çalışmada, Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin kuruluşu ve Anadolu topraklarında faaliyete başlaması, Yardım Heyeti'nin yetimleri nasıl ve hangi şartlarda Suriye topraklarına naklettiği, nakil esnasında yaşanan zorluklar ile çocuklara sağlanan yardımlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Yakın Doğu Yardım Komitesi, Suriye, Ermeni Yetimler, Jakob Künzler.

AFTER THE FIRST WORLD WAR MATTER OF TRANSFER OF ARMENIAN ORPHANS TO SYRIA BY NEAR EAST RELIEF

ABSTRACT

With the end of the First World War, one of the leading issues for Christian charities was the fate of the Armenian orphans, who had been taken care of by the mission organizations for many years. Thousands of Armenian orphans were sheltering in orphanages in different regions of Anatolia earlier by European mission organizations. Due to the situation that emerged after the First World War, it was understood that these orphans would no longer be examined in Anatolia. At this point, it was necessary to move the orphans in the regions where Protestant mission organizations such as Maraş, Harput and Urfa were working effectively to Syria. The Near East Relief (NER), an American charity, has undertaken work on the transfer of these orphans to the Syrian territories.

In 1922, NER assigned Jakob Kunzler, who had worked at the Urfa Station of the German East Mission for many years to organize the transfer of approximately 8,000 Armenian orphans to Syria and to obtain permission from the local authorities. J. Kunzler managed the works to transfer children from different routes to Syria, especially those in Urfa, Harput, Maraş, Mardin, Diyarbakır and Malatya, who were cared for in Protestant orphanages

In this notification, firstly, information will be given on the establishment of the Near East Relief Delegation and its commencement on the Anatolian territory. Then, issues such as how and under which NER transports orphans to the Syrian territory, difficulties during transportation and food and clothing assistance provided to children will be evaluated.

Keywords: The Ottoman Empire, The Near East Relief, Syria, Armenian Orphans, Jakob Künzler.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin askerî, sosyal ve ekonomik hayatına etkisi açısından ayrıca değerlendirilmesi gereken bir zaman dilimini ifade eder. Bunlar içerisinde gerek farklı cephelerde savaşan ve birçoğu şehit olan Osmanlı askerlerinin geride bıraktığı yetimler, gerekse savaş esnasında Ermeni ve Rumların çıkardıkları olaylar neticesinde anne-babasını kaybeden yetim çocuklar büyük zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde sadece Doğu bölgelerinde yetim kalan çocuk sayısının 50 bini bulduğu göz önüne alınırsa savaşın Türk toplumu üzerinde bıraktığı tesiri anlamak daha kolay olacaktır. Bu yetimler içerisinde Ermeni çocukların da bulunduğunu ifade etmek gerekir (Karabekir, 1995:9-15)¹. Her ne kadar Türk makamları çocuklar arasında milliyet ayrımı yapmaksızın bütün yetimlere sahip çıkmaya çalışsa da özellikle Ermeni yetimlerin, ileride tekrar kendi menfî politikaları için kullanmak amacıyla, başta misyon kuruluşları olmak üzere Batılı devletler tarafından Anadolu topraklarının dışına taşınmaya çalışıldığı görülecektir.

Osmanlı Devleti 27 Mayıs 1915 tarihinde "*Sevk ve İskân Kanunu*"nu çıkarıp uygulamaya başlayınca, İstanbul Amerika Büyükelçisi Henry Morgenthau Ermeniler için acil yardım çağrısı yapmış ve bu çağrı kısa zamanda Amerika kamuoyunda karşılık bulmuştu. Nitekim önde gelen Amerikan kuruluşlarından "*Amerikan Board*", "*Amerikan Kızılhaç*" ve "*Amerikan Birliği*"nin ortak girişimleriyle 16 Eylül 1915 tarihinde "*Ermeni ve Suriye Yardım Çalışması (Armenian and Syrian Relief Work)*" adlı bir yardım kuruluşu oluşturulmuş, ancak başlangıçta istenilen bağış miktarına ulaşamamıştı (Meyer, 1974:115).

Büyükelçinin yardım çağrısı sonrasında ayrıca "*Filistin-Suriye Yardım Heyeti (Palestine-Syrian Committee)*" ile "*İran Yardım Heyeti (Persian Relief Committee)*" de teşekkül etmişti ki, bu üç yardım kuruluşu 1915 yılının Kasım ayı içerisinde birleşerek "*Ermeniler ve Suriyeliler için Amerikan Yardım Heyeti (American Committee for Armenian and Syrian Relief)*"ni oluşturdu (NER, 1920:4). Bizzat Amerikan Başkanı Wilson'un bu kuruluşu destek çağrısı yapması ve basın yayın yoluyla kamuoyuna yapılan yardım çağrıları ile toplanan paralar, Orta Doğu'da kullanılmak üzere Büyükelçi Morgenthau'ya gönderiliyordu. Anadolu'da faaliyet gösteren Amerikan misyonerleri de bu kuruluştan büyük destek alarak çalışmalarını devam ettirmişlerdi. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle yeni bir oluşum içerisine giren kuruluş, önce "*American Committee for Relief in the Near East (Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti)*", 6 Ağustos 1919'da ise "*Near East Relief (Yakın Doğu Yardım Heyeti=NER)*" adını almış ve yıllarca bu isimle faaliyetine devam etmiştir (NER, 1920:45; Meyer, 1974:115 vd).

NER bu dönemde çalışmalarını beş ana bölgede yürütme kararı almıştı. Bu bölgeler şunlardı: Kuzey İran ve Mezopotamya, Rus Ermenistanı ve Trans-Kafkasya, Filistin ve Suriye, İstanbul ve Küçük Asya ile Yunanistan. NER'in önceliğinde olan milletler ise ağırlıklı olarak Ermeniler, Rumlar, Nasturiler ve Süryaniler idi. Özellikle Ermeniler çalışmaların merkezine alınmıştı. Bir örnek olması açısından 1920-1922 yılları arasında NER, sadece Alexandropol'de (Gümrü olarak da bilinen bu şehir, 1924 yılından itibaren Viladimir Lenin tarafından Leninaka olarak isimlendirilmiştir) yaklaşık 22 bin Ermeni yetimin bakımını sağlıyordu ve o dönem için bu şehir, "*en büyük yetim şehri*" olarak ifade ediliyordu (Nansen, 1928:174 vd).

Anadolu ve Suriye topraklarındaki yardım çalışmaları, savaştan kurtulan Ermeni dul kadın ve çocuklara yiyecek ve giyecek yardımı ile bunların korunması, ihtiyaç duyulan bölgelerde tıbbî hizmet verilmesi, yetimlerin güvenli bölgelere taşınarak bakımlarının sağlanması gibi alanlarda yoğunlaşmıştı. Yardım Heyeti, Ermenileri "*mazlum millet*" olarak

¹ Doğu bölgelerinde hem Taşnak Ermenilerinin, hem de Rusların zulmü neticesinde yetim kalan çocuklara Kazım Karabekir Paşa sahip çıkmış ve bunlara askerî eğitim yanında farklı alanlarda el becerileri kazanmaları için okullar açılmıştı. O dönem "*Kazım Karabekir Paşa Sistemi*" olarak ifade edilen eğitim anlayışı sayesinde bu çocukların asil ve millî bir ruha sahip, vatanına ve milletine faydalı bireyler olarak yetişmeleri hedeflenmişti. (Karabekir, 1995: 280-297).

gösteriyordu ve Amerikan kamuoyuna, "Ermeni yetimlerin Türk topraklarında doğduğunu, atalarının Türkler Anadolu'ya gelmeden evvel burada yaşadığını ve atalarından kalan bu topraklarda büyük acılara maruz kaldıklarını" söyleyerek milyonlarca dolar yardım yapılmasını sağlamıştı (A Million Lives Saved, 1923: 11).

NER, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'da bulunan ve yıllarca Protestan misyonierleri tarafından bakımı sağlanan Ermeni yetimlerle özel olarak ilgilenmiş ve bunların giderlerini karşılamaya çalışmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında Anadolu'nun işgale uğraması üzerine Batılı güçlerin koruması altında yetimlerin bakımını bu topraklarda rahat bir şekilde sürdüren NER, Milli Mücadele'nin başarılı bir şekilde neticeleneceğini görünce artık onlara Anadolu'da bakamayacağını anlamış ve bu çocukları başka bir coğrafyaya nakletmeyi planlamıştı.

Bu cümleden olmak üzere, NER'in bu çocukları Suriye topraklarına nakletmek için nasıl bir yol izlediği, Anadolu'daki Ermeni yetimlerin nakliyle ilgili görevlendirilen İsviçreli Jakob Künzler'in yaptığı çalışmalar, yetimlerin nakli sürecinde yaşanan sıkıntılar ve yetimler için yapılan yardımlar bu çalışmanın esasını oluşturmaktadır. Aslında Ermeni yetimler ile ilgili NER arşivine dayalı kayıtlarda bazı sayısal verilere (ACRNE, 1920; NER, 1920), diğer bazı kaynaklarda ise bu yetimlerin nakliyle ilgili kısmî bilgilere (Holmes, 2017; Demir ve Tekir, 2018) yer verilmektedir. Ancak çocukların Anadolu'nun farklı bölgelerinden alınarak Suriye topraklarına nakilleri ve bu süreçte yaşanan gelişmeler henüz detaylı bir şekilde ortaya konmamıştır. Bu çalışma ile belirtilen hususlar etraflıca değerlendirilecektir.

1. AMERİKAN YAKIN DOĞU YARDIM HEYETİ'NİN ANADOLU'DA ÇALIŞMAYA BAŞLAMASI

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın müttefiki olarak girince Anadolu'nun farklı bölgelerinde faaliyet yürüten İngiliz, İtalyan ve Fransız misyonierlerine ait kurumlar, özellikle de yetimhaneler, Alman ve İsviçreli misyonierler tarafından idare edilmeye başlanmıştı. Savaşın sonunda Almanların da Osmanlı topraklarından sınırdışı edilmesi yönünde karar çıkınca², bütün bu müesseselerin akıbeti misyon çevrelerini endişelendirdi. Ancak, Batılı misyon kuruluşlarının endişelenmelerine gerek yoktu. Çünkü biraz evvel de ifade ettiğimiz gibi, Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti bu süreçte devreye girmiş ve başta yetimhaneler olmak üzere diğer misyon birimlerini (hastane, poliklinik, atölye ve bakım evleri) ayakta tutmaya çalışmıştır.

Osmanlı kaynaklarında Amerikan Şark-ı Karîb Meâvenet Cemiyeti (BOA, MV, 253/174; Canlı, 1995:42) olarak geçen NER, 1919 yılı başlarında İstanbul ve Küçük Asya Bölgesi'ni de kendi içerisinde farklı çalışma merkezlerine ayırarak daha rahat faaliyet yürütmeyi amaçlamıştı. Bu merkezler: İstanbul, İzmir, Samsun, Sivas, Konya, Adana, Kayseri, Maraş, Harput, Diyarbakır ve Mardin idi. Ayrıca Tehcir Kararı'nın uygulanmasıyla birlikte önemli bir konuma sahip olan Halep, özellikle Anadolu'nun güneyinde bulunan şehirlerin bağlı olacağı ve buradan lojistik destek alacağı bir merkez olarak düşünülmüştü (Demir, 2018:116). 1919 yılının ortalarına doğru başta Urfa olmak üzere Maraş, Harput, Sivas, Malatya gibi istasyonlara Avrupa'dan gelen malî destek azalmaya başlayınca NER devreye girmiş ve bu istasyonların gereksinimlerini karşılamaya çalışmıştı (Künzler, 1933:79-81).

Yardım Heyeti, Anadolu'daki faaliyetlerinde önceliği yetim çalışmalarına vermişti. Birinci Dünya Savaşı başlayınca yetimhanelerde kalan çocukların eğitimi aksadığından evvela

² Alman misyonierlerin Anadolu'da bulunan istasyonlarında birçok yetimhane, sağlık birimleri ve çocukların eğitimi için okul ve el işi atölyeleri bulunuyordu. Bu kurumların Amerikan Şark-ı Karîb Muâvenet Heyeti'ne (NER) devri biraz zaman almış ve bu süreçte Osmanlı makamları kanunları uygulama hususunda bazı bölgelerde esnek davranmışlardır. Örneğin, Harput'ta bulunan Alman müesseselerinin NER'e devri biraz zaman aldığından Alman misyonier Ehmman ile beş Alman rahibinin Osmanlı topraklarını terketmeleri, İngiliz Fevkalade Murahhaslığı'nın da müsaadesi dâhilinde, iki ay ertelenmiştir (BOA, DH.ŞFR, 95/41, 5 Kanunusâni 1335/5 Ocak 1919).

düzenli bir eğitim sistemi kurulması hedeflendi. Düzen sağlandıktan sonra ilk olarak çocuklar yaş ve fizikî durumlarına göre sınıflara ayrılıyordu. Büyük çocuklar okulda sabahları akademik eğitim alırken öğleden sonra atölyelerde el becerileri kazanıyorlardı. Anadolu ve Suriye'de çocuklara kendi ana dillerinde eğitim veriliyordu. Bu dönemde NER'in sıkıntı çektiği önemli hususlardan biri okullarda ders verecek öğretmenlerin bulunamamasıydı. Çocuklara el becerisi kazanmaları için ip eğirme ve örme, kunduracılık, marangozluk ve demircilik gibi farklı alanlarda eğitim veriliyordu. Ayrıca, yetimhanelerin kendi gıda ihtiyaçlarını karşılamaları amacıyla kurulan tarım işletmelerinde çocuklara uygulamalı eğitim veriliyor; bu işletmelerde fasulye, patates, kavun, karpuz, ıspanak, domates, bamyası, soğan ve diğer sebzeler yetiştiriliyordu. Örneğin Suriye'de NER'e ait Vank ve Hoolavank yetimhanelerindeki tarım birimlerinde yetiştirilen ürünler burada barınan çocukların yıllık gıda ihtiyaçlarını karşılıyordu (NER, 1920: 35-38). Ancak bu durum her bölge için geçerli değildi. Savaş yıllarında bazı bölgelerde gıda temininde zorluk çekildiğinden gerekli ürünlerin Amerika'dan getirilmesi en uygun yol olarak görülmüştü. NER, bölgede genel bir faaliyet planlaması yaptıktan sonra yardım malzemelerini ağır tonajlı gemilerle Amerika'dan Yakın Doğu'ya taşımaya başladı. Bu gemilerde süt tozundan un ve diğer gıdalara, çeşitli tıbbî malzemelerden giyim eşyalarına, tarım aletlerinden ulaşım ve nakliye işlerinde kullanılmak üzere kamyon ve otomobil gibi motorlu taşıtlara kadar pek çok malzeme bulunuyordu (ACRNE, 1920:17). Gemiler bu malzemeleri, İzmit Körfezi'ndeki Derince Limanı'na getiriyordu ve limandaki ambarlara indirilen malzemeler³, Bağdat Demiryolu hattı ile Eskişehir, Afyonkarahisar, Konya, Ulukışla, Adana ve Halep'e sevk ediliyordu. Bu istasyonlardan da Anadolu ve Suriye'de bulunan şubelere dağıtılıyordu (Barthon, 1930:112-114).

Arşiv kayıtlarında, NER'in Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine 1916 yılından itibaren başladığı, üstelik Salîb-i Ahmer ve Hilâl-i Ahmer ile işbirliği içerisinde⁴ çalışmasına bağlı olarak Yardım Heyeti'ne çoğu zaman kolaylıklar sağlandığı görülmektedir. Bunların başında, Amerika'dan getirilen eşya, tıbbî malzeme ve gıda ürünlerine gümrük vergisinden muafiyet sağlanması gelmektedir. NER, yapacağı yardımları sadece Ermenilerle sınırlı tutmayıp bölgedeki diğer gayrimüslim unsurları da dâhil ettiğinden Osmanlı makamlarından talep ettiği izin ve muafiyetleri rahat bir şekilde elde ediyordu (BOA, DH.İ.UM, 205/2069; MV, 253/74; BEO, 4672/350376; MV, 255/127). Amerikan Şark-ı Karîb Muâvenet Heyeti (NER) Anadolu'daki yetimlerin bakımını üstlendiği dönemde faaliyet yürüttüğü bölgelerdeki muhtaç ahalinin de ihtiyaçları ile ilgilenmişti (BOA, DH.İ.UM, 209/227, Lef.2). Örneğin, 1920 yılında başlarında Daru'l-eytam Müdürlüğü'ne 18.000, Muhacirîn Müdürlüğüne 6.621, Daru'l-aceze Müdürlüğü'ne 8.890 ve muhtelif Hayriye-i İslamiye müesseselerine 6.624 Osmanlı lirası (toplam 43.135) yardımda bulunmuştu (BEO, 4705/352843, Lef.3).

30 Haziran 1920 tarihli bir istatistiğe göre, NER'in Kafkasya, Suriye ve Anadolu'da (İstanbul dâhil) çalışan personel sayısı 538 idi. Bu personelin yarısından fazlasını misyonerler oluşturuyordu. Üstelik Anadolu ve Suriye topraklarında yapılacak yardım çalışmalarında din faktörünün öne çıkarılması NER'e pek çok bakımdan kolaylıklar sağlıyor ve farklı mezheplerden de olsalar, Hristiyan halkın bu kuruluşa karşı tavrını yumuşatıyordu. Belirtilen istasyonlarda ayrıca, 63 hastane (9'u Anadolu'da, 11'i Suriye'de, 43'ü Kafkasya'da), 128 klinik (22'si Anadolu'da, 21'i Suriye'de, 85'i Kafkasya'da), 11 bakımevi (6'sı Anadolu'da, 5'i Suriye'de) ve 229 yetimhane (121'i Anadolu'da, 27'si Suriye'de, 81'i Kafkasya'da) bulunuyordu. Bu yetimhanelerde kalan çocuk sayısı 54.600'e ulaşıyordu ki, bunların 25.814'ü İstanbul ve Anadolu'da, 8.007'si Halep ve Beyrut'ta, 20.779'u ise Kafkasya'da bulunan yetimhanelerde

³ Limana gelen erzak ve malzemelerin vapurdan ambarlara nakledilmesi esnasında herhangi bir sorun çıkmaması için Osmanlı yöneticileri gerekli önlemleri alıyordu (BOA, DH.EUM.AYŞ, 73/17, 24 Cemaziyelâhir 1337/27 Mart 1919). Ayrıca bu erzak ve malzemeler gümrük vergisinden de muaf tutulmuştu (BOA, BEO, 4562/342148, 29 Cemaziyelâhir 1337/1 Nisan 1919).

⁴ NER, Amerikan Salîb-i Ahmer ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile işbirliği içerisinde çalıştığından 6 Şubat 1332/19 Şubat 1917 tarihli kanununun 2. maddesine istinaden hükümetin müsaadesiyle yurt dışından gelecek tıbbî ve sıhhi malzemelere herhangi bir gümrük resmi ödemiyordu (BOA, DH.İ.UM, 32/141, Lef.2, 24 Mayıs 1337/1921).

barınıyordu. Yetimhane dışında kısmen desteklenen yetim sayısı ise toplam 56.039'u buluyordu. Ayrıca hem bu yetimlere, hem de yardıma muhtaç diğer insanlara yapılan giyecek sayısı ise 300.000'e ulaşmıştı (NER, 1920:17). NER, bu dönemde faaliyet yürüttüğü bölgelerde toplam 132.000 yetimin bakımını sağlamayı hedeflemişti ki, bu çalışma oldukça yüksek bir bütçe gerektiriyordu. Nitekim NER, bu hizmetler için 1920-1923 yılları arasında 12 milyon dolara yakın bir bütçe tahsis etmişti (Barthon, 1930:5; NER Committee Records, 2013:2).

NER'in Anadolu'daki Ermeni yetimlerle somut olarak ilgilenmesi ve bunu uygulamaya geçirmesi⁵, Amerikalı Mary Caroline Holmes'i 1919 yılının ilk aylarında Urfa'ya göndermesi ile mümkün olmuştur. İlerleyen aylarda, NER Yönetim Kurulu Başkanı James L. Barton ile birlikte bazı delegeler de (Dr. William Peet, Prof. Esward Moore, Dr. John Main, Harold Hatch ve Dr. George Washburn)⁶ çalışmaları yerinde görmek için Urfa'ya geldi. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Almanya'dan gelen yardım kesilince İsviçreli misyoner Jakob Künzler Urfa'da bulunan yetimhanelerin idaresini NER'e devretti (Kieser, 2010:693).⁷ Diğer şehirlerdeki yetimhaneler de ilerleyen yıllarda NER'e devredilmiş ve 1922 yılının ilk aylarına kadar bu yardım kuruluşu tarafından idare edilmiştir (Şimşek, 2016:164-169).

2. YETİMLERİN SURIYE'YE NAKLİ KARARININ VERİLMESİ ve UYGULANMASI

Jakob Künzler, 1919 yılından itibaren Alman Doğu Misyonu'ndan ayrılarak Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti adına çalışmaya başladı. Onun bu kararı almasında, NER bünyesindeki İsviçreli çalışanların büyük etkisi olmuştu. Künzler, Anadolu'nun farklı bölgelerinde bulunan misyon kurumları ile ilgilenecek ve Amerika veya İsviçre'den gelen yardımların istasyonlara ulaştırılmasını organize edecekti. Bu süreçte istasyonları da ziyaret eden Künzler, bazılarının (örneğin Samsun ve Sivas) kapatılması gerektiğini görmüş ve bu kararını hemen uygulamıştı. 1922 yılının başlarına gelindiğinde ise Yardım Heyeti, yetimlerin bakımı ile ilgili sorunlar yaşamaya başladı. Ankara'da yeni kurulan hükûmetle, daha evvel sahip oldukları avantajlı durumların devamı hususunda anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Çocukları Türk idaresinin kontrolüne de bırakmak istemeyen NER, istasyonlarda barınan yaklaşık 8 bin Ermeni yetimi Suriye'ye nakletme kararı aldı (Feigel, 1989:266-267).

Bu nakil işini organize etme görevi Jakob Künzler ve eşine teklif edilmişti. Künzler ve eşi, yaklaşık 20 yıl Urfa'da görev yaptıkları için Türkçe'yi ileri düzeyde konuşabiliyorlardı. Dolayısıyla yerel makamlarla rahat bir şekilde iletişim kurabilecekleri düşünülmüştü. Neticede Künzler çifti kendilerine yapılan bu teklifi kabul edip çalışmalara başladılar. Yapılan plana göre, nakil işinde öncelik küçük yetim çocuklara verilecek, yetişkin çocuklar sonraya bırakılacaktı. İlk grup 90 çocuktan oluşuyordu ve çocukları zorlu bir yolculuk bekliyordu. Çünkü Urfa'dan Suriye sınırına kadar yaklaşık 90 km'lik yolu yürüyerek geçmeleri gerekiyordu (Künzler, 1933:96).

⁵ NER'den evvel Suriye'de yardım çalışmalarını Amerikan Kızılhaç'ı yürütüyordu. Daha sonra bu çalışmaları NER üstlenecek ve bölgedeki Ermeni yetim ve dul kadınlarının bakımlarını sağlayacaktır (Brown, 1920: 6). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra NER, Suriye'de yaşayan topluluklara, kuruluşlara veya ailelerin yanına yerleştirmek suretiyle yaklaşık 45 bin yetimin bakımını sağlamayı hedeflemişti (Brand, 1914-1918: 3).

⁶ NER Başkanı Barton ve delegelere, Osmanlı topraklarında rahat bir şekilde seyahat edebilmeleri için gittikleri bölgelerdeki memurlar tarafından kolaylık sağlanmasını içeren bir de belge verilmişti (BOA, BEO, 4560/341976, 3 Mart 1335/1919).

⁷ Batılı misyonerlere ait Anadolu'daki kurumlar için bu dönemde en büyük sorun maddi sıkıntıydı. Urfa'da bulunan Jakob Künzler bu sorunu aşmak için yıllarca açık kalmış ve misyona büyük destek sağlamış olan halı fabrikasının bazı materyallerini satmıştı. Ayrıca, İngilizler şehri işgal ettikten sonra Künzler'e maddi destek sağlamışlardı. Bunların yanında, İsviçre'den gönderilen 10 bin Frank tutarındaki yardım da yetimler için kullanılmıştı. Ancak bütün bu yardımlar yetimlerin giderlerini karşılamaya yetmediği için Künzler, 1919 yılının Nisan ayından itibaren Urfa'daki 700 yetimin idaresini NER'e devrettiği gibi kendisi de Alman Doğu Misyonu yerine Yardım Heyeti adına çalışmaya başladı (Feigel, 1989: 264-265).

Urfa'daki çocukların yolculuğa hazırlanmasında Bayan Holmes önemli görev üstlenmişti. Yolculuk esnasında çocukların ayakkabıları sağlam olmalıydı ve her ihtimale karşı yanlarında yedek ayakkabılar bulunması gerekiyordu. Yetimhanenin kunduracılık atölyelerinde her çocuk için ayakkabılar üretildi. Ayrıca terzihane de çocuklara yolculuğa uygun kıyafetler diktirildi. Yedek giysi ve eşyalarını taşımaları için çocuklara göre birer sırt çantası da hazırlanmıştı (Holmes, 2017:192-194).

Bu ilk nakil esnasında toplam üç araba tahsis edilmişti. Birisi, yürümekte zorluk çeken çocuklar için hizmet verecekti. Diğer bir araba da yiyecek ve yedek giyecekleri taşıyordu. Üçüncü bir araba ise, çocuklara nezaret eden Amerikalı Flora Stanton Kalk için tutulmuştu. Bu görevlinin çocukları sınırdan geçirip Halep'e ulaştırması gerekiyordu. Çocuklar, Mart ayının (1922) sonlarına doğru yola çıkmış ve ilk gün yaklaşık 20-25 km'lik bir mesafe yürümüşlerdi. Çocukların yaşları küçük olduğundan yürümekte zorlanmaya başladıkları için bir kısmı arabalara alınmıştı. J. Künzler de bir grup çocukla birlikte yürüyenler arasında idi. Yağmurdan dolayı çocuklar yürümekte zorlanınca Künzler iki araba daha tutmuş ve çocukların büyük bir kısmı bu arabalarla taşınmaya başlanmıştı. Nakil güzergâhında bulunan köylere de uğrayan Künzler, sonraki geçişler için herhangi bir sorun oluşmaması adına köylülerle konuşuyordu (Künzler, 1933:97-101).

Sınıra yaklaşıncı çocukların Fırat Nehri'nden karşıya geçmesi gerekiyordu. Aslında burada Almanlar tarafından daha evvel bir köprü inşa edilmişti. Ancak Milli Mücadele esnasında köprü tahrip olmuş, kullanılamayacak hale gelmişti. Künzler, nehrin diğer tarafındaki Fransız askerleriyle görüşerek bir bot temin etmiş ve ertesi gün karşıya geçen çocuklar trenle Halep'e gönderilmişti. Böylece ilk grubun nakli sorunsuz bir şekilde halledilmiş oldu (Künzler, 1933: 103). NER, Suriye topraklarında daha evvel istasyonlar oluşturduğundan⁸ yetimlerin karşılanması ve ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda fazla zorluk çekmiyordu. Bu dönemde bölgede büyük bir kıtlık yaşandığı için yetimlerin gıda ihtiyacı Amerika'dan deniz yoluyla getirilen yiyeceklerle karşılanmaya çalışıldı (NER, 1920:23-24).

İlk nakil esnasında çocuklar sınıra ulaşmak için yolun büyük bir kısmını yürüyerek gitmişti. Ancak bunun hem çocukların sağlığına zarar verdiği hem de zaman kaybına sebep olduğu gerekçesiyle yürüyerek sınıra ulaşmaları yerine bundan sonraki nakillerde ya arabalarla ya da atlarla taşınması kararlaştırıldı. Bu şekilde sadece Urfa'dan yaklaşık bin çocuk Suriye sınırına taşınmıştı (Künzler, 1933:104).

Mardin'den yola çıkan diğer bir yetim grubu, Diyarbakır üzerinden Urfa'ya ve oradan da Suriye sınırına gönderilmek istenmişti. Diyarbakır'a geldiklerinde güvenlik güçleri bu çocuklardan beşine listede isimleri olmadığı gerekçesiyle izin vermeyince diğer çocuklar da beklemek zorunda kaldı. Künzler'in Diyarbakır Valisi ile görüşmesinin ardından izin işlemleri hızlandırıldı ve bu beş çocuğun da katılmasıyla yetimler yolculuklarına devam etti. Ancak katile, Siverek'te tekrar durdurulmuş ve bizzat Siverek Kaymakamı'nın bütün çocukların teker teker kontrol edilmesi yönünde emir vermesi nedeniyle birkaç gün daha gecikme yaşanmıştı. Nihayetinde, izin konusu çözüldükten sonra çocuklar Urfa'ya ve oradan da Suriye sınırına gitmek üzere yola çıktılar (Künzler, 1933:106).

NER için önemli bölgelerden birisi de Maraş'tı. Maraş, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve 1920 yılına kadar Türk ve Fransız kuvvetleri arasındaki mücadeleye sahne olmuştu. NER gözlemcisi Stanley E. Kerr, 1920 yılı başlarında şehre gelerek buradaki Amerikan, İngiliz ve Alman misyonerlerine ait istasyonları ziyaret etti. Kerr'in şehre

⁸ Suriye NER'in önem verdiği bölgelerin başında geliyordu. Tehcir Kararı uygulanmaya başlayınca Ermenilerin büyük bir kısmı Suriye topraklarına nakledilmişti. NER, Suriye topraklarında hızlı bir teşkilatlanma sürecine girmiş ve burada istasyonlar oluşturmuştu. Amerika'dan gemilerle (bunlardan biri de Amerikan Bahriyesi'ne ait Sezar adlı gemiydi) gönderilen her türlü gıda ve tıbbi malzeme Beyrut Limanı üzerinden bölgeye ulaştırılıyor ve muhtaç insanlara dağıtılıyordu. Örneğin, 1916 yılının sonlarına doğru 10-15 bin ton zahire bu şekilde Beyrut Limanı'na gönderilmiştir (BOA, DH.İ.UM, 205/2069, Lef. 5 ve 15, 7 Kanunvevel 1332/20 Aralık 1916).

gelmesiyle NER'in yetim çalışmaları başlamış oldu. Maraş'ta Alman Yardım Birliği (Hilfsbund)'ne ait bir genç evi (Bethschalam)⁹ vardı ve burada 400'e yakın Ermeni yetim kalıyordu. Yetimlerin başında Amerikan Kızılhaç'ına bağlı bir hemşire bulunuyordu ve ona Alman Hilfsbund çalışanı Marie Timm yardım ediyordu (Kerr, 1973:74).

Şehir'de Alman Yardım Birliği'ne ait büyük bir hastane vardı. Kerr şehre gelince bu binayı devralmıştı. Ancak çok geçmeden şehirdeki Osmanlı memurları binaya yerleşip burada çalışmaya başladılar. Amerikan Fevkalade Komiserliği'nin talebi neticesinde Dâhiliye Nezâreti Maraş Mutasarrıflığı'na gönderdiği bir takirde, "*Amerika Şak-ı Karib Muâvenet Komisyonu himayesinde olan bu binanın Amerikan Heyeti tarafından sırf insanî maksatlarla kullanıldığından, binanın heyete iadesi gerektiği*"ni belirtince, memurlar binayı tahliye ederek NER'e teslim etti (BOA, DH.İ.UM, 2024/1421, Lef.2). Bu sayede Yardım Heyeti, şehirdeki yetim çalışmalarını rahat bir şekilde devam ettirebildi. Çocukların Suriye'ye nakli kararı alınınca diğer bölgelerde olduğu gibi, buradaki çocuklar da, yapılan plan dâhilinde, Maraş'tan Urfa'ya oradan da Suriye'ye götürüldü. Diğer şehirlerdeki istasyonları tasfiye eden NER, Maraş'taki çalışmalara son vermedi. Yetimlerin büyük bir kısmı 1922 yılı içerisinde gitmiş olmasına rağmen, sonraki dönemde Maraş'ta hâlâ 20 yetimin (Ermeni ve Müslüman) bakımı sağlanıyordu (Feigel, 1989:271).

Bir diğer nakil bölgesi de Harput'tu. Harput, Batılı misyonerlerin en iyi teşkilatlandığı şehirlerden birisiydi. Burada Amerikan, İngiliz ve Almanların büyük müesseseleri vardı. Çevre bölgelerde bulunan yetimler de buraya geldiğinden Harput'ta nakledilecek Ermeni yetim sayısı 5 bini bulmuştu. Nakledilecek ilk grup 700 yetimden oluşuyordu. Çocuk sayısı fazla olduğu için kafilenin iki gruba ayrılarak gönderilmesi uygun görüldü. İlk grup 400 çocuktan oluşuyordu ve Diyarbakır üzerinden arabalarla Urfa'ya oradan da Suriye sınırına ulaşacaklardı. İkinci grup ise 300 çocuktan oluşuyordu ve atlarla Malatya üzerinden sınıra yakın bir bölge olan Cerablus (Djerablus)'a gidecekti. Künzler'in çocuklara izin alma konusunda en fazla zorlandığı bölge Harput olmuştur. Burada yerel makamlar, gidecek çocuklara ait bilgilerin liste halinde kendilerine sunulmasını istemişler ve her çocuğun güvenlik görevlilerince teker teker kontrol edileceğini bildirmişlerdi. Listelerin hazırlanıp vali onayından sonra pasaportların düzenlenmesi ve çocukların yola çıkarak Cerablus'a ulaşması neredeyse 10 günü buluyordu. Ayrıca askerlik yaşına gelmiş veya bu yaşa yakın çocukların götürülmesine müsaade edilmiyordu.

Harput bölgesinde yaşanan sorunlardan biri de çocukları taşıyacak vasıtaların temini hususuydu. Örneğin Harput'tan Cerablus'a çocuk taşıyacak bir arabacı, 10 günlük gidiş ve 10 günlük de dönüş ücreti olarak 700 Frank istiyordu. Bu miktar Künzler'e göre oldukça yüksekti. Çünkü taşınması gereken binlerce çocuk vardı. Neticede Künzler, uzunca bir araştırma ve pazarlıktan sonra, bu iş için arabacılarla 400 Frank'a anlaştı ve Harput'taki çocukların Cerablus'a taşınması amacıyla 130 araba tutuldu. Ayrıca, 200 at, katır ve merkep de bu nakil işinde kullanılacaktı (Künzler, 1933:108-110).

Bir başka nakil merkezi de Malatya idi. Şehirde Yardım Birliği'nin bakımını sağladığı 250 Ermeni yetimin yanında 1.250 de Rum ve Müslüman yetim vardı. Bu ikinci gruba giren çocukların tüm ihtiyaçlarını da NER karşılıyordu, ancak eğitimleri hususunda gerekli izni alamamışlardı. Malatya'dan nakledilecek çocuklar için de bir liste hazırlanarak polis müdüriyetine takdim edilmiş ve kısa zamanda gerekli izin alınmıştı. Malatya'dan gönderilecek çocuklar Harput, Diyarbakır üzerinden Urfa'ya ulaşacak, oradan Suriye'ye gönderilecekti.¹⁰

⁹ Bu genç evi (Bethschalam/Jugendheim) 1920 yılının Ocak-Şubat aylarında Fransız-Ermeni çatışması esnasında stratejik bir öneme sahip oldu. Çatışmada zor durumda kalan 3 bin Ermeni (askerler de dâhil) binaya sığındı ve bina günlerce bombardıman altında kaldı. 10 Şubat'ta bir Fransız komutanın binayı teslim almasıyla olaylar sona erdi (Feigel, 1989: 270).

¹⁰ J. Künzler, çocuklara ait listeleri oluştururken en fazla Malatya'da zorlandığını ifade etmektedir. Çocukların isimlerindeki benzerlikler onu epey zorlamıştı: "*Birisinin ismi Karalambos Gethsemanos, diğerinin ismi Gethsemanos Karalambos; yine birinin ismi Stavros Aristakos, diğerinin ismi Aristakos Stavros idi ve çocuklar ayrı ayrı görülmesi gerekiyordu*" (Künzler, 1933: 110).

Künzler, Malatya'da uzun yıllar hizmet veren ve Alman misyoner Ernst J. Christofel tarafından açılan hastaneyi de tasfiye ederek Malatya'daki çalışmalarını sonlandırdı (Feigel, 1989:267).

NER, bu şekilde yaklaşık 8 bin Ermeni yetimi Anadolu'dan Suriye topraklarına nakletmişti. Nakil çalışmaları 1922 yılının Mart ayı gibi başlamış, aynı yılın Eylül ayına kadar devam etmişti. Nakil esnasında başta Jakob Künzler olmak üzere NER çalışanlarını en fazla zorlayan husus nakil araçlarının sınırlı olmasıydı. Bu dönemde Anadolu'nun iç kesimlerine kadar uzanan demiryolu ağının bulunmaması, kaçınılmaz olarak çocukların ibtidaî nakil araçlarıyla (at arabası, merkep, katır) taşınmasını gerektiriyordu. Birçok zorluğa rağmen, NER'in Samsun'dan Trabzon'a, Merzifon'dan Konya'ya, Sivas'tan Harput'a, Kayseri'den Urfa'ya kadar geniş bir alanda istasyonları bulunduğu için çocukların nakli büyük oranda başarılı bir şekilde yapılmıştı (NER, 1920:21).

Yetimlerin nakli sonrasında Künzler Harput, Urfa, Malatya, Diyarbakır ve Mardin'deki kurumların tasfiyesini de sağlamış ve bu bölgelerdeki çalışmalar sona ermişti. Künzler'e nakil işlerinde yardım edenlerin başında İsviçreli misyoner Berena Schmiedlin, İngiliz misyoner Ruth Eddy ve Amerikalı misyonerler Mary C. Holmes ve Bayan Kalk geliyordu. Künzler artık Urfa'ya dönüp bir süredir ihmal ettiği sağlık çalışmalarıyla tekrar ilgilenmeyi düşünüyordu. Ancak, Harput'taki çalışmaları yürütürken NER'in Filistin ve Suriye Genel Sorumlusu tarafından kendisine bir iş teklifi daha yapıldı. Künzler'e, Anadolu'dan Suriye'ye ve oradan da Beyrut'a gönderilen Ermeni kız çocuklar için açılacak yetimhanenin yöneticiliğini kendisi ile eşinin idare edip edemeyeceği sorulmuştu. Urfa'daki sağlık çalışmaları için artık Alman Doğu Misyonu ile İsviçre Ermeni Dostları Derneği'nden yardım gelmiyordu ve bu yüzden şehirdeki çalışmaları sonlandırmanın zamanı gelmişti. Bu şartlar altında Künzler'in Anadolu'da yapabileceği başka bir görev olmayınca NER'in yaptığı teklifi kabul edecek ve eşiyile birlikte Ghazir (Gazir) bölgesinde bulunan yetimhaneyi idare etmek üzere Beyrut'a hareket edecektir. Açılacak yetimhanede 1.400 kız çocuğu kalacaktı. Künzler çifti, burada "*ev babası/ev annesi*" olarak uzun yıllar görev yapacaktır (Feigel, 1989: 268; Künzler, 1933:115).

Bunların yanında, NER'in sorumluluğu altında olan Haruniye ve İstanbul'da bulunan yetimhanelerdeki çocukların da nakliyle ilgili burada kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Maraş, Harput ve Urfa gibi bölgelerin aksine Adana'nın Haruniye Karyesi'nde bulunan ve 1909 Adana olayları sonrasında Alman Yardım Birliği tarafından kurulan (yılıda yaklaşık 200 çocuğun barındığı) yetimhane 1920 yılında kapanmış ve buradaki çocuklar Kıbrıs'a nakledilmişti. Zira bölge Fransızlar tarafından işgal edilince Alman misyonerlerin çalışmasına imkân kalmamış ve kurumun tasfiyesi sağlanarak çocukların başka bir mahalle gönderilmesi uygun bulunmuştu. Bu dönemde İngilizler'in kontrolü altındaki Kıbrıs'a ulaşan çocukların bakımı yine burada oluşturulan bir yetimhanede sağlanmıştır (Feigel, 1989:268-269).

Yetimlerin Suriye topraklarına nakli ve buradaki bakımları için yapılan harcamalar NER'e ağır gelmeye başlayınca İstanbul'da bulunan yetimlerin bir süre bölgede bırakılması düşünülmüştü. NER bu dönemde yaptığı propagandalarla, uluslararası alanda Türk hükûmetine baskı yapılmasını ve yetimlerden bir kısmının Anadolu topraklarında kalmasını sağlamaya çalışıyordu. Ancak, yeni Türk hükûmetiyle NER arasında bu hususa dair sağlıklı bir iletişim kurulamayınca, İstanbul'daki çocukların da nakledilmesi kararlaştırıldı ve şehirde bulunan yaklaşık 1.200 yetim 1922 yılının sonlarına doğru gemilerle Beyrut'a gönderildi (A Million Lives Saved, 1923:10-11).

SONUÇ

İstanbul Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun Tehcir Kararı'nın ardından Ermenilere yardım amacıyla Amerikan kamuoyuna yaptığı çağrı kısa zamanda büyük yankı buldu ve milyonlarca dolar toplanarak yardım kuruluşları aracılığıyla Orta Doğu'ya gönderildi. Bu yardım kuruluşları içerisinde önemli bir yere sahip olan Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu ve Suriye'de bulunan Ermenilere

yardım etmiştir. Yardım Heyeti'nin mütareke ve Milli Mücadele dönemlerinde Anadolu'daki Ermeni yetimleri Suriye topraklarına taşıma girişimi, belki de bu yardım seferberliğinin en önemli ayağını oluşturmaktadır.

Yardım Heyeti, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun farklı şehirlerindeki yetimhanelerin idaresini üstlenerek Ermeni çocukların bakımını buldukları bölgelerde sağlamaya devam etmişti. Ancak Milli Mücadele'nin Türkler'in zaferiyle neticelenmesi ve Anadolu'da yeni bir devletin teşekkül etmeye başlaması üzerine Yardım Heyeti, artık bu topraklarda rahat bir şekilde misyonerlik faaliyeti yürütemeyeceğini anlayarak yaklaşık 8 bin Ermeni yetimi Fransızların kontrolünde olan Suriye topraklarına nakletme kararı almıştır.

Harput, Maraş, Mardin, Diyarbakır ve Urfa gibi önemli merkezlerde barınan yetimleri alınan karar uyarınca 1922 yılının Mart-Eylül (İstanbul'daki yetimler Aralık ayı sonuna kadar) ayları içerisinde Suriye topraklarına nakleden Yardım Heyeti, Halep ve Beyrut'ta kurduğu yetimhanelerde bu çocukların bakımına devam etmiştir. Yardım Heyeti adına çocukların naklini organize eden İsviçreli Jakob Künzler, bu çalışmalarını başarıyla tamamlamış ve daha sonra Beyrut'ta tesis edilen bir yetimhanenin başına geçerek uzun yıllar burada hizmete devam etmiştir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babiâli Evrak Odası (BEO), 4560/341976; 4562/342148; 4672/350376; 4705/352843, Lef.3.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ), 73/17.

Dâhiliye Nezâreti İdare-i Umûmiye Evrakı (DH.İ.UM), 32/141, Lef.2; 205/2069, Lef 5 ve 15; 209/227, Lef.2; 2024/1421, Lef.2.

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR), 95/41.

Meclis-i Vükelâ (MV), 253/74; 255/127.

II. KİTAP ve MAKALELER

Acrne, Speakers', (1920), *Handbook of American Committee for Relief in the Near East*, New York: Publisher: The Headquarters of the Committee.

A Million Lives Saved, A Handbook for Pastors, (1923), New York.

Barthon, James L., (1930), *Story of Near East Relief (1915-1930)*, New York: The Macmillian Company.

Brand, Tylor, (1914-1918), "Near East Relief", *International Encyclopedia of the First World War 1914-1918*, (Online): 1-5.

Brown, Charlotte H., (1920), *Then and Now Syria (1870-1920)*, New York.

Canlı, Mehmet, (1995), "Milli Mücadele Döneminde Amerikan Şark-ı Karib Muavenet Cemiyeti'nin Anadolu'daki Faaliyetleri", *Askeri Tarih Bülteni*, 38: 42-49.

Demir, Cenk ve Tekir, Süleyman, (2018), "Amerikan Yakındoğu Yardım Heyeti'nin Milli Mücadele Döneminde Urfa ve Çevresindeki Yardım Çalışmaları", *Studies of the Ottoman Domain*, 8 (15): 109-139.

E. Kerr, Stanley, (1973), *The Lions of Marash, Personal Experiences with American Near East Relief 1919-1922*, Albany: State University of New York Press.

Feigel, Uwe, (1989), *Das Evangelische Deutschland und Armenien, Die Armenierhilfe Deutscher Evangelischer Christien seit dem Ende des 19. Jahrhunderts im Kontext der Deutsch-Türkischen Beziehungen*, Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.

Holmes, Mary Caroline, (2017), *Urfa'daki Ermeni Yetimhanesi (1919-1921)*, (çev.: Vedii İlme)n, İstanbul: Yaba Yayınları.

Karabekir, Kazım, (1995), *Çocuk Davamız*, Yay. Haz. Faruk Özerengin, İstanbul: Emre Yayınları.

Künzler, Jacob, (1933), *Dreißig Jahre im Orient*, Basel: Kommissions-Verlag.

Kieser, Hans Lukas, (2010), *İskalanmış Barış, Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, (çev.: Atilla Dirim), İstanbul: İletişim Yayınları.

Meyer, Karl, (1974), *Armenien und Schweiz*, Bern.

Nansen, Fridtjof, (1928), *Betrogenes Volk*, Leipzig.

Near East Relief (NER), *National Headquarters One Madison Avenue*, (1920), New York.

Near East Relief Committee Records 1904-1950, (2013), Pr. Brigette C. Kamsler, Kristen Leigh Southworth, New York: Amy Meverden.

Şimşek, Muttalip, (2016), "Osmanlı Devleti'nde Alman Yetimhaneleri", *History Studies*, 8 (3): 151-173.

EKLER

Ek-1

Ek-2

Ermeni yetimlerin gruplar halinde Anadolu topraklarından Suriye'ye nakli.

Kaynak (Ek-1 ve Ek-2): Jakob Künzler, *Dreißig Jahre im Orient*, Kommissions-Verlag, Basel 1933, s. 96.

Sosyal Bilimler Dergisi - Journal of SocialSciences

ISSN 2146-4561

Haziran / June 2019, 9 (17): 13-21

Adrian Paci'nin Eserlerinde Göç ve Kimlik Olgusu

Migration and The Phenomenon of Identity in Adrian Paci's Art

Serkan ÇALIŞKAN

Dr. Kırklareli Üniversitesi Lüleburgaz MYO

e-posta: s.serkan.caliskan@gmail.com

Orcid: 0000-0002-1309-4574

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 8 Nisan / 8 April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Haziran / 25 June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/ June 2019

Atıf/Cite as: Çalışkan, Serkan, (2019), Adrian Paci'nin Eserlerinde Göç ve Kimlik Olgusu / Migration and The Phenomenon of Identity in Adrian Paci's Art, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (17), 13-21, doi:doi:https://doi.org/10.31834/kilissbd.550837

Rights reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

ADRIAN PACI’NİN ESERLERİNDE GÖÇ VE KİMLİK OLGUSU

ÖZ

Bu makale, dünyaca tanınan ve birçok önemli müzede sergi açmış Arnavut sanatçı Adrian Paci’nin eserlerinde göç ve buna bağlı olarak kimlik olgusunun izlerini tartışmaktadır. Göç ve sanat ilişkisinin 1990’lı yıllardan sonra birçok sanatçı tarafından konu edildiği ve bu olguları farklı bağlamlarda ele aldığı görülmektedir. 1997 yılında Arnavutluk’ta yaşanan siyasal dönüşümle, İtalya’ya göç eden sanatçının, kendi yaşam öyküsünden de yola çıkarak göç bağlamında çeşitli eserler ürettiği görülmektedir. Sanatçının 2007 yılına ait “Centro di Permanenza Temporea” adlı video çalışması, göç yolu, bekleme ve imkânsızlığı tartışmaktadır. Sanatçının 2013 yılına ait “Column” adlı videosu, aidiyetsizlik bağlamında göçe göndermeler barındırmaktadır. Sanatçının 2001 yılına ait “Back Home” adlı fotoğraflarında, yer değiştirmenin ve ne orada ne de başka bir yerde olabilmenin çatışması görülmektedir. Yine 2001 yılına ait olan “Back to Home” adlı fotoğraf, ev ve aidiyet buna bağlı olarak yersiz yurtsuzlaşmayı izleyiciye aktarmaktadır. “Wedding” adlı çalışma ise yine 2001 yılına ait olup, göç ve kültür ilişkisine dair belge nitelikli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adrian Paci, Göç, Kimlik, Çağdaş Sanat

MIGRATION AND THE PHENOMENON OF IDENTITY IN ADRIAN PACI’S ART

ABSTRACT

This article has the traces of migration and consequently the phenomenon of identity in the works of Adrian Paci, an Albanian artist who is world-renowned and held exhibitions in many important museums. It is seen that the relationship between migration and art was discussed by many artists after the 1990s and that they addressed these phenomena in different contexts. The political transformation that took place in Albania in 1991 caused instability in the country. It is seen that the artist who emigrated to Italy in 1997 for this reason produced various works within the context of migration based on his own life story. His video work entitled “Centro di Permanenza Temporea” in 2007 discusses the migration route, waiting and impossibility. The artist's video work entitled “Column” in 2013 includes references to migration within the context of lack of belonging. The artist's photos entitled “Back Home” in 2001 indicate the conflict of displacement and not being there or anywhere else. The photo entitled “Back to Home” in 2001 also conveys home and belonging and consequently deterritorialization to the audience. The work entitled “Wedding” also belongs to the year 2001 and appears as a documented work regarding the relationship between migration and culture.

Keywords: Adrian Paci, Migration, Identity, Contemporary Art

1. GÖÇ, KİMLİK, SANAT

Bireyin ister gönüllü ister zorunlu olarak bulunduğu yerden hareketle başka yere taşınmasına veya geçici olarak yer değiştirmesine göç denilmektedir. Göç hareketi ülke içinde olabileceği gibi uluslararası da olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında da göçün nedenleri önemlidir. Göç, zorunlu ve tercihli olarak ikiye ayrılır. Çoğunlukla, ekonomik nedenler, daha iyi bir yaşam umudu, savaş ortamı, terör, kimlik aidiyetine yönelik saldırılar sonucunda yapılan göç “zorunlu göçü” kapsarken, bu tarz göç hareketleri genellikle yasal olmayan yollarla bir yolculuğa çıkışı da beraberinde getirebilmektedir. Bireyin tercihine kalan, iyi bir eğitim, daha iyi şartlarda bir yaşam için yapılan göç, genellikle yasal yollarla olduğu gibi “tercihli göçü” kapsamaktadır. Güllüpinar göç hakkında yazdığı ve göç olgusunu kuramsal olarak açıkladığı çalışmasında, göç kavramı için şunları demektedir: “Göç, ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerle insanların bireysel ve kitlesel olarak yer değiştirme eylemi ya da yaşanılan yerin değiştirilmesi eylemidir. İster kısa süreli, ister uzun süreli olsun bu yer değiştirme hareketleri çoğu kez aynı toplumsal sistem içinde ‘iç göç’ biçiminde gerçekleşir. Bazen de kendine özgü

koşulları nedeniyle toplumsal sistemler arasında ‘dış göç’ biçiminde ortaya çıkarlar” (Tekeli ve Erder, 1978: 17). Göçler otoriter ya da doğal bir zorlanmadan ötürü “zorunlu göç” veya kişilerin kendi iradesiyle serbestçe gerçekleştirdikleri “gönüllü göç” niteliğinde olabilirler (Güllüpinar, 2012:56).

Göç olgusu, yüzyıllardır olmasına karşın, 1990’lı yıllardan bu yana hızla dünyanın önemli sorunlarından birine dönüşmüştür. Değişen dünya dinamikleri, Sovyet rejiminin dağılması, Balkanlar’daki savaş atmosferi, Afrika kıtasında yaşanan savaşlar ve soykırımlar, ardından Ortadoğu’da yaşanan savaşlar, dünyanın gözünü göç olgusuna çevirmesine, yaşananın bir sorun olarak görülmesine sebep olmuştur. Bunlarla birlikte liberal ekonomideki dönüşüm de bu konuda etkisini göstermiştir. Bunlara ek olarak; göç olgusunun çağımızdaki biçiminin genel görüntüsüne bakıldığında, küreselleşmenin pek çok olguyu ve durumu etkilediği gibi, göç olgusunun da bu süreçten etkilendiği görülmektedir. Küreselleşme, göç sebebinin oluşmasından, göç kararının alınmasından, göç edilecek yerin seçimi ve göç edilen yerdeki yaşama koşullarının belirlenmesine kadar, geniş bir yelpazede göç görünümleri üzerinde etkili olmaktadır (Çağlayan, 2006:88).

Göç olgusu tartışıldığında, göçmenlik kavramının da önemi ortaya çıkmaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi, göç olgusu devletlerin ekonomik, güvenlik gibi temel çıkarlarının tartışıldığı bir alan olurken, göçmenlerin yaşadığı sorunlar geri plana atılmaktadır. Nitekim uluslararası göçün çeşitli biçimlerinin yol açtığı küresel yer değiştirme hareketi, sınırları geçtiklerinde yurttaşlık haklarını artık kullanamayan insanların içinde buldukları talihsiz durumu, günümüzün en acil sorunlarından biri haline getirmektedir (Soysal, 2010:495). Bu bağlamda son otuz yıl zarfında Batı Avrupa topluluklarıyla da sınırlı kalmayarak hızla yaygınlaşan uluslararası göç ve göçmenlik olgusunun gerek göçü veren ülkeler gerekse de göçü alan ülkeler açısından sosyal, siyasal ve ekonomik alanların önemli belirleyicilerinden biri haline geldiğini ve toplumların şu ya da bu şekilde bu olgunun olumlu ya da olumsuz sonuçlarıyla karşı karşıya kaldıklarını söylemek mümkündür (Ünal, 2014:67). Soysal’ın bahsettiği yurttaşlık haklarından yoksunluğun birincil negatif durum olarak göçmenin hayatına etkisinden bahsetmek mümkün olacaktır. Bununla birlikte, göç edilen ülkede göçmenlerin dil, din, etnik gibi konulardan yaşadıkları aidiyet sorunu, konut ve iş olanaklarının azlığı, sağcı politikaların göçmenler üzerinden yürüttüğü ayrımcı söylemler ve izolasyon politikaları ve de ırkçı toplulukların göçmenler üzerinden ilerlettiği söylemler veya bazı şiddet olayları göçmenlerin yaşadığı temel ve önemli sorunlar arasındadır.

Bununla birlikte göç ve göçmenlik olgusu kimlik kavramından çok uzakta değildir. Göçü meydana getiren olaylar, kimlik olgusunun da göç ile ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Yakın zamandan örnek vermek gerekirse, Suriye’de patlak veren savaşın ardından milyonlarca kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçlerin bir bölümü kimliğe dayalı olduğu bilinmektedir. Diğer bir deyişle, özellikle din temelli farklı kimlikler ve bunun yanında etnisiteye bağlı kimlikler buldukları coğrafyadan kaçmak zorunda kalmış, mülteci olarak farklı ülkelere sığınmışlardır. Fakat savaş dışında da, kimliğe dayalı göçlerden bahsetmek mümkündür. Bu yönde özellikle, etnik kimlik, cinsel kimlik, siyasi kimlik vb. nedenlerle buldukları ülkelere yaşadıkları sorunlar ve yaşam tehdidi gibi risk barındıran olaylar nedeniyle başka ülkelere sığınan birçok kişi bulunmaktadır. Hastings Donnan ve Thomas M. Wilson’un ortak yazdıkları Sınırlar adlı kitapta, sınırı geçenler hakkında şunlara değinmektedirler: “Sınırı aşanların, ‘biz’ ve ‘öteki’ arasındaki keskin ayrımları aşındıracağından veya yıkacağından korkulur” (Donnan ve Wilson, 2002:189). Öteki olmak göç eden bireyin, gittiği yerdeki konumunu belirleyen bir durumdur. Her türlü göç kapsamında bireyler entegrasyon sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Dil, kültürel etkileşim, çalışma alanları ya da kamplarda geçen entegrasyon süreci ve bireyin kimliği adına sarsıcı etkiler barındırmaktadır. Chambers bu durum için şu açıklamaları yapmaktadır: “Kültürel sınırlar ve geçişlerle birlikte göç, aynı zamanda pek çok çağdaş akıl yürütmenin meselesidir. Çünkü göçerlik ve sürgün, Edward Said’in de işaret ettiği gibi, ‘kesintili bir var olma durumudur’ ve geride bıraktığımız yerle bir kavgaya tutuşma

biçimidir. Bundan dolayıdır ki modern kültürün güçlü, hatta zenginleştirici bir motifine dönüşmüştür” (Chambers, 2014:13).

Göç ve göçmen kavramına sanat perspektifiyle bakıldığında hem dünyada hem de Türkiye’de birçok sanatçının bu konuya odaklandığı görülmektedir. Fas asıllı Fransız sanatçı Leila Alaoui, Afrika kıtasından Avrupa’ya göçün yollarını arayan kişilere dair çarpıcı fotoğraflarıyla dikkatleri çekmektedir. Kamerun doğumlu sanatçı Guy Wouete da, Afrika kıtasından Avrupa’ya göç hayalinin ve yoldaki kayıpların dramatik öyküsüne işaret eden enstalasyon çalışmalarıyla önemli bir örnektir. Arjantinli sanatçı Claudia Casarino ise göçü başarmış ve kamplara yerleştirilmiş göçmenlerin, mültecilerin kamp yaşamına odaklanırken, giyilen üniformaların Nazi kamplarıyla ilişkisini vurgulayan çalışmasıyla dikkat çekicidir. Türkiye’de de birçok sanatçı göç ve göçmenlik konusuna odaklanmaktadır. Örneğin Esra Ersen’in “Yolcular” adlı eseri, göç ve göçmenlik olgusu üzerine odaklanmakta ve iyi bir yaşam için çıkılan yolculuk, göçmene iyi bir yaşam sunmuş mudur sahiden? sorusunu akıllara getirmektedir. Gülsün Karamustafa kendisi de göçmen biri olarak kariyeri boyunca göç, kaçma, yerinden edilme gibi kavramları, melezlik ve dönüşüm gibi bağlamlarda ele alır. 1987 yılına ait Abide I adlı enstalasyonu buluntu Venüs heykelciğini sergiler ve bu sayede kültürel değişimin izlerini tartışmaya açar.

2. ADRIAN PACI’NİN ESERLERİNDE GÖÇ VE KİMLİK

Adrian Paci 1969 yılında Arnavutluk’ta doğmuştur. 1987-1991 yılları arasında Arnavutluk’ta Tiran Sanat Üniversitesi’nde sanat eğitimi almıştır. 1991 yılında Arnavutluk’taki siyasal rejimin değişmesiyle birlikte meydana gelen siyasal istikrarsızlık ve toplumsal huzursuzluk gibi nedenlere bağlı 1997 yılında ailesiyle İtalya’ya göç etmiştir. Fotoğraf, resim, heykel video, enstalasyon gibi farklı alanlarda çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar, sosyal içerikli konulardan oluşmaktadır. İlk dönem çalışmalarında kişisel deneyimleri bağlamında sanat eserleri üretmekten son dönem çalışmalarında özellikle göç olgusuna odaklanmıştır. Bununla birlikte, kimlik, aidiyet, küreselleşme, emek gibi kavramlar son dönem eserlerinde odaklandığı konular arasındadır. Venedik Bienali, Tate Modern ve Moma gibi önemli bienallerde ve müzelerde çalışmaları sergilenmiştir. Kariyeri boyunca, Padiglione d'Arte Contemporanea - PAC, Milan (2014); Jeu de Paume, Paris (2013); Kosova Ulusal Galerisi, Priştine (2012); Kunsthaus Zürich, Zürich (2010) ve MoMA PS1, New York (2006). Çalışmaları 14. Uluslararası Mimarlık Sergisi - La Biennale di Venezia’da (2014); 48. ve 51. Uluslararası Sanat Sergisi - La Biennale di Venezia (1999 ve 2005) ve 15. Sidney Bienali’nde (2006). Eserleri Metropolitan Müzesi, New York; New York Modern Sanat Müzesi; Merkez Pompidou, Paris; İsrail Müzesi, Kudüs; MAXXI, Roma; Moderna Museet, Stockholm ve Solomon Guggenheim Vakfı, New York. Paci, Accademia Carrara di Belle Arti Bergamo’da ve Venedik IUAV’da ve şu anda Nuova Accademia di Belle Arti NABA, Milan’da resim dersleri verdi (www.peramuzesi.org.tr, 2018).

Resim 1. Adrian Paci, “Centro di Permanenza Temporea” Video, 2007

Adrian Paci'nin “Centro di Permanenza Temporea” (Geçiş Anları) adlı videosu göç konusunda örnek verilebilecek önemli bir eserdir. Videonun ilk görüntüsünde, bir havaalanı apronunda boş bir merdiven bulunmaktadır; bu merdiven uçak yanaştığında kapıya yaslanan ve yolcuların uçağa binmesini sağlayan merdivendir. Video ilerledikçe, görüntüye bir grup insanın girdiği ve bu insanların teker teker basamakları tırmandığı görülmektedir. Yakın çekimde insanların ifadelerine odaklanıldığında, umutsuz, endişeli halleri dikkat çekmektedir. Daha iyi bir yaşam için, belirsiz bir ülkeden belirsiz bir ülkeye yolcuğun göçmenleri olduğu anlaşılmaktadır. Merdivenlerde uçağı beklerler fakat gelen bir uçak yoktur. Başka uçaklar geçiyor fakat apronda merdivenlere sıralanmış bu insanları alacak uçak gelmiyordur bir türlü, bu durumun göçmenlerde bir huzursuzluk yarattığı videoda yapılan yakın plan çekimleriyle anlaşılmaktadır. Bu uzun bekleyiş devam ettikçe, bekleyişin videonun sonlarında aslında anlamsız bir bekleyiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Aslında onları alacak bir uçak hiçbir zaman gelmeyecektir, hatta öyle bir uçağın varlığı bile muammadır. Sanatçı tam da bu belirsizlik üzerine inşa eder eserini. Bekleme ve beklenti kavramlarını video boyunca izleyiciye gösterir. Beklenen daha iyi bir yaşam için göçtür elbette ve bu durum videoda uçak ile sembolize edilmektedir. Diğer bir deyişle, sanatçı kullandığı imgeler ve metaforlar aracılığı ile daha iyi bir hayat için yola çıkılan göçün ve göçmen olabilmeyi hayal edenlerin dramatik öyküsünü vurgulamaktadır. Gösterilen, üst anlamla birlikte diğer alt anlamlar bulunmaktadır. Diğer bağlamlarda da, sanatçı, insanların neden göçe sürüklendiğini sorgular ve bunu yaparken politik değerleri, kapitalizmi ve yaşam mücadelesi uğruna anavatanından ayrılma arzusunun nedenlerini izleyiciye aktarmaktadır.

Resim 2. Adrian Paci, “Column”, Video, 2013.

Resim 3. Adrian Paci, “Column”, Video, 2013.

Resim 4. Adrian Paci, “Column”, Video, 2013.

2013 yılında Paris Jeu de Paume’de ve Milan PAC’ta açılan “Live in Transit” sergisinin parçası olan “Column” (Sütun) adlı çalışma, video enstalasyon ve mermer heykelden oluşmaktadır. Sanatçının temel olarak sorun edindiği konular bu çalışmada da karşımıza çıkmaktadır. Kıtalar arasında taşınan metrelerce uzunlukta mermer bir sütun, yol boyu dönüşüme uğrarken, izleyiciye düşünecek alanlar bırakmaktadır. Göç, yersizlik, aidyetsizlik veya zeminsiz kalma ve kültürel kimliklerin dönüşümlerini bu çalışmada görmek mümkündür. Bununla birlikte, emek kavramı, kapitalizm ve eril iktidar, hiyerarşiye yönelik eleştirel tavırlar görmek mümkündür. Sanatçının eserinin bulunduğu Deutsche Bank koleksiyonunun internet sitesinde eser hakkında şu bilgiler verilmektedir: “Çin’den devasa mermer heykeller sipariş etmenin mümkün olduğunu öğrenip, Avrupa’ya giden bir yük gemisinde çalışan bir ekip tarafından tutulabileceğini öğrenince, sanatçının aklına bu çalışma gelmiştir. Paci’nin filmi, Çin’deki mermer bloğun çıkarılmasını, yükleyiciye yüklenmesini ve heykeltıraşların açık denizlerdeki çalışmalarını gösteriyor. Aynı zamanda, küresel mal, fikir ve emek akışının dezavantajlarına değinmektedir. Sütun hem dokümantasyon hem de sinematografik bir metafordur. Mermerin sertliği çalışma koşullarının sertliğine karşılık gelmektedir. Sakin sekanslarda, kamera heykeltıraşların her günkü çalışmalarını ve sömürülmelerindeki uygunsuz mantığı izler. Klasik olarak şekillendirilen metrelerce uzunluktaki sütun, doğanın kültüre dönüştürülmesinin bir örneğidir; sütun doğal güzelliğini yitirir ve yapay bir şey alır yerini. Sütun aynı zamanda fallik bir semboldür; bu da hiyerarşi ve hegemonyadaki falliktir. Fakat sütunun yatay bir şekilde yatışı, film boyunca gösteriliyor ve iktidarsızlığı ve güçsüzlüğü sembolize ediyor (Detchue Bank Galery, 2018).

Resim 4. Adrian Paci, “Back Home” 110x 120 cm Renkli Fotoğraf Baskı 2001

Sanatçının “Back Home” adlı çalışmasında da, Arnavutluk’tan İtalya’ya göç etmiş bir ailenin konu edildiği görülmektedir. Fotoğraf, video ve enstalasyon gibi medyumlardan yararlanılarak 2001 yılında üretilmiştir. Fotoğraflardan oluşan seride, Arnavutluk’tan göç etmiş aileler eski evlerinin içinde şimdiki halleriyle bir röprodüksiyon içindedir. Şu an İtalya’da yaşayan aileler, sanatçıya Arnavutluk’taki eski evlerinin fotoğraflarını çekmesini izin vermiş ve çalışmanın son halini almasını sağlamışlardır. Oluşan röprodüksiyonda, şiirsel etki ve göç kavramının ters yüz edilmesini gösterirken, göçün dramatik etkisini de izleyiciye aktarmaktadır. Çünkü kendi yurtlarında kendilerine atfettikleri değerler bilinci ve birçok özellik yeni değerlerle karışmış, harmanlanmış yeni bir melez oluşum yaratmıştır. Diğer yandan, aynı kişiler artık farklılaşmış, entegrasyonla farklı bir kişiliğe dönmüştür. Eski mekânındaki, evindeki kişiler değildir, kimlikleri de o evdeki eski kimlik değildir. Sanatçı bu iki zıtlığı birleştirerek; yani melez oluşumun üstüne giderek, izleyiciye yeni-eski kimlikler arasındaki çatışmayı aktarmaktadır.

Resim 5. Adrian Paci, “Back to Home” 150x150 cm Renkli Baskı Fotoğraf, 2001

“Home to Go” adlı fotoğrafta ise, sanatçı yarı çıplak vaziyette, sırtında seramikten yapılmış bir çatı taşır haldedir. Çalışmanın adından da anlaşılacağı gibi eve gitmek için yola çıkmış biri vardır. Çatı; ev, yuva veya vatan kavramlarının bir metaforu olarak, göçten eve dönmeyi simgeleyerek karşımıza çıkmaktadır. Kadrajdaki sahne heykelsi bir form olarak sanatçının bu çatıyı taşıırken yaşadığı zorluk, eve dönüşün imkânsızlığını imlemektedir ve heykelin anlatım gücünden yararlanarak bu dramatik an anıtsallaşmaktadır. Gidilecek yer neresidir? Eğer evse, artık ev ve o kültüre ait olunmadığı gerçeği ile çatıyı taşıyan sanatçı, bir tür kültürel acıyı, tarihi, geleneği ve kendi gibi göç sürgününde olanları da sırtında taşımaktadır. Bu yükün ağırlığını hem fiziksel hem de metafor olarak görmektedir izleyici. Yurtsuzlaşmış birey, sırtındaki çatı ile kimliğini aramaya koyulmuştur. Fakat her şey silinmiş, yok olmuş gibi belirsizdir. Silinen ise bellekteki ev, yuva, vatan, dil veya ait olunan kimliktir.

Düğünler, genellikle tüm ailenin ve dostların bir arada olduğu, şenlikli törenlerdir ve bu törenler çoğunlukla çeşitli kültürel öğeler, seremoniler barındırmaktadır. Sanatçının ele aldığı bu konu aynı ismi taşımaktadır. “Düğün” adlı çalışmada, ahşap bir dairenin üzerine sosyalist gerçekçi resimlerle bir aile portresi çizmektedir sanatçı. Mutlu, kalabalık bir aile düğününün resmedildiği ahşap, bir tür belge şeklinde bize ulaşmaktadır. Oradan ayrıлып, yeni yaşam alanında büyük, kalabalık bir aile eksikliği, yine sıla hasreti ve kültürel ritüellere gönderme barındırmaktadır. Arnavutluk’un sosyalist rejimden sonra yaşadığı geçiş sürecine rağmen, sanatçının ve onun gibi göç edenlerin anıları dönüşüme uğramamıştır. Bellek kavramının bir göçmen olarak ne şekilde esere yansıdığı ve izleyiciye aktarıldığı görülmektedir.

Resim 8. Adrian Paci, “Wedding” 220 cm, Ahşap Üzerine Boya, 2001

SONUÇ

19. yüzyılda birçok insan gemilerle daha iyi bir hayat uğruna Amerika’ya göç etmeye başlamıştır. Elbette göç olgusu, bu tarihin çok çok öncesinde de görülmektedir. Günümüzde ise, değişen dünya dinamikleriyle birlikte, özellikle küreselleşen ve liberal ekonomi politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte göç tüm dünyayı ilgilendiren bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer açık bir deyişle, tüm insanlığı ilgilendiren göç, günümüzün önemli sorunlarından biridir. Bireylerin buldukları ülkedeki kendi yaşamlarını da etkileyen politik, siyasal, savaş gibi nedenlerle bu ortamdan kurtulmak ve en temel insani hakları adına çeşitli risklere girerek ülkelerini terk edip, göçmen ya da mülteci konumuna düştüğü görülmektedir. Bu çalışmada da, Adrian Paci’nin eserlerine göç ve kimlik olgusu perspektifinden tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda makalede ilk olarak sanatçının “Centro di Permanenza Temporea” (Geçiş Anları) adlı videosu ele alınmıştır. Eserde, sanatçı kullandığı imgeler ve metaforlar aracılığı ile daha iyi bir hayat için yola çıkılan göç kavramının ve göçmen olabilmeyi hayal edenlerin dramatik öyküsünü vurgulamaktadır. 2013 yılına ait “Column” (Sütun) adlı eserde de göç, yersizlik, aidyetsizlik veya zemsiz kalma, kültürel kimliklerin dönüşümlerini bu

çalışmada görmek mümkündür. 2001 yılına ait fotoğraftan oluşan “Back Home” (Eve Dönmek) adlı eserde de, göç sonrası ne yeni yerde ne eski yerde olamamanın imkânsızlığı tartışılırken, sanatçı bu iki zıtlığı birleştirerek, yani melez oluşumun üstüne giderek, izleyiciye yeni-eski kimlikler arasındaki çatışmayı aktarmaktadır. Bir diğer çalışma “Home to Go” (Eve Gitmek), imkânsız dönüşün hikâyesine odaklanmaktadır. Yuva, ev, vatan ya ait hissedilen yerin arayışı ya da anıtsal bir heykel gibi karşımıza çıkmaktadır. “Wedding” (Düğün) adlı 2001 yılına ait çalışmada da, gelenek-görenek, kültürel aidiyet gibi kavramlar, yine uzak geçmişte kalmış günlere dair etkili bir hisle izleyiciyi kuşatmaktadır.

KAYNAKÇA

Çağlayan, Savaş, (2006), Göç Kurumları, Göç ve Göçmen İlişkisi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Güz 2006 Sayı: 17, s.67-91.

Hasting, Donnan **Wilson**, Thomas, M. (2002), *Sınırlar Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*, (çev.: Zeki Yaş), Ankara: Ütopya Yayınları.

Güllüpnar, Fuat, (2012), Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme, *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4), s. 53-85.

Soysal, Özgür, (2010), *Evenselcilik-Tikelcilik Gerilimi Işığında Ötekiler'in Kaderi*, I. Uluslararası Felsefe Kongresi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Tekeli, İlhan, **Erder**, Leila, (1978), *İç Göçler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Ünal, Serdar, (2014), Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: “Öteki” Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 6 (3), s. 65-89.

İnternet Kaynakları

<https://db-artmag.com/en/81/news/made-in-china-adrian-pacis-the-column-at-the-architecture-bienna/#> (Erişim Tarihi: 08.01.2019)

İstanbul Modern Sanatlar Müzesi https://www.istanbulmodern.org/tr/sergiler/gecmis-sergiler/adrian-paci-kirilgan-hayat_255.html(Erişim Tarihi: 20.01.2019)

<https://en.peramuzesi.org.tr/Activity-Detail/Believe-Me-I'm-an-Artist-Adrian-Paci/544> (Erişim Tarihi: 30.12.2018)

Görsel Kaynakları

Resim 1. <https://www.coeval-magazine.com/coeval/adrian-paci> (Erişim Tarihi: 10.01.2019)

Resim 2. <https://db-artmag.com/en/81/news/made-in-china-adrian-pacis-the-column-at-the-architecture-bienna/#> (Erişim Tarihi: 08.01.2019)

Resim 3. <https://db-artmag.com/en/81/news/made-in-china-adrian-pacis-the-column-at-the-architecture-bienna/#> (Erişim Tarihi: 08.01.2019)

Resim 4. <https://db-artmag.com/en/81/news/made-in-china-adrian-pacis-the-column-at-the-architecture-bienna/#> (Erişim Tarihi: 08.01.2019)

Resim 5. <https://vimeo.com/95977021> (Erişim Tarihi: 30.01.2019)

Resim 6. <https://zoomoncontemporaryart.com/2018/03/13/back-home-adrian-paci-2001/> (Erişim Tarihi: 30.01.2019)

Resim 7. <http://pomerez-collection.com/?q=node&page=6> (Erişim Tarihi: 30.01.2019)

Sosyal Bilimler Dergisi - Journal of Social Sciences

ISSN 2146-4561

Haziran / June 2019, 9 (17): 22-43

Özgeçilik Davranışının Bireysel Performans Üzerindeki Etkisinde Çalışan Sessizliğinin Aracı Rolü
The Mediating Role of Employee Voice on the Effect of Altruism Behavior on Individual Performance

Gamze Ebru ÇİFTÇİ

Dr. Öğretim Üyesi, Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon
Bölümü, Çorum/TÜRKİYE

e-posta: gamzeebruciftci@hitit.edu.tr,

Orcid: 0000-0003-4271-6376

Alper GÜRER

Dr. Öğretim Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon
Bölümü, Kırıkkale/TÜRKİYE

e-posta: alpergurur@kku.edu.tr,

Orcid: 0000-0002-6745-7895

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15 Nisan / 15 April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Haziran / 25 June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2019

Atıf/Cite as: Çiftçi, Gamze Ebru, Gürer, Alper, (2019), Özgeçilik Davranışının Bireysel Performans Üzerindeki Etkisinde Çalışan Sessizliğinin Aracı Rolü/The Mediating Role of Employee Voice on the Effect of Altruism Behavior on Individual Performance, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (17), 22-43, doi:<https://doi.org/10.31834/kilissbd.553725>

Rights reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

ÖZGECİLİK DAVRANIŞININ BİREYSEL PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ÇALIŞAN SESLİLİĞİNİN ARACI ROLÜ

ÖZ

Toplumun refahı açısından olumlu katkı sağladığı ifade edilen özgeci davranış günümüzün gittikçe gerginleşen iş dünyası için önemi yadsınamaz bir durumdur. Yine işletmelerin etkinliklerine ve gelişimine olumlu katkı sağlayacak çalışanların duygu ve düşüncelerini ifade etmelerini sağlayan çalışan sessliliği davranışı da bir o kadar önem arz etmektedir. Her iki değişkenin de çalışanın bireysel performansına olumlu etkisi olduğu düşüncesiyle bu çalışma, özgecılık davranışının bireysel performansa etkisinde çalışan sessliliğinin aracı rolü hipotezinden yola çıkılarak tasarlanmıştır. Bu bağlamda araştırmayı gerçekleştirmek için anket yöntemi seçilmiş ve Tokat ilinde tekstil sektöründe çalışan 347 katılımcı araştırmaya dâhil edilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde bu üç değişken arasında yapısal eşitlik modeli kurulmuş ve uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür (RMSEA:0,057, CFI:0,938, NFI:0,900, GFI:0,900, AGFI:0,862 ve RMR:0,052). Sonuç olarak, özgecılık davranışının bireysel performansı olumlu yönde etkilediği yine bu etkide çalışan sessliliğinin artırıcı bir aracı rolü üstlendiği tespit edilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerinden ise cinsiyet ve medeni durum arasında anlamlı farklılıklara rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özgecılık, Bireysel Performans, Çalışan Sessliliği.

THE MEDIATING ROLE OF EMPLOYEE VOICE ON THE EFFECT OF ALTRUISM BEHAVIOR ON INDIVIDUAL PERFORMANCE

ABSTRACT

The altruistic behavior that is said to increase the well-being of the society positively is an undeniable behavior for today's increasingly tense business world. Employee voice behavior, which means that employees will express their feelings and thoughts, which will contribute positively to the development of enterprises, is also important. This study, which is thought to have a positive effect on the individual performance of both variables, is designed based on the hypothesis of the mediating role of employee voice in the effect of altruism behavior on individual performance. In this context, the survey method was chosen to carry out the research and 347 participants in the textile sector in Tokat province were included in the study. As a result of the data obtained, a structural equation model was established between the three variables and it was seen that the good values of compliance were acceptable (RMSEA:0,057, CFI:0,938, NFI:0,900, GFI:0,900, AGFI:0,862 and RMR:0,052). As a result, it was seen that altruism behavior had a positive effect on individual performance and employee voice had an intermediary role in this effect. The demographic characteristics of the participants revealed significant differences between gender and marital status.

Keywords: Altruism, Individual Performance, Employee Voice.

GİRİŞ

Özgecılık, başkalarının refahını arttırma amacı taşıyan bir prososyal davranış olarak tanımlanabilir (Batson vd., 1995:1042). Özgecılık olgusu genellikle toplumun önemli bir bileşeni olarak kabul edilse de (Khalil, 2004:98) özgeci davranışı ortaya çıkaran nedenler üzerinde fikir birliğine ulaşamadığını söyleyebiliriz.

Waytz ve diğerlerine göre (2012:7646), psikolojinin en çekişmeli sorularından biri, özgeciliğin görünürde herhangi bir kişisel ödülün bulunmadığı sosyal davranışlarda var olup olmadığıdır. Bu soru prososyal davranışın temelleri ile ilgili iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır. İlk görüş, insanın sadece kendine yarar sağlamak için sosyal olarak hareket ettiğini savunurken, diğer görüş özgeciliğin yalnızca egoist kaygıları yansıtmadığını, aynı zamanda doğası gereği bireyin başkalarının öznel deneyimlerinin farkına vararak empati kurabilmesi sonucu ortaya çıkabileceğini savunur.

Prososyal davranış, başkalarının sıkıntısını azaltmak için atılan birtakım adımları ifade etmektedir (Preston ve de Waal, 2002:4). Fakat bir prososyal davranış biçimi olarak özgeciliğin hangi durumlarda mümkün olabileceği tartışma konusudur.

Sosyal bilim teorisyenlerinin neredeyse tamamının görüşü insanların doğal olarak egoist oldukları ve gerçek özgeciliğin imkânsız olduğu yönündedir (Wakefield, 1993:406).

Mevcut teoriler yaptığımız her şeyin nihayetinde kendimize yarar sağlama hedefine yönelik olduğu görüşünü savunan egoistlik varsayımına dayanmakla beraber empatik duygudan kaynaklanan özgeci motivasyonun da mümkün olabileceğini savunan Batson vd. (1981:290-291), egoizm ile özgecilik arasındaki bu kavramsal ayrımı aşağıdaki şekilde açıklar:

(a) Bir davranış, egoist veya özgeci motivasyonlu olabilir; buradaki ayrım davranıştan ziyade nihai amaçla ilgilidir,

(b) Yardım amacı güden motivasyon, özgecilik ve egoizmin bir karışımı olabilir; başkalarının faydasına eylem geliştirmek için yalnızca veya öncelikle özgeci olmaya gerek yoktur,

(c) Diğerinin memnuniyetini artırmak, özgeci bir son durum hedefine ulaşmak için gerekli ve yeterlidir.

Günümüzde insanların kişisel çıkarları doğrultusunda hareket etmesi oldukça sık rastlanan bir durum olmakla birlikte eğer kişisel çıkar ortak çıkarla bağdaştırılabilirse, bireyin refahı ve herkes için en iyi olan şey aynı ise bir sorun olmadığını söyleyebiliriz; fakat çatışlırlarsa, özgeci bir sebep insanın ortak iyiliğe karşı harekete geçmesine neden olabilir ki ampirik bulgularda (Batson, 1995:1042) empati duyulan bireye fayda sağlamak amacıyla motive olmuş eylem sonucunda, empatinin yarattığı fedakarlığın gücünü kanıtlamaktadır (Batson, 1999:3-4).

Özgecilik genellikle başkaları için endişe içeren somut veya sosyal ödül beklentisinden ziyade içselleştirilmiş değerler, hedefler ve kendi kendine ödüller tarafından motive edilen ve diğerlerine fayda sağlamaya odaklanmış bir prososyal davranış biçimi olarak kabul edilmektedir (Chou, 1996:297; Eisenberg ve Fabes, 1998:706).

Empati ve sempati özgeci davranışı motive etmesi beklenen prososyal bir eğilim ölçüsü olarak düşünülebilir (Eisenberg vd., 1999:1361). Empati, başka birinin duygusal durumunun algılanması ve anlaşılmasına dayalı olarak başkaları için endişelenmeye veya üzüntü duymaya neden olan bir sempatiye ya da buna dayalı bir olumsuz tepki olan kişisel üzüntüye yol açarak özgeci davranışın ortaya çıkmasına neden olabilir (Eisenberg ve Fabes, 1998:732).

Carlo ve Randall'a göre (2002:33), özgecilikle ilişkili diğer bir temel sebep, yardımla ilgili içselleştirilmiş normlar veya ilkelerdir. Bu ilkeler güçlü bir şekilde içselleştirildiğinde, yardıma ilişkin ilkelere sahip kişilerin ihtiyacı olan diğerlerine fayda sağlamak için davranışlarda bulunmaları muhtemeldir. Bu nedenle, kendilerine sorumluluk yükleyen ve topluma karşı sorumlu davranma zorunluluğu olduğuna inanan bireylerin özgeci prososyal davranışlara destek verme olasılıklarının daha yüksek olması beklenmektedir.

Monroe (2002:107) özgeci davranıştan bahsedebilmek için bazı koşulların varlığına dikkat çekmektedir:

- Özgecilik eylem içermelidir. İyi niyetler veya iyi niyetli düşünceler yeterli değildir.
- Eylemin bir amacı olmalıdır.
- Eylem öncelikle kendi refahını ilerletmek için motive edilen davranışın bir sonucu ise, eylem özgeci değildir.
- Sonuçlar, niyetlerden daha az önemlidir.

-Özgecılık hiçbir koşul içermez.

-Özgecılık, özgeci davranışta bulunan bireyin çıkarlarının azalması riskini taşımaktadır.

Özgeci davranışı ortaya çıkaran iki faktörden bahsedilebilir (Gormley, 1996:582): Birincisi, bireyler özgeci davranışın doğası, sosyal koşullar ve bireyle eşzamanlı uyumları ile teşvik edilen bir tür iç tetikleme mekanizmasına sahiptir. İkincisi, özgeci eylemler ile benzersiz şekilde geliştirilmiş kişilik özellikleri arasında bir bağlantı vardır. Bu özelliklerin, önceden içselleştirilen norm ve değerlere ve yardım sağlama deneyiminden kaynaklanan başkalarının ihtiyaçlarının takdirine dayandığı söylenir.

Çalışan özgeciliği, örgütteki diğer çalışanlara yönelik, ancak sonuçta kuruluşa fayda sağlayabilecek yardımcı ve işbirlikçi davranış olarak tanımlanmaktadır (Jex vd., 2003: 172).

Araştırma sonuçları özgeci davranışın çalışan performansı ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışan özgeciliği örgütsel vatandaşlık davranışının bir bileşeni olarak performans üzerinde etkili olmaktadır (Podsakoff vd., 1997:266). Örgütlerde çalışanların özgeci davranışları çalışan performansını doğrudan (Asghar ve Asif, 2018: 6; Köksal vd., 2018:790; Nyarieko vd., 2017:12) veya çalışan performansı ile ilişkili yaşam doyumu (Gülaçtı vd., 2017:481), iyilik hali (Kasapoğlu, 2014:278) vb. bazı örgütsel değişkenleri etkileyerek dolaylı olarak artırmaktadır.

Diğer yandan günümüzün karmaşık ve belirsiz iş ortamında örgütlerin yenilikçiliği hızlandırarak ve örgütsel etkinliği artırarak rekabet üstünlüğü yaratabilmeleri için çalışanlarının örgütleriyle ilgili fikir ve düşüncelerini paylaşmaları önem kazanmaktadır (Hsiung, 2012:349).

Çalışan sessliliği, çalışanların örgütte iyileştirmeyi amaçlayan yapıcı düşünce, bilgi ve örgütteki değişim hakkındaki açık görüşlerini ifade eden, örgüte fayda sağlamayı amaçlayan, yenilikçi, standart prosedürlerde değişiklik öneren yukarı doğru, isteğe bağlı ve kasıtlı sözlü çalışan davranışı olarak tanımlanmaktadır (Botero ve Van Dyne, 2009:85; Burris, 2012:851; Premeaux ve Bedeian, 2003:1538; Van Dyne ve LePine, 1998:109; Van Dyne vd., 2003:1370). Diğer taraftan, örgütlerde “ses” terimi, çalışanların çalıştıkları örgütte iş faaliyetleri ve karar verme konularında söz sahibi olabilmelerini sağlayan mekanizmayı da ifade eder (Wilkinson ve Fay, 2011:65).

Örgütlerde çalışan sessliliği üstleri etkileme, açıkça konuşma, konu benimsetme, sorumluluk alma, ses çıkartma, muhbirlik ve ilkeli örgütsel muhalefet kaynaklı olabilir (Şehitoğlu, 2012:29-32). Çalışanların ses davranışları işleri farklı biçimde yapma fikirlerinden ciddi problemler hakkındaki görüşlerine kadar geniş bir yelpazede değişebilir (Morrison, 2014:174).

Çalışan sessliliğinin nedenlerinden yola çıkılarak 3 boyut altında değerlendirilmesi mümkündür (Van Dyne, vd., 2003:1370-1372):

Korumacı Ses; sesle ilgili literatürün çoğunluğu, onu olumlu ve amaçlanan davranış olarak konumlandırmaktadır. Korumacı ses, sadece örgütsel durumları eleştirmekten ziyade, iyileştirme amaçlı bir değişime yönelik yorumların ifadesini vurgulayan zorunlu olmayan ses davranışı olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla korumacı sesin amacı örgüte ve diğer çalışanlara fayda sağlamaktır.

Korunmacı Ses; çalışanların kendilerini emniyet altına almak için başvurdukları ses davranışlarını ifade etmektedir. Korunmacı ses boyutunda, çalışanlar sorunları tartışmanın sonucunda ortaya çıkabilecek cezai sonuçlardan korkarlarsa, genellikle kendilerini korumaya yönelik savunma davranışlarına girerek tepki verirler ve hatta başkalarını suçlayıcı ses davranışlarında bulunabilirler. Bu nedenle, çalışanlar tarafından ses, diğer konulara odaklanan fikirler önermek veya diğer çalışanlara dikkat çekmek gibi çeşitli savunma iletişimleriyle kendini korumak için kullanılabilir.

Kabullenici Ses; örgütle ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmanın bir fark yaratmayacağı hissi ile ortaya çıkan ses davranışıdır. Diğer ses boyutlarına göre daha az proaktif bir ses davranışını içerir ve genelde anlaşma ve destek ifadeleri ile sonuçlanır.

Çalışan sesliliği ile ilgili araştırmalar Hirschman'ın (1970) sesi memnuniyetsizliğe bir cevap olarak nitelendirdiği çalışmasına dayanmaktadır (Botero ve Van Dyne, 2009:87). Son yıllarda ise örgüt performansı için önemi çok daha fazla anlaşılan çalışan sesliliğini sağlamak için örgütler, hem yüksek performanslı iş sistemlerinin bir parçası olacak hem de sendikaların yerine geçecek bireysel ses fırsatlarını sağlamak için ekip temelli çalışma sistemleri, çalışanların işleriyle ilgili kararlara doğrudan katılımı, uyuşmazlık çözüm prosedürleri vb. bir dizi uygulamaya ağırlık vermeye çalışmaktadırlar (Batt vd., 2002:574).

Burris'e (2012:851-852) göre çalışanların örgütle ilgili fikir, duygu ve düşüncelerini paylaşmaları yüksek kaliteli kararların, kurumsal etkinliğin ve örgütsel performansın anahtarı olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber örgütlerde çalışan sesliliğinin etkisi üzerinde farklı bulgular da mevcuttur; öncelikle yöneticiler, kendi görüşlerini destekleyen çalışanların değerlendirmelerini daha uygun görebilirler, ikincisi birçok ses davranışı yenilikçi fikirler önermemektedir. Bu durumda çalışan sesliliğinin örgüte fayda sağlaması beklenirken, sesin türüne ve yöneticiler tarafından algılanış biçimine göre örgüt ve çalışanlar için önemli risk ve maliyetler içermesi de muhtemeldir (Hsiung, 2012:350).

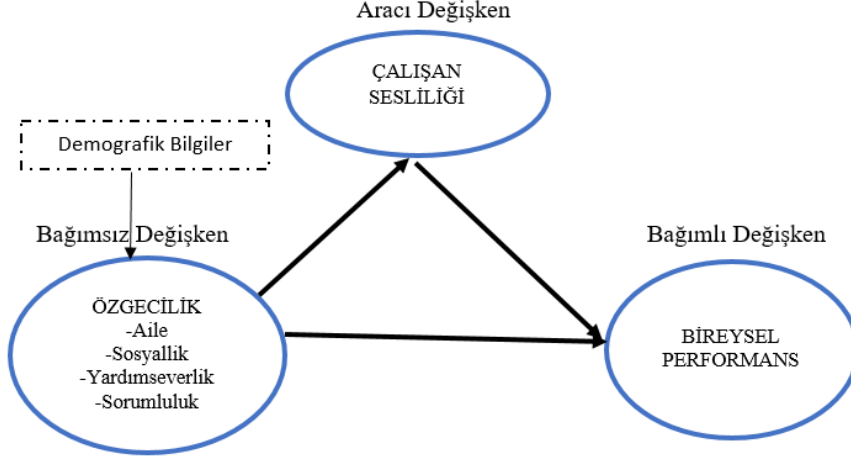
Çalışan sesliliğinden arzu edilen faydanın sağlanmasında liderlerin sese verdikleri tepki belirleyici olabilmektedir. Yöneticiler, kendileriyle aynı fikirde olmayan çalışanların ses davranışlarını kendileriyle aynı fikirde olan çalışanların ses davranışlarına göre daha az desteklerken aynı zamanda bu çalışanların kendilerine daha az sadık olduklarını da düşünmektedirler (Burris, 2012:860-861). Detert ve Treviño (2010:251, 267) tarafından Fortune 500'de yer alan işletmelerde gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre yöneticiler, çalışanların açıkça konuşması sonucu ortaya çıkan bilgiden faydalanabilmek istiyorlarsa çalışanların açıkça konuşmama davranışı sergilemelerinde kendi suçluluklarını kabul etmelidirler ve astların ses algıları üzerindeki doğrudan etkilerinin daha fazla farkında olmalıdırlar. Liderler çalışanlarından gelen bilgiler ışığında hareket etmeye istekli olduklarını belirten mesajlar gönderdiğinde, astların konuşma motivasyonları artacaktır; bu tür lider davranışlarının bulunmadığı durumlarda ise astlar algılanan faydalardan ziyade potansiyel riskleri görecektirler (Detert ve Burris, 2007:870-876). Çalışan sesini kolaylaştıracak mekanizmaların varlığı, çalışanların fikirlerini ortaya koymalarını teşvik eden bir iklim ve çalışanların ses davranışlarının örgütsel kararlar üzerindeki etkisini görmeleri çalışan sesliliğinin artması açısından önemli görülmektedir (Farndale, 2011:114).

Sesin bir gruba veya örgüte fayda sağlamayı amaçlayan değişiklik önerilerini içeren proaktif bir çalışan davranışı olduğunu vurgulayan Botero ve Van Dyne'da (2009:87-94) lider-üye etkileşiminin örgütlerde çalışan sesliliğini attırdığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışanların liderlerine güvenmeleri ses davranışlarında artışa neden olmaktadır (Gao vd., 2011:792). Bu noktada etik (Walumbwa ve Schaubroeck, 2009:1281) ve otantik lider (Hsiung, 2012:356) özellikleri taşıyan liderlerin örgütlerde çalışan sesliliğini artıracakları söylenebilir.

Araştırma sonuçlarına göre çalışan sesliliği işgücü verimliliğini artırmaktadır (Dundon vd., 2004:1166; Kim vd., 2010:386; Morrison, 2014:193) ayrıca çalışan sesi, diğer iş davranışları, tutumlar, iş sonuçları ve örgütsel performans ile pozitif yönlü ilişkilidir ve iş doyumunu destekleyici niteliktedir (Holland vd., 2011:95-105). Ses davranışı, rol performansı, yaratıcılık ve yeni fikirlerin uygulanması (Ng ve Feldman, 2012:227) katılım ve üst yönetime duyulan güven (Rees vd., 2013:2790) ile de pozitif yönlü ilişkilidir.

1. YÖNTEM

1.1. Araştırma Modeli ve Hipotezlerinin Belirlenmesi

Şekil 1.Araştırma Modeli

Araştırma modelinin yer aldığı Şekil 1’de, çalışanlarda özgecilik davranışının bireysel performanslarına etkisinde çalışan sessizliğinin aracı bir rol üstlenip üstlenmediğinin belirlenmesine ilişkin bir model oluşturulmuştur. Katılımcıların demografik faktörlerinin modeldeki değişkenler üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığına dair bulgular ise T-testi ve Anova testleriyle ölçülmüştür. Araştırma modeline göre ise çalışmanın hipotezleri şu şekilde tasarlanmıştır.

H₁: Özgecilik davranışı (ÖD) bireysel performansı etkilemektedir.

H₂: Özgecilik davranışı (ÖD) çalışan sessizliğini etkilemektedir.

H₃: Çalışan sessizliği bireysel performansı etkilemektedir.

H₄: Aile boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sessizliğinin aracı rolü vardır.

H₅: Sosyallik boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sessizliğini aracı rolü vardır,

H₆: Yardımseverlik boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sessizliğinin aracı rolü vardır.

H₇: Sorumluluk boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sessizliğinin aracı rolü vardır.

H₈: Özgecilik davranışının bireysel performansa etkisinde çalışan sessizliğinin aracı rolü vardır.

H₉: Aile boyutu (ÖD) ile çalışanların demografik özellikleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H₁₀: Sosyallik boyutu (ÖD) ile çalışanların demografik özellikleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H₁₁: Yardımseverlik boyutu (ÖD) ile çalışanların demografik özellikleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H₁₂: Sorumluluk boyutu (ÖD) ile çalışanların demografik özellikleri arasında anlamlı farklılık vardır.

1.2. Araştırma Evren ve Örneklemi

Araştırmada veri elde etmek için, Tokat ilinde tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde görev yapan çalışanlar tercih edilmiştir. Yaklaşık 600 çalışan olduğu tahmin edilen evrende örneklem seçimi için kolayda örneklem yöntemi uygulanarak toplamda 380 anket dağıtılmış ve 350’inden geri dönüş alınabilmiştir. 3 anket ise hatalı olduğundan araştırmaya dahil edilmemiştir. Araştırmaya dahil edilen anket sayısı 347’dir. Anket form uygulaması 1-15 Kasım 2018 tarihleri arasında yapılmıştır.

1.3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Özgecilik Davranışı Ölçeği; Araştırma değişkenlerinden biri olan özgeci davranışı ölçmek için, London ve Bower (1968) tarafından geliştirilmiş “Özgecilik Davranışı Ölçeği” kullanılmıştır. Aile, sosyallik, yardımseverlik, sorumluluk olmak üzere dört boyuttan oluşan ölçekte, aile boyutu 1- 5. madde, sosyallik boyutu 6-10. madde, yardımseverlik boyutu 11-15. madde ve sorumluluk 16- 20. maddelerden oluşmaktadır. Ölçek 5’li likert formatında olup, 1- çok az, 5-çok fazla şeklinde puanlandırılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Akbaba (1994) tarafından yapılmıştır.

Tablo 1. Özgecilik Davranışı Ölçeği Maddeleri

	Ölçek Maddeleri	Fak.	Varyans
Aile	1-Akrabalarınız size ne ölçüde yardım eder?	,616	18,58
	2-Küçüklüğünüzde kardeşinize ne ölçüde sorumluluk yüklenmişsiniz?	,553	
	3-Babanız başkalarına ne ölçüde yardım ederdi?	,629	
	4-Annemiz başkalarına ne ölçüde yardım ederdi?	,720	
	5-Aile bireyleri birbirlerine ne ölçüde yardım eder?	,721	
Sosyallik	6-Öğrenciyken okulunuzun etkinliklerine en ölçüde katılırdınız?	,774	36,76
	7-Öğrenciyken okulunuzun etkinliklerine ne sıklıkta katılırdınız?	,685	
	8-Çevrenizdeki kulüp, cami, hayır kuruluşu gibi kurulların yönetiminde ne ölçüde etkinlik gösterirsiniz?	,689	
	9-Çevrenizdeki etkinliklere katılma sıklığınız?	,736	
	10-Bir grubun görevlisi olarak ne ölçüde hizmet verirsiniz?	,494	
Yardım severlik	11-Hayır kurumlarına ne kadar bağışta bulursunuz?	,834	51,88
	12-Tatil günlerinde başkalarına ne ölçüde yardım edersiniz?	,644	
	13-Hasta ve düşkünleri ziyaret için ne kadar zaman ayırırsınız?	,661	
	14-Başkaları ile şeker, kurabiyenizi vb. ne kadar sıklıkla paylaşırsınız?	,729	
	15-Mesela sizden bir ekmek parası isteyenlere ne kadar yardım yaparsınız?	,687	
Sorumluluk	16-Pek çok insanın kendi başının çaresine bakabileceğine ne kadar inanırsınız?	,491	60,53
	17-Çoğu insanın esas olarak sorumluluk yüklenme derecesi nedir?	,787	
	18-Zor durumda kalmış olanlara insanlar ne ölçüde yardımcı olmaya hazırlar?	,648	
	19-Kendiniz için ne derece sorumluluk taşıyabilirsiniz?	,762	

	20-Bir insan (aile içi aile dışı) kimselere ne ölçüde yardımcı olmalı ve onlara karşı sorumluluk yüklenmelidir.	,673	
	KMO: ,879 df:190 X²: 3,114 p<0,000		

Çalışan Sessliliği Ölçeği; Araştırmada çalışanların sessliliğini ölçmek için kullanılan “İşgören Sessliliği Ölçeği” Van Dyne ve LePine (1998) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe’ye uyarlama çalışması Arslan ve Yener (2016) tarafından yapılmış 6 maddelik tek faktörlü ölçektir. Ölçek 5’li likert formatında hazırlanmış olup, 1-kesinlikle katılmıyorum, 5-kesinlikle katılıyorum şeklinde puanlandırılmıştır.

Tablo 2. Çalışan Sessliliği Ölçeği Maddeleri

	Ölçek Maddeleri	Faktör	Varyans
Çalışan Sessliliği	1-Bu İşyerinde işlerin daha iyi yapılabilmesi için amirlerime rahatça fikirlerimi söyleyebiliyorum.	,624	62,31
	2-Bu işyerinde çalışan arkadaşlarımı işleriyle ilgili problemlerin çözümleri konusunda amirleriyle çekinmeden konuşmaları konusunda teşvik ederim.	,615	
	3-Bu işyerinde işle ilgili konularda amirlerimle düşüncelerim farklı olsa dahi düşüncelerimi amirlerimle konuşabilirim.	,573	
	4-Bu işyerinde çıkan aksaklıklar hakkında amirlerimi her konuda bilgilendiririm ve bu konularda faydası olabilecek fikirlerimi paylaşıyorum.	,660	
	5-Bu işyerinde çalışma ortamını olumsuz yönde etkileyecek problemlerin çözümü için uğraşırım.	,622	
	6-Bu işyerinde iş sürecini kolaylaştıracak yenilik fikirleri ve değişiklikler hakkında amirlerimle rahatça konuşabilirim.	,646	
	KMO: ,862 df:15 X²: 1,008 p<0,000		

Bireysel Performans Ölçeği; Bireysel performans ölçeği ilk olarak Kirkman ve Rosen (1999) tarafından geliştirilen ve daha sonra Sigler ve Pearson (2000) tarafından 4 maddeli kısa formu oluşturulmuş ölçektir. Ölçek, Türkçe’ye Çöl (2008: 35-46) tarafından uyarlanmıştır. Bireysel performans ölçeği ülkemizde yaygın kullanılan geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiş bir ölçektir. Ölçekteki sorularında 5’li Likert kullanılmış 1-Kesinlikle katılmıyorum-5 Kesinlikle katılıyorum şeklinde puanlandırılmıştır.

Tablo 3. Bireysel Performans Ölçeği Maddeleri

	Ölçek Maddeleri	Faktör	Varyans
Performans	1- Görevlerimi zamanında tamamlarım	,429	71,662
	2- Sunduğum hizmet kalitesinde standartlara fazlası ile ulaştığımdan eminim	,528	
	3- Bir problem gündeme geldiğinde en hızlı şekilde çözüm üretirim	,659	
	4- İş hedeflerime fazlasıyla ulaşıyorum	,621	
	KMO:0,818 df:6 X²: 661,638 p<0,000		

2. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Örneklemenin Demografik Özellikleri

Katılımcıların % 58,2'si (202 kişi) kadın, % 41,8'i (145 kişi) erkek olup % 67,1'i (233 kişi) evlidir. Katılımcıların % 24,5'i (85 kişi) lise, % 21'i (73 kişi) ön lisans ve % 45,8'i lisans (159 kişi) eğitim düzeyindedir. Katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında ise % 49,2'si (170 kişi) 26-35 yaş, % 28,5'i (24 kişi) 20 yaş altıdır. Katılımcıların çalışma süreleri ise % 63,6'sı (89 kişi) 1 yıldan az, % 33,6'sı (47 kişi) 1-5 yıl arasındadır.

Tablo 4. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Yaş	Sayı	%	Eğitim	Sayı	%
20-25 yaş	33	9,5	Lise	85	24,5
26-35 yaş	170	49	Ön Lisans	73	21
36-45 yaş	99	28,5	Lisans	159	45,8
46-55 yaş	41	11,8	Lisansüstü	30	8,6
55 yaş üstü	4	1,2	Medeni Durum	Sayı	%
Çalışma Süresi	Sayı	%	Evli	233	67,1
1 yıldan az	48	13,8	Bekâr	114	32,9
1-5 yıl	134	38,6	Cinsiyet	Sayı	%
6-10 yıl	81	23,3	Erkek	145	41,8
11-20 yıl	50	14,4	Kadın	202	58,2
20 yıl üstü	34	9,8	(N:347)		

2.2. Ölçeklerin Normal Dağılım ve Güvenirlik Analiz Bulguları

Araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilecek verilere ilişkin normal dağılım gösterip göstermediğinin tespiti için “Basıklık (kurtosis) ve Çarpıklık (skewness)” değerleri incelenmelidir (Tabachnick ve Fidell, 2012: 79). Kalaycı'ya (2009) göre bu değerler +/-3 veya +/- 2 arasında normal dağılım olarak kabul edilmektedir (Kalaycı, 2009: 6). Elde edilen basıklık ve çarpıklık değerleri Tablo 5 yardımıyla gösterilmiştir.

Tablo 5. Güvenirlik ve Normal Dağılım Değerleri

		N	Skewness		Kurtosis		Cronbach Alfa
		Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error	
ÖD1	Aile	347	-,674	,131	-1,112	,261	,768
ÖD2		347	-1,101	,131	-,171	,261	
ÖD3		347	-,507	,131	-,137	,261	
ÖD4		347	-,893	,131	-,470	,261	
ÖD5		347	-,792	,131	-,732	,261	
ÖD6		347	-,863	,131	-,706	,261	
ÖD7	Sosyallik	347	-,638	,131	-,500	,261	,848
ÖD8		347	-,962	,131	-,456	,261	
ÖD9		347	-,357	,131	-1,120	,261	
ÖD10		347	-,800	,131	-,732	,261	

ÖD11		347	-,395	,131	-,197	,261	
ÖD12		347	-,682	,131	-,706	,261	
ÖD13	Yardımsverlik	347	-,881	,131	-,491	,261	,812
ÖD14		347	-,1,244	,131	-,439	,261	
ÖD15		347	-,1,115	,131	-,1,250	,261	
ÖD16		347	-,809	,131	-,253	,261	
ÖD17		347	-,675	,131	-,200	,261	
ÖD18	Sorumluluk	347	-,1,060	,131	-,1,512	,261	,719
ÖD19		347	-,1,020	,131	-,1,840	,261	
ÖD20		347	-,674	,131	-,2,050	,261	
S1		347	-,1,095	,131	,568	,261	
S2	Çalışan	347	-,676	,131	-,286	,261	
S3	Sessliliği	347	-,1,144	,131	1,001	,261	,877
S4		347	-,1,1022	,131	1,180	,261	
S5		347	-,900	,131	1,257	,261	
S6		347	,867	,131	,141	,261	
P1		347	-,1,153	,131	1,471	,261	
P2		347	-,1,180	,131	,674	,261	
P3	Bireysel	347	-,980	,131	,760	,261	,864
P4	Performans	347	1,200	,131	1,121	,261	

2.3. Doğrulayıcı Faktör Analiz Sonuçları

Araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin ölçeklerin geçerlilik analizleri için doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) yapılmıştır. Analiz için AMOS 18.0 istatistik programı tercih edilmiştir. Ölçeklerin orijinal halinde verilen faktör dağılımlarını doğrulamak için her bir ölçeğe, birinci düzey tek faktörlü, birinci düzey çok faktörlü ve ikinci düzey çok faktörlü doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) yapılmıştır. Yapılan DFA analizleri sonucunda faktör yükü (Standardized Estimated Weights) 0,70’in altında olan (Hair vd., 2009:679) maddeler ve “p değeri” 0,05’ten büyük olan ve istatistiksel olarak anlamsızlık ifade eden maddeler, ölçekten çıkarılmış ve kalan maddeler arasında modeli güçlendirmek için hata terimleri arasında kovaryanslar oluşturulmuştur (Bayram, 2010:57).

İlk olarak orijinalinde dört boyut olarak geliştirilmiş özgecılık davranışı ölçeğine uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre aile boyutundan Ö1, Ö2 maddeleri, yardımsverlik boyutundan Ö12, Ö15 maddeleri ve sorumluluk boyutundan Ö16, Ö17 maddeleri faktör yükleri düşük olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Yapısal Eşitlik Modelinde 200 ve üzeri örneklem için önerilen Maksimum Olabilirlik Tahmin Yöntemi kullanılmıştır (Bayram, 2010:51; Hair vd., 2009; Schumacker ve Lomax, 2010). Çalışan sessliliği ve bireysel performans ölçeklerinde ise orijinaline uygun sonuçlar elde edilmiştir. Tablo 7’de araştırmada kullanılan ölçeklere ait DFA uyum iyiliği değerleri verilmiştir. Böylece yapılan DFA analizinde uyum iyiliği değerlerinin özgecılık davranışı ve çalışan sessliliği ölçekleri için kabul edilebilir uyum iyiliğine bireysel performans ölçeği için iyi uyum değerine sahip olduklarını söyleyebiliriz (Tablo 6).

Tablo 6. Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum	İyi Uyum
X^2/sd	$2 \leq X^2/sd \leq 3$	$0 \leq X^2/sd \leq 2$
AGFI	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$	$0,90 \leq AGFI \leq 1$
CFI	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	$0,97 \leq CFI \leq 1$
NFI	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	$0,95 \leq NFI \leq 1$
GFI	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	$0,95 \leq GFI \leq 1$
RMSEA	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,8$	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$

Kaynak: Yılmaz ve Varol, 2015: 34.

Tablo 7’de araştırmada kullanılan ölçeklerin DFA sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri görülmektedir. Özgecilik davranışı için RMSEA: ,069, CFI: ,927, NFI: ,969, GFI: ,903, AGFI: ,868 ve RMR: ,058’dir. Bu değerler kabul edilebilir uyum iyiliği değerleridir. Çalışan sesliliği ölçeği için uyum iyiliği değerleri RMSEA: ,074, CFI: ,987, NFI: ,980, GFI: ,981, AGFI: ,943 ve RMR: ,023’dir. Çalışan sesliliği uyum iyiliği değerlerinin de kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir. Bireysel performans ölçeği için uyum iyiliği değerleri RMSEA: ,000, CFI: 1,000, NFI: 1,000, GFI: 1,000, AGFI: ,995 ve RMR: ,003’dir. Bireysel performans ölçeği için iyi uyum iyiliğine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 7. Ölçeklere Ait Doğrulamalı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri

Ölçek/Model	$\Delta\chi^2$	$\Delta\chi^2/df$	RMSEA	CFI	NFI	GFI	AGFI	RMR
Özgecilik Davranışı	19,618	2,642	,069	,927	,969	,903	,868	,058
Çalışan Sesliliği	20,253	2,893	,074	,987	,980	,981	,943	,025
Bireysel Performans	,321	0,321	,000	1,00	1,00	1,00	,995	,003

Not: RMSEA= Root Mean Square Error Of Approximation; CFI= Comparative Fit Index; NFI= Normed Fit Index, GFI= Goodness Of Fit Index.

2.4. Değişkenler Arası Korelasyon İlişkisi

Tablo 8. Değişkenler Arası Korelasyon Analiz Sonuçları

	Ort.	S.S	1	2	3	4	5	6
1.Aile(ÖD)	4,2	,692	1					
2.Sosyallik(ÖD)	3,6	,887	,481**	1				
3.Yardımsverlik (ÖD)	3,8	,764	,507**	,463**	1			
4.Sorumluluk (ÖD)	4,1	,668	,416**	,572**	,418**	1		
5.Çalışan Sesliliği	4,0	,781	,466**	,380**	,431**	,373**	1	
6.Bireysel Performans	4,1	,749	,472**	,376**	,510**	,403**	,484**	1

**<0,01, ÖD:Özgeci Davranış, r=Korelasyon katsayısı

Tablo 8’de özgecilik davranışı alt boyutları aile, sosyallik, yardımseverlik ve sorumluluk boyutları ile araştırmanın diğer değişkenleri çalışan sessliliği ve bireysel performans arasındaki korelasyon ilişkisi görülmektedir. Analizler sonucunda aile, sosyallik, yardımseverlik boyutu ile çalışan sessliliği ve bireysel performans arasında zayıf derecede pozitif yönlü bir ilişki görülmektedir ($0,26 < r < 0,49$). Sosyallik boyutu ile bireysel performans arasında ise orta derecede pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($0,50 < r < 0,69$).

2.5. Özgecilik Davranışının Bireysel Performans Üzerindeki Etkisinde Çalışan Sessliliğinin Aracı Rolünün Tespitine İlişkin Bulgular

Baron ve Kenny’e (1986:1176) göre aracı rolü için üç koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar;

- 1- Bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması,
- 2- Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması,
- 3- Bağımsız değişken ve aracı değişken ikisi birlikte bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olurken, aracı değişken modele dahil edildiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişkene yaptığı etkinin ya anlamsızlaşması ya da bu etkinin azalması gerekmektedir. Eğer üçüncü koşulda bağımsız değişken bağımlı değişken üzerinde anlamsız bir etki yapıyorsa tam aracı etkisinden, bu etkiyi azaltmış ise kısmi aracı etkisinden bahsedilebilir.

Tablo 9. Özgecilik Davranışının (Aile, Sosyallik, Yardımseverlik, Sorumluluk) Bireysel Performans Üzerindeki Etkisinde Çalışan Sessliliğinin Aracı Rolüne İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	<i>Aile (ÖD) (Bağımsız Değişken)</i>	<i>Sosyallik (ÖD) (Bağımsız Değişken)</i>	<i>Yardımseverlik (ÖD) (Bağımsız Değişken)</i>	<i>Sorumluluk (ÖD) (Bağımsız Değişken)</i>
	β	β	β	β
Model 1				
<i>Çalışan Sessliliği (Ara Değişken)</i>	,466	,373	,380	,431
<i>R²</i>	,217	,139	,145	,186
<i>Düzeltilmiş R²</i>	,215	,137	,142	,183
<i>F Değeri</i>	95,869	55,828	58,192	78,674
<i>P</i>	,000**	,000**	,000**	,000**
<i>Durbin Watson</i>	2,03	2,06	2,02	1,93
<i>Tolerans/VIF</i>	1,00/1,00	1,00/1,00	1,00/1,00	1,00/1,00
Model 2				
<i>Performans (Bağımlı Değişken)</i>	,472	,403	376	,510
<i>R²</i>	,223	,163	,141	,260
<i>Düzeltilmiş R²</i>	,221	,160	,139	,258
<i>F Değeri</i>	99,091	67,143	56,695	121,057
<i>P</i>	,000**	,000**	,000**	,000**
<i>Durbin Watson</i>	2,00	1,82	1,83	1,91
<i>Tolerans/VIF</i>	1,00/1,00	1,00/1,00	1,00/1,00	1,00/1,00

Model 3				
Çalışan Sessliliği (Ara Değişken)	,337	,387	,399	,325
Performans (Bağımlı Değişken)	,315**	,259**	,224**	,370**
R²	,312	,292	,277	,345
Düzeltilmiş R²	,308	,288	,273	,342
F Değeri	39,892	28,011	20,448	34,077
p	,000**	,000**	,000**	,000**
Durbin Watson	2,03	1,89	1,90	1,96
Tolerans/VIF	,792/1,96	,861/1,16	,863/1,15	,848/1,19
	R²	Düzeltilmiş R²	F Değeri	p/ β
Çalışan Sessliliği	,484	,234	105,470	,000/,484
Performans				

N=347, *p<0,05, **p<0,01 ÖD: Özgeci Davranış

H₁: Özgecilik davranışı (ÖD) bireysel performansı etkilemektedir.

Yapılan analizler sonucunda özgecilik davranışı boyutları olan aile (R²=,221), sosyallik (R²=,160), yardımseverlik (R²=,139), sorumluluk boyutlarının (R²=,258) bireysel performansı etkilediği tespit edilmiştir. *Bu nedenle H₁ hipotezi kabul edilmiştir.*

H₂: Özgecilik davranışı (ÖD) çalışan sessliliğini etkilemektedir.

Yapılan analizler sonucunda özgecilik davranışı boyutları olan aile (R²=,215), sosyallik (R²=,137), yardımseverlik (R²=,142), sorumluluk (R²=,183) boyutlarının bireysel performansı etkilediği tespit edilmiştir. *Bu nedenle H₂ hipotezi kabul edilmiştir.*

H₃: Çalışan sessliliği bireysel performansı etkilemektedir.

Yapılan analizler sonucunda çalışan sessliliğinin bireysel performansı etkilediği tespit edilmiştir (R²=,234). *Bu nedenle H₃ hipotezi kabul edilmiştir.*

H₄: Aile boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sessliliğinin aracı rolü vardır.

Birinci koşulda bağımsız değişken aile boyutunun aracı değişken çalışan sessliliği üzerinde etki yarattığı görülmektedir (β= 0,466; F=95,869; p<0,01; R²=0,217). İkinci koşul bağımsız değişken aile boyutu bağımlı değişken bireysel performansı üzerinde etki yaratmıştır (β= 0,472; F=99,091; p<0,01; R²=0,223). Üçüncü koşulda bağımsız değişken aile boyutu ile aracı değişken çalışan sessliliğinin birlikte bağımlı değişken bireysel performansa etkisine bakılmış ve aracı değişken çalışan sessliliği modele dahil edildiğinde aile boyutunun bireysel performansa yaptığı etkinin azaldığı görülmüştür (β= 0,315; F=39,892; p<0,01; R²=0,312). Çalışan sessliliğinin, aile boyutunun bireysel performans üzerindeki etkisinde kısmı aracı rolü olduğu görülmüştür. *Böylece H₄ hipotezi desteklenmiştir.*

H₅: Sosyallik boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sessliliğini aracı rolü vardır.

Birinci koşulda bağımsız değişken sosyallik boyutunun aracı değişken çalışan sessliliği üzerinde etki yarattığı görülmektedir (β= 0,373; F=55,828; p<0,01; R²=0,139). İkinci koşul bağımsız değişken sosyallik boyutu bağımlı değişken bireysel performans üzerinde etki

yaratmıştır ($\beta= 0,403$; $F=67,143$; $p<0,01$; $R^2=0,163$). Üçüncü koşulda bağımsız değişken aile boyutu ile aracı değişken çalışan sessliliğinin birlikte bağımlı değişken bireysel performansa etkisine bakılmış ve aracı değişken çalışan sessliliği modele dahil edildiğinde aile boyutunun bireysel performansa yaptığı etkinin azaldığı görülmüştür ($\beta= 0,259$; $F=28,011$; $p<0,01$; $R^2=0,292$). Çalışan sessliliğinin, sosyallik boyutunun bireysel performans üzerindeki etkisinde kısmi aracı rolü olduğu görülmüştür. Böylece H_5 hipotezi desteklenmiştir.

H₆: Yardımseverlik boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sessliliğinin aracı rolü vardır.

Birinci koşulda bağımsız değişken yardımseverlik boyutunun aracı değişken çalışan sessliliği üzerinde etki yarattığı görülmektedir ($\beta=0,380$; $F=58,192$; $p<0,01$; $R^2=0,145$). İkinci koşul bağımsız değişken yardımseverlik boyutu bağımlı değişken bireysel performans üzerinde etki yaratmıştır ($\beta= 0,376$; $F=56,695$; $p<0,01$; $R^2=0,141$). Üçüncü koşulda bağımsız değişken aile boyutu ile aracı değişken çalışan sessliliğinin birlikte bağımlı değişken bireysel performansa etkisine bakılmış ve aracı değişken çalışan sessliliği modele dahil edildiğinde yardımseverlik boyutunun bireysel performansa yaptığı etkinin azaldığı görülmüştür ($\beta= 0,224$; $F=20,448$; $p<0,01$; $R^2=0,277$). Çalışan sessliliğinin, yardımseverlik boyutunun bireysel performans üzerindeki etkisinde kısmi aracı rolü olduğu görülmüştür. Böylece H_6 hipotezi desteklenmiştir.

H₇: Sorumluluk boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sessliliğinin aracı rolü vardır.

Birinci koşulda bağımsız değişken sorumluluk boyutunun aracı değişken çalışan sessliliği üzerinde etki yarattığı görülmektedir ($\beta=0,431$; $F=78,674$; $p<0,01$; $R^2=0,186$). İkinci koşul bağımsız değişken sorumluluk boyutu bağımlı değişken bireysel performans üzerinde etki yaratmıştır ($\beta= 0,510$; $F=121,057$; $p<0,01$; $R^2=0,260$). Üçüncü koşulda bağımsız değişken sorumluluk boyutu ile aracı değişken çalışan sessliliğinin birlikte bağımlı değişken bireysel performansa etkisine bakılmış ve aracı değişken çalışan sessliliği modele dahil edildiğinde aile boyutunun bireysel performansa yaptığı etkinin azaldığı görülmüştür ($\beta= 0,370$; $F=34,077$; $p<0,01$; $R^2=0,345$). Çalışan sessliliğinin, sosyallik boyutunun bireysel performans üzerindeki etkisinde kısmi aracı rolü olduğu görülmüştür. Böylece H_7 hipotezi desteklenmiştir.

H₈: Özgecilik davranışının bireysel performansa etkisinde çalışan sessliliğinin aracı rolü vardır.

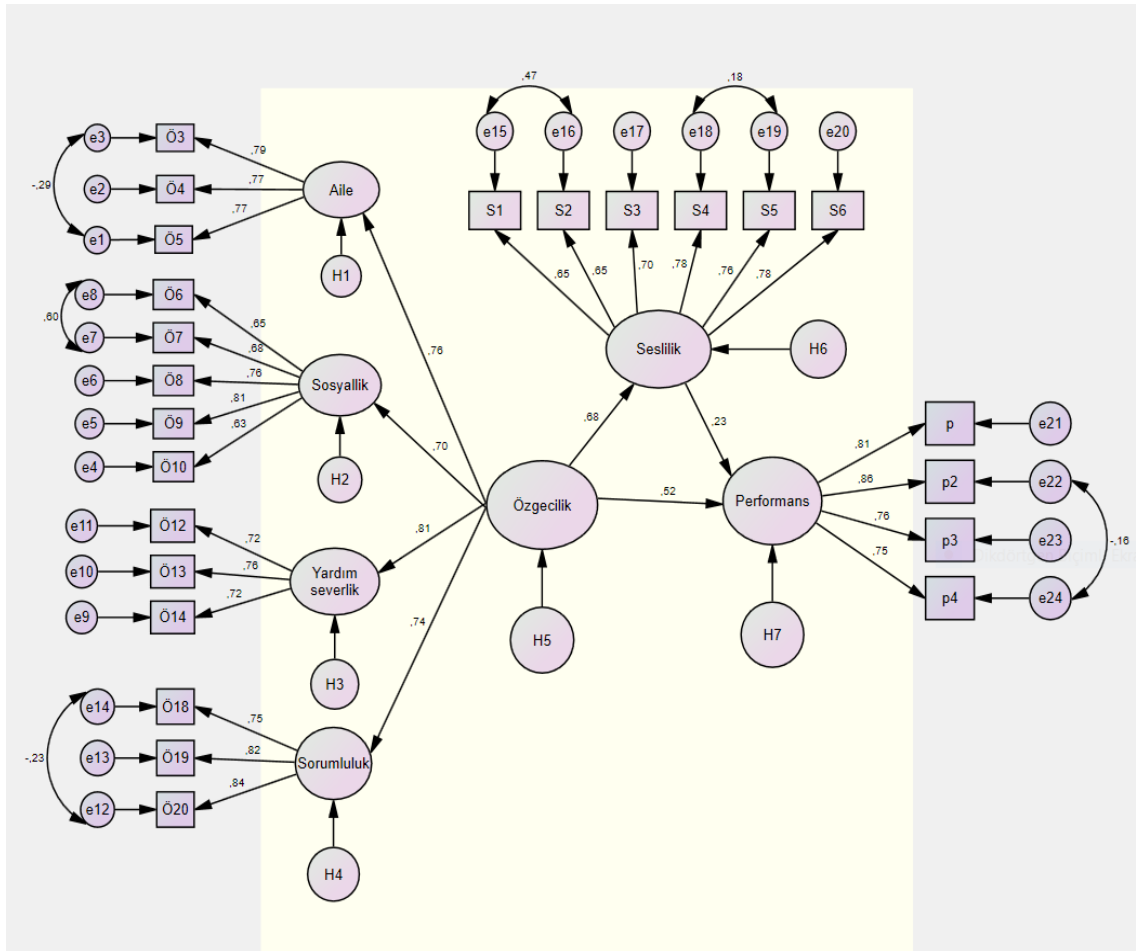
Şekil 2’de özgecilik davranışının ikinci düzey tek faktörlü yapı ile çalışan sessliliği ve bireysel performans ilişkisi yapısal eşitlik modeli görülmektedir. Yapılan modelde özgecilik davranışın bireysel performansa etkisinde çalışan sessliliğinin kısmi aracı rolünün olduğu tespit edilmiştir. Modelin yapısal eşitlik modeli uyum iyiliği değerleri ise Tablo 10’da görülmektedir. Model uyum değerleri RMSEA:0,057, CFI:0,938, NFI:0,900, GFI:0,900, AGFI:0,862 ve RMR:0,052’dir. Bu değerlerin kabul edilebilir değerler olduğu görülmektedir (Tablo 10).

Tablo 10. Yapısal Eşitlik Modeli Uyum İyiliği Değerleri

$\Delta\chi^2$	p	df	$\Delta\chi^2/df$	RMSEA	CFI	NFI	GFI	AGFI	RMR
508,360	,000	239	2,127	0,057	0,938	0,900	0,900	0,862	0,052

Tablo 11’de modeldeki değişkenlerin ve alt boyutların standardize edilmiş regresyon değerleri görülmektedir. Regresyon değerlerine göre tüm etkiler istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Analizlere göre çalışanların özgecilik davranışı, çalışan sessliliğini pozitif yönlü ve güçlü bir şekilde etkilemektedir ($\beta = ,67$ ve $p<0,000$). Çalışanların özgecilik davranışının çalışanların bireysel performansları üzerindeki etkisi pozitif düzeyde anlamlıdır ($\beta = ,52$ ve $p<0,000$). Çalışan sessliliği Şekil 2’deki modele dahil edilmeden önce özgecilik davranışının bireysel performansa etkisi ($\beta = ,70$ ve $p<0,000$) iken, aracı değişken modele eklendiğinde özgecilik davranışının bireysel performansa etkisinin azaldığı ($\beta = ,52$) görülmüştür. Bu

nedence çalışan sesliliğinin, özgecılık davranışının bireysel performans üzerindeki etkisinde kısmi aracı rolü olduğunu söylemek mümkündür. Böylece H_8 hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 2: Yapısal Eşitlik Modeli

Tablo 11. Yapısal Eşitlik Modeline Ait Analiz Sonuçları ve Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler Arası İlişkiler		Standardize Edilmiş β	P	
Çalışan Sesliliği	<---	Özgecılık	,68	***
Aile	<--	Özgecılık	,76	***
Sosyallik	<--	Özgecılık	,70	***
Yardımseverlik	<--	Özgecılık	,81	***
Sorumluluk	<--	Özgecılık	,74	***
Bireysel Performans	<--	Özgecılık	,52	***
Bireysel Performans	<--	Çalışan Sesliliği	,23	,005

* $p < 0,05$ (istatistiksel anlamlılık düzeyi)

2.6. Özgecilik Davranışı ve Demografik Özellikler Arasındaki Anlamli Farklılıklara İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında özgecilik davranışı alt boyutları aile, sosyallik, yardımseverlik ve sorumluluk ile çalışanların demografik özellikleri arasındaki anlamli farklılıkların tespitine yönelik analizler yer almaktadır. Analizlerde cinsiyet ve medeni durum için t-testinden, çalışma süresi, yaş ve eğitim için ANOVA analizlerinden yararlanılmıştır.

Tablo 12. Özgecilik Davranışı ve Demografik Özelliklere İlişkin Anlamli Farklılık Testleri

Demografik Özellikler	Özgecilik Davranışı			
	Aile	Sosyallik	Yardımseverlik	Sorumluluk
Cinsiyet	t=-0,115 p=0,909	t=-1,997 p=0,047*	t=-0,362 p=0,718	t=0,423 p=0,672
Medeni Durum	t=-2,010 p=0,045*	t=-1,202 p=0,223	t=1,105 p=0,270	t=1,151 p=0,251
Çalışma Süresi	F=-,586 p=0,673	t=-1,352 p=0,250	t=-1,474 p=0,210	t=0,593 p=0,668
Yaş	F=1,589 p=0,177	F=1,609 p=0,171	F=1,332 p=0,258	F=1,076 p=0,368
Eğitim Durumu	F=0,972 p=0,423	F=1,006 p=0,404	F=0,934 p=0,444	F=0,392 p=0,815

Tablo 12' de çalışanların demografik özellikleri ile özgecilik davranışı arasında anlamli farklılık olup olmadığına ilişkin t-testi ve ANOVA analiz sonuçları görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların medeni durumu ile aile boyutu arasında ve cinsiyet ile sosyallik arasında anlamli farklılığa rastlanmıştır. Çalışanların cinsiyeti ile aile boyutu, yardımseverlik ve sorumluluk arasında ve medeni durum ile sosyallik, yardımseverlik, sorumluluk boyutları arasında anlamli farklılığa rastlanmamıştır. Yine çalışanların çalışma süresi, yaş ve eğitim durumu ile özgecilik davranışı alt boyutları aile, sosyallik, yardımseverlik ve sorumluluk arasında anlamli bir farklılık bulunmamıştır. Böylece H_9 ve H_{10} kısmen desteklenirken, H_{11} ve H_{12} hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 13. Cinsiyet Değişkenine Göre Katılımcıların Özgecilik Davranışları (Sosyallik Boyutu)

Cinsiyet	N	Ort.	Ss	Sd	t	P
Kadın	145	3,85	0,82	345	1,997	0,047*
Erkek	202	3,59	0,82			

*p<0,05 ve anlamli farklılık var.

Çalışanların cinsiyeti ile sosyallik boyutu arasındaki anlamlı farklılığın kadınların sosyallik puanlarının yüksek olmasından kaynaklandığı görülmektedir ($p<0,05$).

Tablo 14. Medeni Durum Değişkenine Göre Katılımcıların Özgecilik Davranışları (Aile Boyutu)

Medeni Durum	N	Ort.	Ss	Sd	t	P
Evli	233	4,25	0,66	345	2,010	0,045*
Bekar	114	4,09	0,73			

* $p<0,05$ ve anlamlı farklılık var.

Çalışanların medeni durum ile aile boyutu arasındaki anlamlı farklılığın erkek katılımcıların aile boyutu puanının yüksek olmasından kaynaklandığı görülmektedir ($p<0,05$).

SONUÇ

İnsanlara fayda sağladığı düşünülen ve olumlu bir sosyal davranış olarak görülen özgecilik davranışı, çalışanlar ve netice itibari ile işletmelerin etkinliği açısından oldukça önemli görülmektedir. Çalışanların iş ortamlarında özgeci bir davranış göstermelerinin, iş ile ilgili sorumluluk almalarının, işe ilişkin sosyallik ve yardımseverlik duyguları taşımalarının işletmelerin faaliyetlerinde olumlu bir etki yaptığı düşünülmektedir. Yine çalışanların çalıştıkları ortamlarda işe ilişkin duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri olarak tanımlanan çalışan sesliliği davranışının örgütlerin etkinliği açısından oldukça önemli olduğu yapılan çalışmalarla da ortaya konulmuştur. Bu bağlamda çalışarlarda görülen özgeci davranışın bireysel performansı etkilediği ve çalışan sesliliğinin de bu etkide aracı bir rol oynadığı hipotezi bu çalışmanın temel hipotezini oluşturmuştur. Elde edilen veriler sonucunda araştırmada kullanılan hipotezler analiz edilmiş ve tablo 15’de hipotez sonuçları verilmiştir.

Tablo 15. Hipotez Sonuçları

Hipotezler	Kabul/Ret Durumu
H ₁ :Özgecilik davranışı (ÖD) bireysel performansı etkilemektedir.	Kabul
H ₂ :Özgecilik davranışı (ÖD) çalışan sesliliğini etkilemektedir.	Kabul
H ₃ :Çalışan sesliliği bireysel performansı etkilemektedir.	Kabul
H ₄ :Aile boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolü vardır.	Kabul
H ₅ :Sosyallik boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sesliliğini aracı rolü vardır,	Kabul
H ₆ :Yardımseverlik boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolü vardır.	Kabul
H ₇ :Sorumluluk boyutunun (ÖD) bireysel performansa etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolü vardır.	Kabul
H ₈ :Özgecilik davranışının bireysel performansa etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolü vardır.	Kabul
H ₉ :Aile boyutu (ÖD) ile çalışanların demografik özellikleri arasında anlamlı farklılık vardır.	Kısmen Kabul
H ₁₀ :Sosyallik boyutu (ÖD) ile çalışanların demografik	Kısmen Kabul

özellikleri arasında anlamlı farklılık vardır.	
H ₁₁ :Yardımseverlik boyutu (ÖD) ile çalışanların demografik özellikleri arasında anlamlı farklılık vardır.	Ret
H ₁₂ :Sorumluluk boyutu (ÖD) ile çalışanların demografik özellikleri arasında anlamlı farklılık vardır.	Ret

Yapılan analizler sonucunda çalışanların özgecılık davranışının bireysel performansı etkilediği ve bu etkide çalışan sessliliğinin olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada elde edilen diğer önemli sonuçları ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

Çalışanların demografik özellikleri ile özgecılık davranışları arasında bazı anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, özgeci davranış boyutlarından sosyallik boyutu puanları kadınlarda yüksek çıkmıştır. İşmen ve Yıldız (2005) tarafından öğretmenler üzerinde yapılan başka bir çalışma sonucunda da kadınların özgecılık davranışlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Fettahlıoğlu ve Avşar (2017) tarafından yapılan diğer bir çalışma da ise özgecılık davranışı alt boyutlarından sosyallik boyutu ile cinsiyet arasında anlamlı farklılığa rastlanmadığı görülmektedir. Bu bağlamda farklı sektör ve farklı örneklemlerde başka sonuçların çıkma olasılığının olduğu söylenebilir. Yine özgecılık davranışı alt boyutlarından aile boyutunun erkek katılımcılarda yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışanlardaki sesslilik davranışı onların bireysel performansını olumlu etkilemektedir. Bu etki göz önüne alındığında çalışanların sesslilik davranışlarının yöneticiler tarafından desteklenmesinin ne derece önemli olduğu görülmektedir. Nitekim özgeci davranışın toplumun ferahını sağlayan bir davranış olarak gösterilmesi ve özgeci davranışa sahip çalışanların sesslilik davranışlarının daha yüksek olması da çalışan sessliliğinin aslında geliştirici, fayda sağlayıcı, etkinliği ve verimliliği artıran bir davranış olduğunu da desteklemektedir. Bu açıdan bakıldığında çalışanların sesslilik davranışı göstermesinde yöneticilere büyük görevler düşmektedir. Çalışanların duygu ve düşüncelerini ifade edebilecek iletişim kanalları oluşturulmalı ve bu kanalların sağlıklı bir şekilde işleyişini sağlayacak mekanizmalar yönetim sistemi içine yerleştirilmelidir. Kararlara katılımın sağlanması açısından takım ruhu desteklenmeli, bireysel başarılarından çok takım çalışmalarına ve ekip başarılarına odaklanılmalıdır. Çalışanların olumlu ve/veya olumsuzluk sessliliği durumunda olumsuzluklara gereken önem verilmeli ve bu olumsuzlukların giderilmesi için gereken düzenlemeler ve tedbirler alınmalıdır. Çalışan, yöneticisi ile bilgi paylaşımı yaptığında olumlu geri bildirim sağlanmalı görüşlerini paylaştığı için bir değer yarattığı hissi verilmelidir.

Örgütler için bu kadar önemli olan çalışan sessliliği özgeci davranışa sahip çalışanlarda yüksek çıkmıştır. O halde çalışanların özgeci davranış içinde tanımlanan aile duygusu, sorumluluk, sosyallik ve yardımseverlik davranışlarının ödüllendirilmesi hatta çalışanların aynı zamanda işi ile ilgili adanmışlığını artıracak sorumlulukların belli yetkilerin devrilmesi aracılığıyla verilmesi gerekir. Çalışanların sosyalliğini artıracak iş çıkışı aktivitelere öncelik verilmeli özellikle tüm çalışanları bir araya getiren hizmet içi eğitimler eğlenceli ve kişisel gelişimi içerecek etkinliklerle zenginleştirilmelidir. Yönetici söylemlerinde toplumsal değerler sıkça vurgulanmalı, çalışanlarda yardımseverlik duygularının taze tutulması için davranışların olumlu sonuçları muhakkak çalışana iade edilmelidir.

KAYNAKÇA

Akbaba, Sırrı, (1994), *Grupla Psikolojik Davranışının Sosyal Bir Psikolojik Kavram Olan Özgecılık Üzerinde Etkisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora.

Arslan, Aykut ve **Yener**, Serdar, (2016), İşgören Sessliliği Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması Çalışması, *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), s.174-191.

- Asghar**, Faisal ve **Asif**, Mubeen, (2018), Salaries, Performance and Mediating Effect of Altruistic Behavior: Fresh Statistical Evidence from The National Basketball Association, *International Journal of Humanities, Art and Social Studies (IJHAS)*, 3(2), s.71-79.
- Baron**, Reuben M., **Kenny**, David, A. (1986), The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic and Statistical Considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), s.1173-1182.
- Batson**, C. Daniel, **Ahmad**, Nadia, **Yin**, Jodi, **Bedell**, Steven J., **Johnson**, Jennifer W., **Templin**, Christie M., ve **Whiteside**, Aaron (1999), Two Threats to the Common Good: Self-Interested Egoism and Empathy-Induced Altruism, *Society for Personality and Social Psychology*, 25(1), s.3-16.
- Batson**, C. Daniel, **Klein**, Tricia R., **Highberger**, Lori ve **Shaw**, Laura L. (1995), Immorality From Empathy-Induced Altruism: When Compassion and Justice Conflict, *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(6), s.1042-1054.
- Batson**, C. Daniel, **Duncan**, Bruce D., **Ackerman**, Paula, **Buckley**, Terese ve **Birch**, Kimberly. (1981), Is Empathic Emotion a Source of Altruistic Motivation?, *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(2), s.290-302.
- Batt**, Rosemary, **Colvin**, Alexander J.S. ve **Keefe**, Jeffrey (2002), “Employee Voice, Human Resource Practices, And Quit Rates: Evidence From The Telecommunications Industry”, *Industrial and Labor Relations Review*, 55(4): 573-594.
- Bayram**, Nuran, (2010), *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş- Amos Uygulamaları*, İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Botero**, Isabel C. ve **Van Dyne**, Linn (2009), Employee Voice Behavior Interactive Effects of LMX and Power Distance in the United States and Colombia, *Management Communication Quarterly*, 23(1), s.84-104.
- Burris**, Ethan R. (2012), The Risks and Rewards Of Speaking Up: Managerial Responses To Employee Voice, *Academy of Management Journal*, 55(4), s.851-875.
- Carlo**, Gustavo ve **Randall**, Brandy A. (2002), The Development of a Measure of Prosocial Behaviors for Late Adolescents, *Journal of Youth and Adolescence*, 31(1), s.31-44.
- Chou**, Kee-Lee. (1996), The Rushton, Chrisjohn And Fekken Self-Report Altruism Scale: A Chinese Translation, *Personality and Individual Differences*, 21(2), s.297-298.
- Çöl**, Güner, (2008), Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), s.35-46.
- Detert**, James R., ve **Treviño**, Linda K. (2010), Speaking Up to Higher-Ups: How Supervisors and Skip-Level Leaders Influence Employee Voice, *Organization Science*, 21(1), s.249-270.
- Detert**, , James R., ve **Burris**, Ethan R. (2007), Leadership Behavior and Employee Voice: Is The Door Really Open?, *Academy of Management Journal*, 50(4), s.869-884.
- Dundon**, Tony, **Wilkinson**, Adrian, **Marchington**, Mick ve **Ackers**, Peter (2004), The Meanings and Purpose of Employee Voice, *International Journal of Human Resource Management*, 15(6), s.1149-1170.
- Eisenberg**, Nancy, **Guthrie**, Ivanna K., **Murphy**, Bridget C. **Shepard**, Stephanie A. ve **Cumberland**, Amanda (1999), Consistency and Development of Prosocial Dispositions: A Longitudinal Study, *Faculty Publications, Department of Psychology*, 103, s.1360-1372.

- Eisenberg**, Nancy ve **Fabes**, Richard A. (1998), “Prosocial Development” in N. Eisenberg (Ed.), W. Damon (Series Ed.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 3. Social, Emotional, and Personality Development* (5th ed.), 701-778, New York: Wiley.
- Farndale**, Elaine, **Van Ruiten**, Joppe, **Kelliher**, Clare ve **Hope-Hailey**, Veronica (2011), The Influence Of Perceived Employee Voice On Organizational Commitment: An Exchange Perspective, *Human Resource Management*, 50(1), s.113-129.
- Fettahloğlu**, Ömer Okan ve **Afşar**, Alican (2017), Görünmez Taç Sahibi İnsanların Kurumsal Özgeci Davranışlarla Örgütsel Özdeşleşmeye Ulaşma Yolları, *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2), s.183-206.
- Gao**, Liping, **Janssen**, Onne ve **Shi**, Kan (2011), Leader Trust and Employee Voice: The Moderating Role Of Empowering Leader Behaviors, *The Leadership Quarterly*, 22, 787-798.
- Gormley**, Kevin, J. (1996), Altruism: A Framework for Caring and Providing Care, *International Journal of Nursing Studies*, 33(6), s.581-588.
- Gülaçtı**, Fikret, **Gür**, Recep ve **Çiftçi**, Zeynep, (2017), “Öğretmen Adaylarının Özgeçilik Ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi” içinde Küreselleşen Dünyada Eğitim (Ed: Ö. Demirel ve S. Dinçer), 473-484, Ankara: Pegem Akademi.
- Hair**, Joseph F., **Black** William C., **Babin**, Barry. J. ve **Anderson**, Rolph E. (2009), *Multivariate Data Analysis*, Seventh Edition. London: Pearson.
- Holland**, Peter, **Pyman**, Amanda, **Cooper**, Brian, K. ve **Teicher**, Julian (2011), Employee Voice And Job Satisfaction In Australia: The Centrality of Direct Voice, *Human Resource Management*, 50(1), s.95-111.
- Hsiung**, Hsin-Hua (2012). Authentic Leadership and Employee Voice Behavior: A Multi-Level Psychological Process, *Journal of Bus Ethics*, 107, s.349–361.
- İşmen**, Esra A. **Yıldız**, S. Armağan, (2005), Öğretmenliğe İlişkin Tutumların Özgeçilik ve Atılganlık Düzeyleri Açısından İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, Bahar, 42, s.151-166.
- Jex**, Steve M., **Adams**, Gary A., **Bachrach**, Daniel G. ve **Sorenson**, Sarah (2003), The Impact of Situational Constraints, Role Stressors, and Commitment on Employee Altruism, *Journal of Occupational Health Psychology*, 8(3), s.171–180.
- Kalaycı**, Şeref, (2009), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 4. Baskı, Ankara: Asil Yayın.
- Kasapoğlu**, Figen, (2014), İyilik Hali İle Özgeçilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(13), s.271-288.
- Khalil**, Elias L. (2004), What is Altruism?, *Journal of Economic Psychology*, 25, s.97–123.
- Kim**, Jaewon, **MacDuffie**, John Paul ve **Pil**, Frits K. (2010), Employee Voice and Organizational Performance: Team Versus Representative Influence, *Human Relations*, 63(3), s.371-394.
- Kirkman**, Bradley L. ve **Rosen**, Benson (1999), Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment, *Academy of Management Journal*, 42(1), s.58-74.
- Köksal**, Kemal, **Gürsoy**, Ali ve **Yapar**, Hakan (2018), Özgeçilik Ve Çalışan Performansı Arasındaki İlişki: Kamu Sektöründe Bir İnceleme, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(3), s.783-796.

- London, Perry ve Bower, Robert K.** (1968), Altruism, Extraversion, And Mental Illness, *The Journal Of Social Psychology*, 76, s.19-30.
- Monroe, Kristen Renwick,** (2002), “Explicating Altruism” in Post, S.G.; Underwood, L.G.; Schloss, J.P. and Hurlbutt, W.B. (Eds.) *Altruism and Altruistic Love: Science, Philosophy and Religion in Dialogue*, 106-122, New York: Oxford University Press.
- Morrison, Elizabeth W.** (2014). Employee Voice and Silence, *The Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1, s.173-97.
- Ng, Thomas W. H. ve Feldman, Daniel C.** (2012), Employee Voice Behavior: A Meta analytic Test of the Conservation of Resources Framework, *Journal of Organizational Behavior*, 33, s.216-234.
- Nyarieko, M. A. Namusonge, Gregory ve Iravo, Mike** (2017), Impacts of Sportsmanship and Altruism on Casual Employees’ Performance: Case Study of Kenya Public Universities, *International Journal of Business and Management Invention*, 6(3), s.8-15.
- Podsakoff, Philip M., Ahearne, Michael ve MacKenzie, Scott. B.** (1997), Organizational Citizenship Behavior and The Quantity and Quality of Work Group Performance, *Journal of Applied Psychology*, 82, s.262-270.
- Premeaux, Sonya F. ve Bedeian, Arthur G.** (2003), Breaking the Silence: The Moderating Effects of Self-Monitoring in Predicting Speaking up in the Workplace, *Journal of Management Studies*, 40, s.1537-1562.
- Preston, Stephanie D. ve de Waal, Frans B. M.** (2002), Empathy: Its Ultimate and Proximate Bases, *Behavioral and Brain Sciences*, 25, s.1-72.
- Rees, Chris, Alfes, Kerstin ve Gatenby, Mark** (2013), Employee Voice and Engagement: Connections and Consequences, *The International Journal of Human Resource Management*, 24 (14), s.2780-2798.
- Schumacker, Randall E. ve Lomax, Richard G.** (2010), *A Beginner's Guide To Structural Equation Modeling*, Third Edition. Abingdon: Routledge.
- Sigler, Tracey Honeycutt ve Pearson, Christine M.** (2000), Creating an Empowering Culture: Examining the Relationship between Organizational Culture and Perceptions of Empowerment, *Journal of Quality Management*, 5, s.27-52.
- Şehitoğlu, Yasin** (2012), İşgören Sosliliği, Nedenleri ve Boyutları: Teorik Bir Çerçeve, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, s.27-38.
- Tabachnick, Barbara G. ve Fidell, Linda S.** (2012), *Using Multivariate Statistics*, Sixth Edition, Copyright By Pearson Education, Inc, All Rights Reserved, Manufactured in the United States of America.
- Van Dyne, Linn ve LePine, Jeffrey A.** (1998), Helping and Voice Extra-Role Behavior: Evidence of Construct and Predictive Validity, *Academy of Management Journal*, 41, s.108-119.
- Van Dyne, Linn, Ang, Soon ve Botero, Isabel C.** (2003), Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs, *Journal of Management Studies*, 40(6), s.1359-1392.
- Wakefield, Jerome C.** (1993), Is Altruism Part of Human Nature? Toward a Theoretical Foundation for the Helping Professions, *Social Service Review*, 67(3), s.406-458.
- Walumbwa, Fred O. ve Schaubroeck, John** (2009), Leader Personality Traits and Employee Voice Behavior: Mediating Roles of Ethical Leadership and Work Group Psychological Safety, *Journal of Applied Psychology*, 94(5), s.1275-1286.

- Waytz**, Adam, **Zaki**, Jamil ve **Mitchell**, Jason P. (2012), Response of Dorsomedial Prefrontal Cortex Predicts Altruistic Behavior, *The Journal of Neuroscience*, 32(22), s.7646-7650.
- Wilkinson**, Adrian ve **Fay**, Charles (2011), Guest Editors’ Note: New Times for Employee Voice?, *Human Resource Management*, 50(1), s.65-74.
- Yılmaz**, Veysel ve **Varol**, Semra (2015), Hazır Yazılımlar İle Yapısal Eşitlik Modellemesi: Amos, Eqs, Lisrel, *Dumlupınar University Journal Of Social Sciences*, Nisan, 44, s.28-44.

Sosyal Bilimler Dergisi - Journal of Social Sciences

ISSN 2146-4561

Haziran / June 2019, 9 (17): 44-55

İhvân-ı Safâ Risalelerinde Tanrı'nın Bilinmesi

Knowing God in Rasâ'il of the Ikhwân al-Şafâ'

Mehmet KARAKUŞ

Dr. Öğretim Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Kilis/TÜRKİYE

e-posta: mehmetkus@kilis.edu.tr

Orcid:0000-0002-3628-9809

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received:30Nisan / 30 April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Haziran / 25 June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/ June 2019

Atıf/Cite as: Karakuş, Mehmet, (2019), İhvân-ı Safâ Risalelerinde Tanrı'nın Bilinmesi / Knowing God in Rasâ'il of the Ikhwân al-Şafâ', *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (17), 44-55, doi:<https://doi.org/10.31834/kilissbd.559222>

Rights reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

İHVÂN-I SAFÂ RİSALELERİNDE TANRI'NIN BİLİNMESİ

ÖZ

İhvân-ı Safâ, Orta Çağ İslam düşüncesinde önemli bir yere sahip olan entelektüel bir topluluktur. Toplumun kurtuluşunun din ile felsefenin birlikteliği ile gerçekleşeceğine inanan bu topluluk, çeşitli konuları içeren “Risaleler”i yazarak bu hedefini gerçekleştirmeye çalışmıştır.

X. yüzyılın önemli bir bilgi hazinesi mahiyetinde olan İhvân-ı Safâ Risaleleri araştırdığı çeşitli konular ve incelediği ilimler arasında Zorunlu Varlık olan Tanrı'nın bilmesi ve Tanrı'nın bilinmesi gibi her dönemde insan zihnini meşgul eden konulara da yer vermiş hatta bunu felsefelerinin ana mihreri yapmışlardır. Zira İhvân-ı Safâ'ya göre aklını kullanan ve hikmet sahibi olan kişinin ulaşabileceği en son merteye Tanrı'nın bilgisine kavuşmasıdır. Kısacası Risalelerin hedefi doğru bir Tanrı inancının nefislere yerleşmesini sağlamaya yöneliktir denilebilir.

Bilgi sahibi olabilmek için aşamalı bir eğitimin daha sağlıklı ve kalıcı olacağından hareketle ilk olarak “küçük âlem” olarak niteledikleri insanın kendisini tanımasını ısrarla vurgulayan İhvân-ı Safâ, ancak bundan sonra insanın dış dünyayı daha doğru bir şekilde tanıyabileceğini belirlemiştir.

İhvân-ı Safâ, Tanrı bilgisinin kendine has, sınırsız ve kuşatılmaz olduğunu ve asıl mahiyetini yine Tanrı'dan başkasının bilemeyeceğini savunur. Tanrı'nın bilinmesini ise insanın içine yerleştirilmiş doğal bir bilgi olarak değerlendirir. Ancak bu bilginin ortaya çıkması için öncelikle insanın kendisini tanıması ve nefisini arındırması gerektiği vurgulanmıştır. Bu da Tanrı'yı bilme konusunda farklı anlayışların varlığını ortaya çıkarmıştır. Zira kendini tanımak ve nefisini arındırmak hususunda insanlar eşit seviyede olmadıklarından ulaştıkları bilgi bakımından da eşit seviyede olmayacaklardır.

Anahtar Kelimeler: İhvân-ı Safâ, Risaleler, Tanrı, Tanrı'nın Bilgisi.

KNOWING GOD IN RASĀ'IL OF THE IKHWĀN AL-ŞAFĀ'

ABSTRACT

The Ikhwān al-Şafā' is an intellectual community that has an important place in medieval Islamic thought. Believing that the salvation of the society will take place with the association of religion and philosophy, the community tried to achieve this by writing “Rasā'il” which includes various topics.

Rasā'il of the Ikhwān al-Şafā', has included subjects, such as how Necessary Being (God) knows, and how God is being known and they made such subjects as the primary axis of their philosophy. Because according to The Ikhwān al-Şafā', the last stage of learning, is acquiring the knowledge about God. Briefly, the goal of Rasā'il is to ensure that a true belief in God is settled in human souls.

The Ikhwān al-Şafā' emphasized, in order to be knowledgeable, human beings should first recognize themselves as “small world” since, gradual education will be more healthy and lasting, but only after that beings can recognize the outside world more accurately.

The Ikhwān al-Şafā' states that God's knowledge is unique, unrestricted and non-encompassing and that the real nature of God cannot be known to anyone other than God. Knowing God is also regarded as a natural knowledge embedded in human beings. However, for the emergence of this kind of information, it's emphasized that human beings must first recognize and purify themselves. This has revealed the existence of different understandings about knowing God. Because people do not have an equal level of self-awareness and self-purity, they will not be equal in terms of the information they have reached.

Keywords: The Ikhwān al-Şafā', Rasā'il, God, Knowledge of God.

GİRİŞ

Tanrı ve Tanrı'nın nitelikleri her dönemde üzerinde çokça tartışma yapılan konulardan biridir. Felsefe tarihinde birçok filozof bu konuyu irdelemiştir. İslam düşünce tarihinde de hakikate ulaşmayı hedefleyen bütün disiplinlerin anlamaya çalıştığı bu konu, doğru bir Tanrı tasavvuru inşa etmek için son derece önemli ve gereklidir.

Zorunlu varlık olan Tanrı'nın bilmesi ve bilinmesi de bu konu içerisinde araştırılan temel başlıklardan biridir. Konunun iki vechesi bulunmaktadır. Bunlardan birisi “Tanrı'nın bilgisi” iken diğeri “Tanrı'yı bilmek”tir. Her bakımdan mükemmel bir varlık olan Tanrı'nın, bilgisi de sonsuz ve mükemmeldir. Dolayısıyla sonlu ve sınırlı bir varlık olan insanın Tanrı'nın bilgisini tam olarak ihata etmesi mümkün olmadığından, burada konunun detaylarına girilmeden sadece Tanrı bilgisinin nasıllığı ortaya konulacaktır. Diğer veche olan “Tanrı'yı bilmek” vechesi ise bu araştırmanın temel konusunu oluşturur. Tanrı'yı bilme ifadesi ile gerçekte Tanrı'nın eserleri üzerinde derinlemesine düşünerek “Tanrı hakkında bilme”nin kastedilmiş olduğunu da vurgulamamız gerekir. Zira Tanrı'yı biliyoruz demek tam anlamıyla mümkün değilken, Tanrı hakkında biliyoruz demek mümkündür. Düşünce tarihi boyunca da bu konuda çokça sözler söylenmiş ve halen söylenmeye devam etmektedir. İşte bu çalışma ile de Tanrı hakkında bilmenin İhvân-ı Safâ Risalelerinde ne şekilde ele alındığı genel olarak araştırılacaktır.

Kendilerini saf kimseler ve değerli arkadaşlar (İhvân-ı Safâ, trz: 4/18) olarak tanımlayan İhvân-ı Safâ X. yüzyılın entellektül yapısını ortaya koyan son derece dikkat çekici bir topluluktur. Dünya ve onun cazibelerini küçük gören ve kaynağı ne olursa olsun hakikati arayan; kendilerini hakikate adayan bir arkadaş grubu olan (Fahri, 1992: 152) ve Müsamahakâr Müslümanlar (Ahmed Emin, 2007: 2/114) olarak nitelenen İhvân-ı Safâ'nın tam gayesinin bir sentez geliştirmek olduğundan şüphe yoktur. İşte böylesi bir sentez içerisinde Kur'an ve Müslümanlığın değerleri ve idealleri ile diğer en iyi felsefi ve dinî sistemleri harmonize etmeyi hedef edinmişlerdi (Nanji Azim, 2004: I/348). Bu hedefleri doğrultusunda da yaşadıkları çağda bilinen kültürel sanatların çoğunu içeren, büyük bir ansiklopedi niteliğinde olan risaleleri yazmışlardı (Ma'sum, 1998: 89).

Bilimsel açıdan değerlendirildiğinde Risalelerin, X. asrın akli hayatının ve özellikle de fikri yönünün bir resmini sunduğu, felsefenin bütün alt disiplinlerini iki kapak arasında toplayan ilk kitap ve toplumu, ilmî ve felsefi yöntemlerle eğitime amacıyla yapılmış ilk girişim olduğu anlaşılır (Çetinkaya, 2003:115). Yazıldığı çağa göre bir felsefi anlayışı kabul ettirmek çabasında olduğu ifade edilen Risaleler (Awa, 1953: 97), Müslüman filozoflar arasında felsefe ilgisinin ne kadar yaygın olduğunu göstermesi bakımından da ayrıca dikkat çekicidir (Gilson, 1961:199; Gilson, 2007: 346-347).

Şimdi ilk olarak Risaleler'de, Tanrı bilgisinin nasıllığı konusu, tartışmalara girilmeden ifade edilecektir. Zira İslam felsefesi içerisinde Tanrı'nın bilgisi konusu etrafında çok farklı tartışmalar yapılmıştır ki bu tür tartışmalar içerisine girmek bu çalışmanın hacmini aşacaktır. Doğrusu böylesi bir tartışma başka bir çalışmanın konusu olmayı fazlaca hak etmektedir.

1. TANRI'NIN BİLGİSİ

Dış dünyanın bilgisine sahip olmak için İhvân-ı Safâ'nın bilgi anlayışına bakıldığında insanın, bilinebilir olan şeylerin suretlerini üç yoldan elde ettiği anlaşılır: Birincisi duyular aracılığıyla, ikincisi düşünme ve hüküm çıkarma yoluyla, diğeri de burhan yoluyla (İhvân-ı Safâ, trz: 1/25; 3/232). İnsan bilgilerinin çoğu bilgi edinme yollarının ilki olan beş duyu yoluyla edinilir. Çocukluktan itibaren alınan bu bilgi edinme yolu olan duyular bütün insanlar ve canlıların ortak özelliğidir. İkincisi insanları diğer tüm canlılardan ayıran akıl yoludur. Bu yolla bilgi edinmesi çocukluktan sonra ergenlik çağında olur (İhvân-ı Safâ, trz: 2/396). Üçüncüsü ise

burhan yoludur. Bu bütün insanların değil de sadece bazı bilginlerin sahip olduğu bir yoldur (İhvân-ı Safâ, trz: 2/397).

Tanrı'nın bilgisi söz konusu edildiğinde ise, İhvân-ı Safâ'ya göre Şanı Yüce Yaratıcı'nın eşyayı bilmesi bu üç yol dışında olup buların hepsinden daha üstün ve daha yücedir. Çünkü Tanrı için eşyayı bulan denmez bilakis var eden (mücid), sonradan yaratan (Muhdis), icad eden (Muhteri), yoktan var eden (Mübdi), varlığı devam ettiren (Mübki), tamamlayan (Mütemmim) ve yetkinleştiren (Mükemmil) denilir (İhvân-ı Safâ, trz: 3/233). O halde Tanrı'nın bilgisi madde ve surete ihtiyaç duymayan, yoktan yaratan ve yarttığı varlığını devam ettiren kendine has ve başka hiç bir varlıkta olmayan bir bilgidir denilebilir.

Şimdi de bu çalışmanın asıl amacı olan Tanrı'nın bilinmesi konusunun İhvân-ı Safâ Risalelerinde araştırılmasına geçilebilir.

2. TANRI'NIN BİLİNMESİ

İhvân-ı Safâ Risalelerinin odak noktasında Tanrı vardır. Risalelerde, topluluğu meşgul eden ve ulaşılmak istenen temel hedef ise Tanrı'ya ulaşma yollarıdır. Ancak bu ulaşma, öyle sanıldığı gibi kolay da değildir. Üstelik herkesin aynı seviyeye ulaşabilmesi olanaklı da değildir. Zira insanlar farklı anlayış kapasitelerine sahiptir. Bu durum, her istekli olanın bunu gerçekleştirebilmesi için aklını kullanması, ahlaki olarak nefsini arındırması ve ilim sahibi olmasının gerektiğini bize göstermektedir. İlim elde edilmesi de yine herkes için aynı seviyede gerçekleştirilebilecek bir etkinlik değildir. Bu bilgiye ulaşmak için belli bir metodoloji takip edilmesi gerekmektedir. İşte Risaleler bu metodolojiye uygun olarak düzenlenmiş ilim hazineleridir. Bu metodoloji gereği Risaleler dört kısımdan oluşmuş ve her bir kısım sonrakine dayanak olacak şekilde düzenlenmiştir. Risalelerin ilk cildinin Matematik ilimlerini, ikinci cildinin tabiat ilimlerini, üçüncü cildinin akli ilimlerini ve nihayet dördüncü cildinin ilahiyat ve metafizik ilimlerini incelemesi bunun açık kanıtıdır. Gerçekten de İhvân-ı Safâ'ya göre hâkim filozofların matematik ilmini incelemedeki ve öğrencilerini onunla eğitmelerindeki amacı, bu ilimden yola çıkarak doğa bilimlerine gitmek ve ulaşmaktır. Doğa bilimlerini incelemelerindeki amaçları ise bu bilimlerden yola çıkarak ilahiyat ilimlerine yükselmek ve ilerlemektir. Bu ilerleme, filozofların en yüce amaçları ve hakikat bilgisiyle ilahiyat ilimlerine ulaşabilecek son noktadır (İhvân-ı Safâ, trz: 1/41).

Risalelerin yazılış sırasına ve amacına bakıldığında insanın Tanrı'ya yönelimini sağlamaya, manevî arınmayla maddî olan her şeyden uzaklaşarak tanrısal alana uzanmaya, tanrısal ilhamları elde etmeye ve daha çok ahiret saadetini sağlamaya dönük olduğu görülür. Bu yüzden Risalelerde yer alan bilimlerin sıralanışı ve bilim sınıflaması, insanları, nesnelere dünyasından adım adım metafiziğe, bir diğer deyişle tanrısal alana yönlendirecek bir biçimde planlanmış ve bu sınıflamada tüm bilimler ilahiyata/metafiziğe bir hazırlık olarak düşünülmüştür. Zira İhvân-ı Safâ'ya göre kim ilahiyat ilimlerini incelemeyen, ilimlerde yeterli dereceye ulaşmadan ve onların eğitimini alıp nefsini arındırmadan zor meselelerin peşine düşerse yanılır. Sonuçta evrendeki her şeyin ihmal edildiğini, kendi halinde bırakıldığını ve kainatın hikmet sahibi, her şeyi bilen bir sanatkarın sanatı olmadan biraraya gelerek tesadüfen meydana geldiğini düşünür. Dahası alemlerin rabbinin alemlerdeki işlerinden gafil olduğunu, hatta bu yüzden orada hikmete uygun olmayan işler yürütüldüğü kanaatine varır (İhvân-ı Safâ, trz: 3/507). İhvân-ı Safâ'ya göre böylesi bir kişi daha da ileri giderek Yüce Tanrı hakkında ne kadar olumsuz düşünce varsa ifade eder (İhvân-ı Safâ, trz: 3/513). Bu ise Risalelerden anlaşıldığı kadarıyla en istenmeyecek durumdur. Zaten Risalelerin yazılış amacı da bu tür yanlış anlayışları düzelterek, doğru bir Tanrı inancını insanların ruhlarına yerleştirmektir. Bundan dolayı da Risalelerde hakikati arayanlara ilahiyat ilimlerini incelemeleri tavsiye edilir.

İlahiyat ilimlerinde inceleme yapmadaki ilk derece, nefis cevherinin bilgisidir. Nefsin kaynağının yani bedene ilişmeden önce nereden geldiğinin araştırılması, geri dönüşünün yani ölüm olarak isimlendirilen bedenden ayrılışından sonra nereye gideceğinin, ruhlar âleminde iyi olanların sevabının, kötülerin cezasının nasıl olacağının soruşturulmasıdır. Zira İhvân-ı Safâ'ya

göre insan Rabbinin bilgisine kendini adanmışsa, O'nun bilgisine ancak nefsinin bilgisinden sonra yol bulabilir (İhvân-ı Safâ, trz: 1/42).

Bilimleri ayrıntılarıyla sınıflandıran İhvân-ı Safâ, bilgi konusunda da kendine has bir yol takip eder. Aşamalı bir eğitim modelini benimseyen İhvân-ı Safâ'nın matematik ile başlayan Risalelerinde, sayıların ele alınışı ve bilimlerin temelini teşkil etmesi hasebiyle en başa konulması dikkat çekicidir. Bu “Bir”in sayılar içerisindeki konumundan hareketle Tanrı'nın varlığı ve birliğini kavrama ve kolaylaştırma çabasıdır. Epistemolojik ve dinî düzlemlerde sayı çalışmasının büyük avantajı, İhvân-ı Safâ'ya göre, onun, sayıların mevcut olduğu ruhun bilgisine götürmesi, bu bilginin de nihayetinde, ancak felsefe yoluyla mümkün olabilecek Tanrı bilgisine iletmesidir (Fahri, 2008: 90). Risalelerde aritmetikten sonra geometri bilimine yer verilir. İhvân-ı Safâ'ya göre geometri birçok sanatkârın ihtiyaç duyduğu bir ilim olup, somut ve soyut olmak üzere ikiye ayrılır. İhvân-ı Safâ, önce somut geometriyi sonra da soyut geometriyi ele alır. Bunun sebebi de, filozofların aritmetikten sonra geometriyi ele almalarında olduğu gibi, bu alanla ilgilenenlere duyulurlardan akledilirlere, somuttan soyuta doğru giderek bu konuları daha kolay bir şekilde kavratmaktır. İhvân-ı Safâ'ya göre hissi/somut geometriyi inceleme, bütün pratik (*amelî*) sanatlarda ustalığa ulaştırırken, aklî/soyut geometriyi inceleme ise bilimsel sanatlarda ustalığa götürür. Çünkü bu ilim, ilimlerin kökü ve hikmetin esası olan nefsin cevherinin bilgisine ulaştıran kapılardan biri, bilimsel ve pratik tüm sanatların aslıdır, ki bu da nefsin cevherinin bilgisidir (İhvân-ı Safâ, trz: 1/53).

Nefis cevherinin bilgisinin elde edilmesi ve sonrasında tabiat unsurlarının araştırılması ile insanın kendini tanımasını gerçekleştireceği ve bunun sonucunda da Tanrı'nın bilgisine ulaşabileceği vurgulanan Risalelerin pek çok yerinde evren ile insan ilginç karşılaştırmalarla benzeştirilir. Gerçekten de İhvân-ı Safâ'ya göre insanın yapısı incelenip düşünüldüğünde onda bütün varlıkların örnekleri görülebilir. Bundan dolayı insanı “küçük âlem” diye adlandırırlar. Çünkü o, içinde bulunduklarıyla büyük âlemdeki şeylere benzer (İhvân-ı Safâ, trz: 4/235). Haddizatında insanın küçük âlem şeklinde anlaşılması ilkçağdan itibaren rastlanılan bir yaklaşımdır. Zira Pythagoras'a göre de insan küçük bir evrendir (Bayladı, 2008: 66). İhvân-ı Safâ'nın kozmolojisine göre insan, evrenin bir cüzünden pay almış, onunla adeta iki canlı varlık gibi kozmik bir harmoni içine girmiştir. Burada evren içinde insan, küçük ve önemsiz bir varlık olmadığı gibi, evren de insan karşısında suskun ve dilsiz değildir. Çünkü onlar birbirinin örneğidir (Filiz, 2010: 120).

İhvân-ı Safâ'ya göre insan, âlemin bir özetidir. Eğer insan kendini bilirse âlemin tamamını bilebilir. Âlemin tanınabilmesi için “küçük âlem” olan insan tanınmalıdır. Oradan da âlemin yaratıcısı olan Tanrı'nın bilgisine ulaşılabilir. Bunun için insan önce nefis bilgisini elde etmeye çalışmalı ve bu konuda da aklını kullanmasını bilmelidir. Daha işin başında bilginin gerçekleşebilmesi için insanın kendini bilmesi gerektiğini vurgulayan İhvân-ı Safâ, bütün hakiki ilimlerin başlangıcının, insanın kendini (nefsini) bilmesiyle gerçekleşeceğini belirler (İhvân-ı Safâ, trz: 3/34). Aslına bakıldığında “büyük insan” olarak görülen âlem ile “küçük âlem” olarak görülen insanın anlatılması ve anlaşılması çabasının arkasında yatan ana etken de yine Yaratıcı'yı tanımaya götürmesidir denilebilir.

İhvân-ı Safâ'ya göre, insanın kendisini bilmesini her türden bilginin temeli sayar ve bu bilgi ile kendinden hareketle kâinatın da benzer şekilde yaratıldığı görüşüne, bunun neticesinde de onu Tanrı'yı bilme noktasına ulaştıracağını ifade eder. İhvân-ı Safâ'ya göre insan, Rabbinin bilgisini arıyorsa, O'nun bilgisine ancak nefsinin bilgisinden sonra yol bulabilir. Zira kendini en iyi bilen, Rabbin en iyi bilendir. Bundan dolayı nefis ilmini, onun cevherinin ve güzelleştirmesinin bilgisini talep etmek her akıllıya vaciptir (İhvân-ı Safâ, trz: 1/42). Dahası akıl sahibi bir varlık olarak insan, cisminin yaratılışı ve sureti bakımından izlediği yol gibi, nefsinin yolunu izler ve onun halleri hakkında tasarruf sahibi olursa kendisi meleklik derecesinin izlediği insanlık derecesinin en uç noktasına ulaşır, izzet ve celal sahibi Yaratıcısı'na yakın olur ve nitelemenin dahi yetersiz kalacağı şekilde en güzel ödüllerle mükafatlandırılır. Nihayet, ölümün

ardından onun nefsi, hoşnut, mutlu, sevinçli, sonsuza kadar ve ebediyen baki kalacak, ruhanî, göksel bir melek olur (İhvân-ı Safâ, trz: 1/253-254).

İnsanın eşyanın hakikatini kavradığını iddia edip kendi nefsinin bilmemesi ise şaşılacak bir durumdur. İhvân-ı Safâ'ya göre daha kendisini bile bilmediği halde şeylerin hakikatlerini bildiğini iddia eden kimse, kendisi açken insanları doyuran, kendisi çıplakken başkasını giydiren, kendisi hasta olduğu halde insanları tedavi eden ve kendi evinin yolunu bilmezken insanlara yol gösteren kimseye benzetilir. Bundan dolayı da insanın, bu tür konularda işe, önce kendisini sonra başkasını bilmekle başlaması gerektiği ifade edilir (İhvân-ı Safâ, trz: 2/378-379; 4/169). Aslında “kendini bilen Rabbini bilir” ifadesiyle kastedilen, insanda bulunan her niteliğin aynıyla Tanrı'da da bulunması değildir. Bu ifade, her yönüyle kendisini bilen insanın, sahip olduğu bilgilere dayanarak Tanrı hakkında bilgilere ulaşabileceği ve doğru bir Tanrı anlayışını ortaya çıkarabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca Tanrı'yı tam olarak bilmek mümkün değildir. Zira Tanrı'yı tam olarak bilebilmek için Tanrı seviyesinde olmak gerekir. Tanrı seviyesinde olmak ifadesi bile Tanrı kavramı için çelişki ortaya çıkaracak bir söylem olduğundan kabul edilebilecek bir yaklaşım değildir. Buna göre Tanrı'yı hakıyla bilecek yegâne varlık yine Tanrı'nın kendisiyken insan Tanrı hakkında bilen bir varlık olacaktır.

İhvân-ı Safâ, cehaletle mücadeleyi kendisine şiar edinerek, herkese ilim peşinde olmayı tavsiye etmektedir (İhvân-ı Safâ, trz: 1/120). Buna göre, bedeni kazançlar olan malı kazanmada dünya ehlinin çalıştığı gibi, bütün fiillerin ahlak ve hikmete uygun olması için olabildiğince çok bilgi kazanmaya çalışmalıdır. Çünkü bilgiler ruhanî kazançlardır. İhvân-ı Safâ'ya göre insan, mal ile istediği dünya lezzetlerine ve güzel yaşamaya imkân bulduğu gibi, nefis de ilim sebebiyle ahiret yurdundaki lezzetleri elde etmeye imkân bulur. Ahireti arzulayanlar ise Tanrı'ya ilim ile daha çok yaklaşır. Allah'ın “De ki bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Zümer, 39/9.) ayetinde buyurduğu gibi, insanlar birbirlerine ancak ilim nedeniyle üstün olurlar. Yine nefisler, cehalet ölümünden ilim sebebiyle dirilir ve ilim sayesinde gaflet uykusundan uyanırlar (İhvân-ı Safâ, trz: 1/254).

İhvân-ı Safâ'nın bilgi edinme konusundaki bu tavsiyelerinin arkasında yine değerli bir maksadı vardır. Bu da ilmin, hakikate ulaştırarak yol olmasıdır. Peki onlara göre bilgi nedir?

Genel olarak bilgi bilen ile bilinen arasında kurulan ilişkinin bir ürünüdür. Bundan da anlaşılacağı üzere bilgi, çift taraflı bir bağlantıdır. Bu bağlantının bir ucunda bilen, diğer ucunda ise bilinen bulunur (Cihan, 1998:11). Bilinen şeyi, bilenin zihnî bir ürünü olarak gören İhvân-ı Safâ'da da aynı anlamda olmak üzere bilgi, bilenin zihnindeki bilinebilir olan şeyin, suretidir (İhvân-ı Safâ, trz: 1/15). Var olan şeyin düşüncedeki karşılığı olan suret, varlıkla düşünce arasındaki bağı gösterir. Bu suret ve dolayısıyla bilgi aynı zamanda insan türüne mahsus bir özellik olarak onu diğer varlıklardan ayıran en temel özelliğidir (İhvân-ı Safâ, trz: 4/65). Nefiste yerleşen bu suretin, madde ile maddenin ilintilerinden soyutlanmış bir halde, dolayısıyla aklî ve zihnî bir yapıya sahip olması gerekir ki bilginin gerçekleşmesi mümkün olsun.

İhvân-ı Safâ'ya göre ilim, âlimin nefsinde bulunan bilinenin suretinden başka bir şey değildir. Âlimlerin nefisleri bilfiil (*gerçekten/gerçekleşmiş*), öğrencilerin nefisleri ise bilkuvve (*düşünce aşamasında/potansiyel*) bilendir. Buna göre öğrenmek ise bilkuvve olan bir şeyi bilfiile çıkarmaktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla öğrenmek de kuvveden fiile çıkmaktır. Bilkuvve olan her şey, ancak onu kuvveden fiile çıkararak ve bilfiil olan bir şey nedeniyle kuvveden fiile çıkar. Felekî-küllî nefis, bilfiil, cüzi nefisler ise bilkuvve bilendir. Buna göre her cüz'î nefsin bilgileri ne kadar çok ve yaptıkları ne kadar muhkem olursa, ona olan nispetinin yakınlığı ve aşırı benzemesi nedeniyle felekî nefse o ölçüde yakın olur. Nitekim İhvân-ı Safâ'nın felsefenin tanımında, “İnsanın gücü ölçüsünde Tanrı'ya benzemesidir” (İhvân-ı Safâ, trz: 1/254) denilmesinin nedeni de ilim sayesinde kendisinden daha üstün konumda olan varlıklarla elde edeceği yakınlık kastedilmiş olmaktadır.

Peki İhvân-ı Safâ'ya göre nefis bilgileri hangi yollarla elde edebilir? İhvân-ı Safâ'nın epistemolojisine bakıldığında görülür ki, insanlar bilgi elde etme yolları bakımından farklıdır ve

bu durumun nedeni de aldıkları eğitimidir. Bazıları duyular yoluyla, bazıısı işitme, rivayet ve haber yoluyla, bazıısı da düşünme, araştırma, inceleme ve içgüdüsel akıl vasıtasıyla bazıısı da vahiy ve ilham yoluyla bilgi elde eder. Bu sonuncusu insanın kendi kazanması ve ihtiyarı ile olmaz; aksine Tanrı'dan bir bağış olarak verilir. Bazısı da kıyas ve akıl yürütme yoluyla bilgi elde eder ki bu kazanılmış akılla olur. İşte bu akılla, akıllılar övünür, bilginler ve filozoflar bununla üstünlük taslarlar (İhvân-ı Safâ, trz: 3/303).

İhvân-ı Safâ'ya göre bilgi, bilinenin bilen kişinin nefsindeki suretidir (İhvân-ı Safâ, trz: 4/65). İhvân-ı Safâ'ya göre insan bilinebilir olan şeylerin suretlerini üç yoldan elde eder: Birincisi duyular aracılığıyla, diğeri düşünme ve hüküm çıkarma yoluyla diğeri de burhan yoluyla. Bu bilgi yollarından her birisi farklı bilgileri elde etmede nefse hizmet ederler. Cismanî cevherlerin hepsi edilgindir, duyular yoluyla idrak edilir. Ruhânî cevherler ise etkindir, duyular yoluyla değil, ancak akılla ve kendilerinden meydana çıkan aklî fiiller aracılığıyla idrak edilir (İhvân-ı Safâ, trz: 1/25; 3/232). Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki İhvan'da dış duyu organları yani beş duyumuz, insanda ilk meydana gelen bir bilgi kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla insanın varolan dünya ile ilk buluşması bu organlar vasıtasıyla gerçekleşmekte ve böylece dış âleme ait bilgilerimizin temeli bu duyular tarafından sağlanmaktadır. Ayrıca bu beş duyumuz tarafından elde edilen bilgilerin iç duyulara ve akla kaynaklık etmesi bakımından da önemli olduğu görülmektedir. Buna göre akılla bilinen hususların ilk bilgileri duyu organlarından elde edilmiştir denilebilir. Duyumları daha fazla olanların onlar üzerindeki düşüncelerinin, hayalleri daha fazla olanların da onlar üzerindeki dikkatlerinin daha çok olması bu sebebledir (İhvân-ı Safâ, trz: 3/425).

İhvan'a göre öğrenim tedrici bir şekilde gerçekleşir. Bu gerçekleşme ise önce his, daha sonra akıl ve sonra da burhan yoluyla. İnsan için duyular bulunmadığında, hiçbir şey bilemeyeceği gibi, burhanla kanıtlananlar ve akılla bilinenler olmadan da bir şey öğrenemez (İhvân-ı Safâ, trz: 3/424). Yani İhvan'a göre duyuların ölçüsü akıl, aklın ölçüsü ise burhandır.

Bilgi ile ilgili bu kısa açıklamalardan sonra İhvân-ı Safâ'nın Risalelerinde, Tanrı'nın bilinmesi konusundaki yaklaşımlarına geçilebilir. İhvân-ı Safâ'ya göre insanların Tanrı'yı bilmesi, biri genel diğeri özel olan iki yoldan biriyle olur: Genel olanı, O'nun hüviyetini oluşturan insanın doğasına yerleştirilmiş içgüdüsel bilgidir. Fıtrat delili olarak değerlendirilebilecek bu bilgi türü, ontolojik karakterde ve çeşitleri olmayan bir şekilde Yaratıcı'nın varlığı hakkındaki bilgisidir. Özel bilgi ise, O'nu nitelik, tecrit, tenzih ve tevhid yolu ile olup bu bilgi burhan yoluyla ve nebiler, veliler, bilgeler, hayırlılar ve iyiler gibi insanların faziletliilerine özgüdür (İhvân-ı Safâ, trz: 3/233). Bu bilgi türü daha çok kozmolojik karakterde olup, araştırmaya ve incelemeye ihtiyaç duyar. Dolayısıyla insanların bilgi seviyelerine göre bunun çeşitleri çok fazladır.

Tanrı kendi bilgisini insanın içine yerleştirmiştir. Yani tecrübe ve bilgi edinmeye ihtiyaç duymadan insanın var oluşuyla birlikte hazır olan bir bilgi olarak bulunmaktadır. Buna göre insanın doğal olarak Tanrı'yı bilmesi gerekmektedir. Bir bakıma bu Tanrı varlığının da ciddi kanıtıdır. İhvân-ı Safâ'ya göre, Tanrı hikmetinin bir gereği olarak nefisleri kendi mahiyetini öğrenmeyi istemeye ve kendisinin varlığını bilmeye yöneltip sevk etsin diye nefislerin yaratılışında, hiçbir öğrenme ve kazanım söz konusu olmaksızın kendi hüviyetini doğal yoldan tanıma imkânını var etmiştir. Her ne kadar Tanrı fikri doğuştan insanın içine yerleştirilmişse de, bunun açığa çıkması için istekli olunması ve çaba harcanması gerekir. Nefislerin bunları bilmeyi arzulaması, onları tüm metafiziksel, doğal, matematiksel, aklî ve tecrübî ilimleri bilmeye yöneltip sevk eder. Sonuçta bu ilimler ve fenler sağlam bir şekilde inşa edildiğinde, nefisler Tanrı'yı hakkıyla tanır, Onunla huzura erip tatmin olurlar ve sebat ederler. Böylece en yüksek saadet ve mutluluk olan ahiret saadeti ve mutluluğuna ererler. Saadet ve mutluluk ise, dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki kısımdır. Dünyevî saadet ve mutluluk, her şahsın bu dünyada mümkün olduğu kadar uzun bir süre en iyi haller ve en yüksek gayeler üzere kalmasıdır. Uhrevî saadet ise, her nefsin, cesedi terk ettikten sonra sonsuza dek en mükemmel haller ve en yüksek gayeler üzere kalmasıdır. İhvân-ı Safâ'ya göre şu da bilinmelidir ki, nefislerin en iyi halleri, metafiziksel

meseleleri ve ilahî marifetleri bilmesi, onlardan haz alması, sevinç ve neşe içerisinde olması, sonsuza dek bu hal üzere kalmasıdır (İhvân-ı Safâ, trz: 3/516).

Bilgi elde etme yolları incelendiğinde, insanın içine doğuştan itibaren yerleştirilmiş ama gün yüzüne çıkması için ciddi bir çaba gerektiren bilgi dışında Tanrı hakkındaki bilgiye daha ziyade iki yolla ulaşılabileceği anlaşılır. Akıl ve vahiy. Duyularla Tanrı'nın anlaşılma imkanı yoktur. Çünkü duyular dediğimiz organlarla, sınırlı bilgilere ve ancak belirli bir zamanda ve belirli bir vakitte bulunan varlıklar algılanır. Oysa Tanrı, sınırsız, zaman ve mekanla kayıtlanamayan bir varlıktır. Dolayısıyla böyle bir bilgiyi sağlama imkanı yoktur. Üstelik akıl yürütme ve düşünme aracılığıyla bilgi edinmek duyulara göre daha sağlıklı ve geçerli bir yoldur. Çünkü akıl ile hem duyuların sağladığı bilgi verileri hem de duyulara kapalı olan manevî olgular elde edilebilir. Dahası duyulara ârız olan sıkıntılar akla ârız olamaz. Filozoflar daha ziyade bu şekildeki düşünme ve burhan yolunu tercih etmişlerdir. Vahiy yoluyla edinilen bilgilere gelince, bu bilgi türü en şaşmaz bilgilerin verildiği bir yol olarak görülmektedir. Ancak bu bilgi, insanın kendi kazanması ve ihtiyarı ile olmayan aksine Tanrı'dan bir bağış olarak verilen bir bilgi türüdür. Çünkü vahiy ile Tanrı'nın kendisi hakkında kendisinin bildirmesi söz konusudur. Tanrı'nın seviyesinde başka bir varlık olmadığı gibi varlıklardan hiçbirine benzerliği de olmadığından Tanrı'nın kendisini bildirmesinden daha doğru bir bilgi olamaz. Bu nedenle Tanrı hakkında verilen bilgilerin en doğrusu Tanrı'nın kendisi hakkında verdiği bilgi olmaktadır.

Bilginin imkânını kabul eden ve bilgiye erişme konusunda insanların en üstünü olan peygamber ve filozoftan da söz eden İhvân-ı Safâ'ya göre aklî ilimler, rabbânî bilgiler ve ruhsal hikmetler konusunda insanların en yüksek tabakası peygamberlerken, sanatlar ve cisimsel bilgiler konusunda insanların en yüksek sınıfı ise filozoflardır (İhvân-ı Safâ, trz: 4/412).

İhvân-ı Safâ, vahiy bilgi kaynağı olarak kabul ederken bunu, Tanrı'nın insanlara verdiği bir lütuf olarak görmektedir. Böylece Tanrı, bilginin kaynağı olmaktadır. Bu bilginin elde edilebilmesi için ise insanın nefsinin arındırılması gerekmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla İhvân-ı Safâ, akıl ve duyuya dayalı bilgilere itibar etmekle beraber vahiy, ilham ve sezgiyle de hakikate ulaşılacağı görüşündedir. Esasen İhvân-ı Safâ, akla, sezgiye ve vahye yerine göre yer vermekle eklektik bir tavır takınmaktadır. Ancak İhvân-ı Safâ'ya göre her türlü bilginin kaynağı şüphesiz ki mutlak anlamda Tanrı'dır.

Her yapılan işin bir hedefi olması gerektiğinden hareketle İhvân-ı Safâ, bilginin en önemli hedefinin de, kulu Rabbine yaklaştırması olarak ifade eder (İhvân-ı Safâ, trz:1/183). Şüphesiz bütün ilimler şerefli ve değerlidir. Fakat İhvân-ı Safâ'ya göre en şerefli ve en değerli ilim, insana kendi cevherinin hakikatini bildiren ve insanın en yüce gayesi olan Rabbiyle buluşmasını sağlayan bilgidir (İhvân-ı Safâ, trz: 4/83).

Başka bir söyleyişle İhvân-ı Safâ'ya göre ilimlerin en şerefli ve marifetlerin en yücesi Tanrı ve O'na layık olan sıfatların bilgisidir (İhvân-ı Safâ, trz: 3/513). Zaten on dördüncü risale de, “İnsanın Bilimlerdeki Gücünün Sınırının Açıklanması”; yani onun ilimlerdeki hedefinin hangi amaca yönelik olduğu ve buradan hangi şerefi elde edeceği hakkındadır. Bu risaleden amaç, marifetullah konusunda uyarıda bulunmak, O'na yönelip O'na ulaşmaya çalışmak, O'nun huzurunda durmak ve bütünüyle O'na dönmektir. Nitekim başlangıç O'ndan, dönüş O'na ve ulaşılacak en son nokta O'dur (İhvân-ı Safâ, trz: 1/10). Bu noktaya ulaşip Tanrı'yı hakkıyla tanıyanlara gelince, İhvân-ı Safâ'ya göre bunlar Tanrı'dan başkasını vesile edinmezler. İşte ulaşılan bu mertebe, Tanrı'nın velileri olan marifet ehlinin mertebesidir (İhvân-ı Safâ, trz: 3/483).

İhvân-ı Safâ'ya göre, Tanrı'yı ve O'na layık olan sıfatları bilmek hayatın gayesi olacak kadar önemlidir. Bu nedenle de bilginler, O'nun zatının mahiyeti hakkında konuşmuş, O'nun hakikati ve sıfatları konusunda sözü uzatmışlardır. Ancak çoğu takip ettikleri metod ve konunun bulanıklığı sebebiyle yönünü şaşırmıştır. Bunun nedeni de, bu konunun işaret ettiği ifadeye en uzak, ancak vicdan itibarıyla mezheplere en yakın olmasıdır. Vicdanı bu fırsatı kaçıran kimse, O'nun zatının gizli ve sıfatlarının anlaşılması ve saklı olmasından dolayı kaçırmamıştır. Ancak

O'nun zuhurunun şiddetinden ve nurunun azametinden dolayı kaçırmıştır. O'nun zatını ve sıfatlarının hakikatini bilmeye çalışanlar, bunu sadece diğer duyulur tikel nesnelere araştırdıkları ve yine diğer külli varlıkları inceledikleri gibi ele almışlardır. Hâlbuki bu külli varlıklar, yoktan var edilen ve birer sanat eseri olarak ortaya konan cevherlerden, arazlardan, sıfatlardan, sıfatları alan nesnelere ibarettir. Bunların hepsi, zamanın, mekânın, varlıkların, fertlerin, türlerin ve cinslerin kapsamları içerisinde yer almaktadırlar. Yine bunların her biri hakkındaki şu dokuz şeyin bilinmesi istenir ve onlar şu sorularla araştırılır: O var mı? O nedir? O kaç tanedir? O nasıldır? O hangisidir? O nerededir? O ne zaman var olmuştur? O niçin var olmuştur? Ve o kimdir? Peki, Tanrı da bu sorulara verilen cevaplarla tam olarak anlaşılabilir mi? İhvân-ı Safâ'ya göre önemli bir nokta da, hüviyetleri yoktan var eden, mahiyetleri ortadan kaldıran, nicelikleri icat eden, keyfiyetleri oluşturan, mekânları birbirinden ayırt eden, ilintilere ve nedenlere bağlı olanların nedenlerini düzenleyen bir varlık için, “o nedir” denemeyeceği hususudur. Ayrıca O'nun hakkında şu sorular da sorulamaz: O nasıldır? O kaç tanedir? O hangisidir? O ne zaman var olmuştur? O niçin var olmuştur? Bu tür konularda ve araştırmalarda Tanrı ile ilgili yalnızca şu iki soru sorulabilir: O var mıdır? O kimdir? Nitekim İhvân-ı Safâ'ya göre, O'nun hakkında: “O, şöyle şöyle yapan; böyle böyle ortaya koyandır” denir. Bu da O'nun ancak eserleriyle bilinebileceğini ifade etmektedir. Bu yüzden Firavun, Hz. Musa'ya, “Âlemlerin Rabbi de nedir” diye sorduğunda, O, bu sorunun “nedir” kısmına cevap vermemiştir. Sadece Allah'a ve O'nun rububiyetine yakışanları anlatmış ve bu bağlamda şöyle demiştir: “O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin rabbidir” (Meryem, 19/65). Ancak bu cevap Firavun'u tatmin etmemiş ve bu yüzden etrafında konuşan insanlara şöyle demiştir: “Duyuyor musunuz? Ben ona, O'nun ne olduğunu soruyorum, O bana kim olduğunu söylüyor.” Aynı şekilde Kureyş müşrikleri de Hz. Peygamber'e sormuşlar ve onunla tartışarak şöyle demişler: “Biz putlarımıza ve kendi ilahlarımıza tapıyoruz. Biz onları görüyoruz, müşahede ediyoruz ve tanıyoruz. Sen de bize taptığın kendi ilahından haber ver. O nedir?” Bunun üzerine cevabı onlara Yüce Allah şöyle vermiştir: “De ki: O birdir...” (İhlas, 112/1). Onlar bu cevapla tatmin olmamışlar ve şöyle karşılık vermişler: “O anlaşılamaz ve bilinemez.” Zira onlar bu soruyla, O'nun zatının mahiyetini kast ediyorlardı. O bir cevher mi, yoksa araz mı? O bir nur mu, yoksa karanlık mı? O bir cisim mi, yoksa ruh mu? O dışarıda mı, yoksa içeride mi? O ayakta mı, yoksa oturuyor mu? O boşta mı, yoksa meşgul mü? Tanrı ile ilgili bunlara benzer, O'nun rububiyetine yakışmayan sorular soruyorlar ve araştırmalar yapıyorlardı. Oysaki Allah zalimlerin söylediklerinden ulu ve yücedir (İhvân-ı Safâ, trz: 3/513-514). Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Tanrı'nın mahiyeti tam olarak bilinemez. Tanrı'nın mahiyeti hakkında soru soranlara verilen cevap da zaten bunu göstermektedir. Hem Firavun hem de Mekke müşrikleri dış dünyada algıladığımız herhangi bir nesne gibi Tanrı'nın varlığını göstermesi isteğiyle muhataplarına “âlemlerin rabbi nedir?” diye sorduklarında onlara hem Hz. Musa ve hem de Hz. Muhammed Kur'an'ın diliyle Tanrı'nın fiillerini açıklayarak cevap verirler. Çünkü Tanrı'nın bilinmesinin en açık yolu O'nun fiilleriyle açıklanmasıdır. Bu nedenle Firavun ve Mekke müşriklerinin “O nedir?” ve “O kimdir?” soruları, mahiyeti araştıran sorular olduklarından, onların bu sorularına cevap verilmemiştir. Zira bu sorularla hedeflenen şey, O'nun hakikatinin öğrenilmesine dönük olmasıdır. Oysa Tanrı'nın hakikati tam olarak bilinemez. Buna göre fiilleri O'nun varlığını gösterirken O'nun mahiyetini bildirmiş olmaz. Dolayısıyla Tanrı'nın varlığı, fiilleri ve fiillerinin eserleri bilinebilir ancak mahiyetinin bilinmeyeceği anlaşılmış olur.

İhvân-ı Safâ'ya göre Tanrı'nın varlığı idrak edilebilir mi? sorusunu yukarıdaki tartışmalar ve değerlendirmeler ışığında tekrar sorduğumuzda, bu soruya İhvân-ı Safâ anlayışında olumlu cevap vermenin mümkün olmadığını ifade edebiliriz. Çünkü Tanrı'nın sahip olduğu boyut insan idrakini aşan bir seviye olup, insan idrakiyle tam olarak bilinmesi imkân sınırlarının dışındadır. Dolayısıyla Tanrı'nın idrak edilememesi nedeni Tanrı'nın mahiyeti ve insanın sahip olduğu sınırlı yapısıdır. Bu durumda sınırlı bir varlık olan insanın sınırsız kuşatması idrakinin üstünde olacaktır. İhvân-ı Safâ'ya göre akledilir varlıklar arasında bazı varlıklar vardır ki, bu varlıkların aşık, apaçık ve belirgin oluşunun şiddetinden dolayı insan aklının onları idrak etmesi ve yüceliklerini kuşatması hiçbir şekilde mümkün değildir. Mesela şanı yüce olan Allah'ın yüceliği

bu şekildedir (İhvân-ı Safâ, trz: 3/408; 3/513). Bu konuda insanın durumu yarasanın ışıktaki görememesindeki durumu gibidir. Yarasa da ışıktaki göremez. Bu görememenin nedeni ışığın yokluğu değil bilakis ışığın şiddetidir. Gerçekten bu durum, insanın çok küçük ve çok büyük varlıkları görememesinde de aynı şekilde geçerlidir. Kısacası bu durum Tanrı'nın aşkınlığıyla, sonsuz ve sınırsız varlık olmasıyla ilgilidir ve insan zihni tarafından bu sonsuzluk ve sınırsızlık tam olarak ihata edilemeyecektir.

Nefsin duyulurları ve akledilirleri idraki anlatılırken İhvân-ı Safâ, ayna örneğini de kullanır. Buna göre ayna ne kadar düzgün ve parlak olursa eşyanın hakikati de o oranda tam olarak anlaşılabilir. Ters bir durumda yani aynanın çukur olması ve yeterince parlaklığa sahip olmaması halinde eşyayı olduğu gibi anlayamayacaktır. Buna benzer durum nefis için de geçerlidir. Nefs bilgili, cevheri saf ve bozuk/kötü fiillerle kirletilmemiş olursa eşyayı olduğu gibi hakikati ile bilebilirken aksi halde ise eşyanın hakikati tam ve net olarak anlaşılacaktır. Bu nedenle eşyanın hakikatini araştırmada İhvân-ı Safâ'ya göre ahlak ve düşüncenin güzelleştirilmesi son derece önemlidir (İhvân-ı Safâ, trz: 4/109).

Tanrı'nın tam olarak bilinmeyeceği ancak hakkında bilgi sahibi olunabileceği söylendiğine göre “Tanrı, insanlar tarafından nasıl bir varlık olarak tanınmaktadır?” sorusu sorulabilir. Bir kere İhvân-ı Safâ'ya göre Tanrı'nın hiçbir mahlûkunun ortak olmadığı sıfatları ve kendisinden başkasının bilmediği bilgileri vardır (İhvân-ı Safâ, trz: 4/207). Bilinmezlerin olduğu bu konuda ihtilafın olması da kaçınılmazdır. Bu nedenle İhvân-ı Safâ'ya göre, zat ve sıfatlarla ilgili ihtilaf meselesi de alimlerin fırka ve mezheplere ayrılmasının temel nedenlerinden birisidir. Çünkü zihinlerinde Tanrı'nın mahiyetini ve O'na layık olan sıfatların keyfiyetini tefekkür ettikleri zaman, onların anlayışlarına pek çok zan ve kuruntu ilişmiştir. Hâlbuki zanlar kişiyi doğruya ulaştırmaz, zihinler onunla kargaşadan kurtulamaz, nefisler huzur bulup kalpler tatmin olmaz. Bu hal ancak insanın onlardan herhangi birisine inanıp nefsin onunla huzura ermesi ve kalbin de tatmin olmasıyla son bulur. İhvân-ı Safâ'ya göre insanlardan bir kısmı, Tanrı'nın faziletli şahıslardan birisi olduğuna inanır. Onlara göre Tanrı'nın övülen pek çok sıfatı ve değişen pek çok fiili vardır. O, yaratıklarından hiçbirisine benzemez. O'nun dışında mahlûkatı arasında kendisine denk olan hiçbir şey ve kimse yoktur. O, mekânı olmayan bir mekânda tüm yaratıklarından ayrı olarak tek başına bulunmaktadır. Bu, avamdan olan halkın tamamının ve havasın da çoğunun görüşüdür (İhvân-ı Safâ, trz: 3/514).

Yine insanlardan bir kısmı, Tanrı'nın gökte, tüm mahlûkatın reislerinin üstünde olduğuna, diğer bir kısmı ise, O'nun göklerdeki Arş'ın üzerinde bulunduğu, oradan gökler ve yer ehlini gözetlediğine, onlara nazar ettiğine, onların sözlerini işittiğine ve onların vicdanlarında olanları bilip, işlerinden hiçbirisinin kendisine gizli kalmadığına inanır. Bu görüş ve inanç, kadınların, çocukların, cahillerin ve matematik ve tabiat bilimleri ile akli ve metafizik ilimlerden hiçbir şey bilmeyen halkın geneli için iyidir. Çünkü onlar bu görüşe ve inanca bağlandıkları zaman, Tanrı'nın varlığı hakkında kesin bir kanaate varırlar. Böylece O'nun peygamberleri aracılığıyla gönderdiği emir ve yasaklar manzumesinden oluşan tavsiyelerini hak ve gerçek olarak bilip kabul ederler. Sonuçta onları öğrenerek Tanrı'nın ödül vaadini ümit edip, ceza vaadinden de korkmak suretiyle onlarla amel ederler. Günahlardan ve kötülüklerden kaçınırlar. İyi ve hayırlı olanla amel ederler. Bunda da onlar ve hem avam hem de havastan onlarla muamele edip birlikte yaşayan kimseler için bir yarar vardır. Elbette onlar bu inandıkları şeylerden dolayı Tanrı'ya hiçbir surette zarar veremezler.

İnsanlardan, ilim ve marifet bakımından bunların üzerinde bulunan diğer bir grup, bu görüşün batıl olduğuna inanır. Onlara göre, Tanrı'ya kendisini herhangi bir mekânın kuşattığı bir şahıs olarak inanmak gerekmez. Aksine O, bütün varlıklar içerisine sirayet etmiş olan ruhanî bir surettir. Bu yüzden O'nu hiçbir mekân ve zaman kuşatamaz. O'na bir duyunun temas etmesi mümkün olmadığı gibi, O'nda bir değişiklik ve sonradan oluş da söz konusu edilemez. Yerlerde ve göklerde, mahlûkatının işlerinden en küçük bir şey bile O'na saklı kalmaz. O, onları oluşlarından önce ve yok oluşlarından sonra bildiği gibi, oluş hallerinde de görür ve bilir. İlim, irfan ve akıl bakımından bu gurubun üstünde olan diğer bir grup ise, O'nun bir suretinin

bulunmadığına inanır. Çünkü onlara göre suret, ancak heyula ile birlikte bulunabilir. Aksine O, ruhanî nurlardan basit bir nurdur. “Gözler onu idrak edemez; fakat O, gözleri idrak eder.” (En’am, 6/103). İlim, irfan ve düşünce itibarıyla bunların üzerindeki bir kısım insanlara gelince, onlar, Tanrı’nın ne bir şahıs ve ne de bir suret olduğuna inanırlar. Bilakis onlara göre O, tek bir kuvvet sahibi olan tek bir hüviyettir. Bununla birlikte O’nun şaşırtıcı pek çok fiili ve sanat eseri vardır. Mahlûkatından hiç kimse, O’nun ne olduğunu, nerede ve nasıl bulunduğunu bilemez (İhvân-ı Safâ, trz: 3/515).

SONUÇ

X. yüzyıl İslam düşünce geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan İhvân-ı Safâ topluluğu toplumun kurtuluşunun temin edilmesi yolunda, görüşlerini Risaleleriyle insanlığa armağan etmiştir. İhvân-ı Safâ Risalelerinin odak noktasında ise Tanrı vardır. Risaleleri yazanlar Tanrı’yı doğru bir şekilde tanımak ve eşyanın hakikatlerini araştırmak hususunda gösterdikleri çabalar dolayısıyla kendilerinin doğru bilgiye vakıf kıldıklarına inanmakta ve bu doğru bilgileri de diğer insanlara aktarma görevinin kendilerine verildiğine inanmaktadırlar. Onlara göre Tanrı’nın, kendisinden başkasının bilmediği ve kimsenin ortak olmadığı bilgileri vardır. Bu nedenle insanlar zaman zaman O’nun hakkında yanlış bilgilere sahip olabilmektedirler. İhvân-ı Safâ’nın, yazdıkları Risalelerde güttükleri amaçların çoğu, Tanrı’yı birlemek ve bilgisini bilmeyen cahillerin nispet ettikleri şeylerden Tanrı’yı tenzih etmektir. Zira İhvân-ı Safâ’ya göre aklını kullanan ve hikmet sahibi olan kişinin ulaşabileceği en son mertebe Tanrı’nın bilgisine kavuşmaktır.

Orta Çağ İslam düşüncesinde önemli bir yere sahip olan dönemin entellektüel etkinliği olan Risalelerde Tanrı’nın bilgisine ulaşmak isteyen insanın mutlak manada kendini tanıması ısrarla vurgulanır. Aslında kendini bilme ile kastedilen şey insanın ikili yapısı olan maddî ve manevî ya da cismanî ve ruhî bakımdan hedeflediği geçekliği ortaya çıkarmasıdır. Her insanın kendi nefisini bilmesi gerekliliğinden hareketle yazılan Risaleler, insanın tedrici bir eğitim ile bilişsel yönden gelişmesini sağlamaya dönük bir şekilde düzenlenmiştir. Bu eğitimin sonunda ise doğru bir Tanrı bilgisine kavuşulacağı ifade edilmiştir. Zira İhvân-ı Safâ’ya göre insan âlemin bir özetidir. Eğer insan kendini bilirse âlemin tamamını bilebilir. Âlemin tanınabilmesi için “küçük âlem” olan insan tanınmalıdır. Oradan da âlemin yaratıcısı olan Tanrı’nın bilgisine ulaşılabilir. Bunun için insan önce nefis bilgisine elde etmeye çalışmalı ve bu konuda da aklını kullanmasını bilmelidir.

İhvan, ilimleri değerine göre sınıflandırdığında Marifetullah’ı en üste koyar. Onlara göre, ilimlerin en şerefli ve marifetlerin en yücesi Tanrı ve ona layık olan sıfatların bilgisidir. İhvân-ı Safâ, Tanrı bilgisinin kendine has, sınırsız ve kuşatılmaz olduğu ve asıl mahiyetini yine Tanrı’dan başkasının bilemeyeceğini belirler. Tanrı’nın bilinmesi ise insanın içine yerleştirilmiş doğal bir bilgi olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu bilginin ortaya çıkması için öncelikle insanın kendisini tanıması ve nefisini arındırması gerektiği vurgulanmıştır. Bu da Tanrı’yı bilme konusunda farklı anlayışların varlığını ortaya çıkarmıştır. Zira kendini tanımak ve nefisini arındırmak hususunda insanlar eşit seviyede olmadıklarından ulaştıkları bilgi bakımından da eşit seviyede olmayacaklardır.

KAYNAKÇA

Awa, Adel, (1953), Tahlil ve Tenkidler, İhvan Al-Safa’nın Tenkid Kafası, (çev.: Hamdi Ragıp Atademir), *AÜİFD*, 2(1), 95-117.

Bayladı, Derman, (2008), *Pythagoras Bir Gizem Peygamberi*, İstanbul: Say Yayınları.

Çetinkaya, Bayram Ali, (2003), *İhvân-ı Safâ’nın Dinî ve İdeolojik Söylemi*, Ankara: Elis Yayınları.

Cihan, A. Kamil, (1998), *İbn Sina ve Gazali’de Bilgi Problemi*, İstanbul: İnsan Yayınları.

- Emin**, Ahmed, , (2007), *Zuhru'l-İslam* 1-2, Beyrut-Lübnan: Dar el- Kutub el-İlmiyye.
- Fahri**, Macit, (1992), *İslâm Felsefesi Tarihi*, (çev. Kasım Turhan), İstanbul: İklim Yayınları.
- Fahri**, Macit, (2008), *İslâm Felsefesi, Kelâmı ve Tasavvufuna Kısa Bir Giriş*, (çev. Şahin Filiz), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Filiz**, Şahin, (2010), *İhvân-ı Safâ Topluluğu ve İnsan Felsefesi -İlk İslâmHümanistleri-*, Ankara: Bilim ve Ütopya Kitaplığı.
- Gilson**, Etienne, (1961), Şark Filozofları, (Çev.: İbrahim Agâh Çubukçu), *AÜİFD*, Ankara: 9, 197-206.
- Gilson**, Etienne, (2007), *Ortaçağda Felsefe*, (çev.: Ayşe Meral), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- İhvân-ı Safâ**, (trz), *Resailu İhvânu's-Safâ ve Hullanu'l-Vefa*, 1-4, Neş. Butros el-Bustani, Beyrut: Daru Sadır.
- Ma'sum**, Fuad, (1998), *İhvân-ı Safâ-Felsefetühüm ve Gayatühüm-*, Dımeşk-Suriye:Dar al-Mada Li's-Sekafeti Ve'n-Neşr.

Sosyal Bilimler Dergisi - Journal of SocialSciences

ISSN 2146-4561

Haziran / June 2019, 9 (17): 56-67

2000-2017 Yılları Arasında Türkiye’de Fizik Eğitimi ile İlgili Yapılan Tezlerin İçerik Analizi

The Content Analysis of the Graduate Theses in Physics Education in Turkey between the Years 2000 and 2017

Zeynel Abidin YILMAZ

Dr. Öğretim Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kilis/TÜRKİYE

e-posta: zeynelyilmaz@kilis.edu.tr

Orcid:0000-0003-0150-8810

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received:30 Nisan / 30 April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Haziran / 25 June

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/ June 2019

Atıf/Cite as: Yılmaz, Zeynel Abidin, (2019), 2000-2017 Yılları Arasında Türkiye’de Fizik Eğitimi İle İlgili Yapılan Tezlerin İçerik Analizi / The Content Analysis of the Graduate Theses in Physics Education in Turkey between the Years 2000 and 2017, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (17), 56-67, doi:<https://doi.org/10.31834/kilissbd.559515>

Rights reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

2000-2017 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE FİZİK EĞİTİMİ İLE İLGİLİ YAPILAN TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ¹

ÖZ

Bu çalışmada, 2000-2017 yılları arasında ülkemizde fizik eğitimi alanında yapılmış olan lisansüstü tezlerin farklı yönleriyle incelenmesi amaçlanmıştır. Tezlerin incelenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İncelenen tezler YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından fizik öğretimi, fizik eğitimi, fizik gibi anahtar kelimeler kullanılarak 283 tez ulaşılmıştır. Ancak bazı tezlerin erişiminin kısıtlı olması sebebiyle çalışmaya fizik eğitimi ile ilgili tam metnine erişilebilen 226 lisansüstü tez dâhil edilmiştir. Verilerin analiz edilirken sonuçlar frekans ve yüzdeler tablolar halinde gösterilmiştir. Fizik eğitimi ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri veriler incelendiğinde özellikle 2004 yılından itibaren önemli bir artışın meydana geldiği gözlenmiştir. Gerek yüksek lisans gerekse doktora tezleri içerisinde en fazla çalışılan konular arasında kavram yanlışlarının tespiti ve kavram yanlışlarının farklı yöntemlerle düzeltilmesini içeren çalışmaların ilk sırayı aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan tezler örneklem bakımından incelendiğinde en çok ortaöğretim öğrencileri oluştururken, daha sonra lisans öğrencileri ikinci sırada yer almakla birlikte ilkökul ve lisansüstü öğrencileri ile ilgili yapılan tezlerin sayısının çok az olduğu tespit edilmiştir. İncelenen çalışmalarda veri toplama aracı bakımından en fazla başarı testleri ve görüşmelerin yapıldığı belirlenirken, doküman ve çalışma yapıtlarının çok az kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen tezlerde çalışılan alanlar bakımından incelendiğinde özellikle elektrik, dinamik, ışık ve ses konuları, iş-güç-enerji, termodinamik ve astronomi konularına daha çok yer verildiği tespit edilirken, nano teknoloji uygulamaları, kuantum fiziği alanlarına ise fazla yer verilmediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fizik Eğitimi, İçerik Analizi, Fizik Öğretimi, Lisansüstü Tezleri

THE CONTENT ANALYSIS OF THE GRADUATE THESES IN PHYSICS EDUCATION IN TURKEY BETWEEN THE YEARS 2000 AND 2017

ABSTRACT

The current work goals to examine the master theses and doctoral dissertations in physics education in Turkey published from 2000 to 2017 in terms of different angles. The Works were examined in terms of content. The theses and dissertations were found in the database of Council of Higher Education Thesis Center. The keywords used when searching studies included physics, physics education and physics teaching. We have found and analyzed two hundred and twenty six theses. The descriptive statistics of the findings were provided. The findings showed that after the year of 2004, there was a meaningful increment in the theses related to physics education. We have seen that researchers usually studied on the identification of the misconceptions in physics education. Also, the results indicated that the studies were generally done on middle school students. The most common measurement tools were aptitude tests, attitude tools and qualitative-interviews. The essential physics topics, electricity, light and sound, dynamic, work-power-energy, thermodynamics, astronomy were extensively studied subjects. On the other hand, researchers rarely worked on the subjects such as nano technology and quantum physics.

¹Bu çalışmanın bir kısmı 26-28 Nisan 2018 tarihinde düzenlenen” 2nd International Symposium of Limitless Education and Research” isimli sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Keywords: Physics Education, Content Analysis, The Teaching of Physics, Graduate Thesis.

GİRİŞ

İnsanoğlu varoluşundan bu yana her daim bir merak ve sonsuz bir öğrenme çabası içerisinde olmuştur. İnsanoğlunun bu merakı ve öğrenme çabası sonucu oluşan bir bilgi birikimi, insanoğlunun ortak mirası olan bilimi ortaya çıkarmıştır. Bilimin gelişmesi için bilgi ve bilgi birikiminin olması gerekmektedir. Bilgi, belirli bir konu ile ilgili inceleme veya gözlemler yolu ile varılan gerçekleri tanıma, anlama ve bilme çabası sonucu ortaya çıkan üründür (Çepni, 2009:15). Bilgi, bir dizi sistematik kural ve işlemlere uygun bir biçime getirilmiş bir bütündür. Bilgi, insanlar arasındaki iletişim için paylaşılan, aktarılan ve yeniden şekillendirilen bilgilendirme şeklidir (Allee, 1997, akt: Doğru, Gençosman, Ataalkın, Şeker, 2012). Bilgi konusu kendi içinde bütüncül tek bir olgu gibi ele alınsa bile, konuyla doğrudan veya dolaylı bağlantılı sorularla konunun dağılması kaçınılmaz olmaktadır (Pears, 2003:10).

Bilimsel bilgi en genel olarak bilim insanların nitel ve nicel gözlemler veya akıl yürütme yoluyla merak ettikleri varlıklar veya olaylar hakkında elde ettikleri bilgiler şeklinde özetlenebilir (Çepni, 2009:18). Bilimin başlıca çıkış yeri özellikle antik çağdan itibaren Yunan medeniyetleridir. Felsefe ile ilişkilendirilerek başlamış, soru sorup cevaplar arama şekli daha sonra alt boyutlarında bilim ve bazı alt dalları astronomi, fizik, kimya, biyoloji, matematik, tıp, sosyoloji, siyaset bilimi, psikoloji, antropoloji, tarih, sosyal bilimler ve fen bilimleri olarak sınıflandırılmasıyla bilim kendi içinde de daha ayrıntılı incelenme şansını yakalamıştır. Bu bilimler içinde özellikle fen bilimleri gözlenen doğayı ve doğa olaylarını sistemli bir şekilde inceleme, ortaya çıkabilecek olayları anlamlandırma gayreti içerisindeydi. Eğitim sistemimizin temel amacı öğrencilerimize bilgiyi direk aktarmaktan ziyade bilgiye ulaşma becerilerini kazandırmak ve onlara yol gösterici rehber rolünü üstlenmektir. Öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmelerini sağlamak ve bu işlemleri gerçekleştirmek için fırsatlar sunmak, fen öğretiminin en önemli hedeflerindedir (Aksoy, 2011). Ayrıca fen bilimleri yaşadığımız dünyadaki olayları, sebep ve sonuçlarını inceleyerek bilim ve gözlemler ışığında anlamaya ve açıklamamıza yardımcı olan bilim dalıdır. Doğadaki her olay fen bilimlerinin bir konusunu oluşturduğu için, doğa ve doğadaki birçok olayı fen ile bağdaştırmadan açıklamak mümkün olmadığından fen bilimleri yaşamımızın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Fen bilimleri içerisinde etrafımızda gördüğümüz birçok olayı, özellikle fizik biliminin kural ve kanunları ile açıklayarak somutlaştırmakta da çok fazla yararlanılabilir. Fizik hayatımızın içinde bu kadar önemli yere sahip iken öğretim ortamlarında da fizik eğitimi bir o kadar önem arz etmektedir. Ülkemizde özellikle 1997 yılında eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılmasıyla birlikte alan eğitimi kavramı daha da bir önem kazanmış olup çağımızın gereksinimleri de göz önünde bulundurularak 2000'li yıllardan itibaren fen eğitimi, fizik eğitimi ve öğretimi ile ilgili çalışmalarda ciddi bir artış gözlenmiştir. Bunun sonucu olarak da fizik eğitimi alanında uzmanlara olan ihtiyaç artmış, üniversitelerde fizik eğitimi alanında yapılan çalışmalarda son yıllarda büyük bir artış gözlenmiş ve bu çalışmalar daha da önem kazanmıştır (Güneş, 2007). Çalışmaların nicel olarak sayısı arttıkça nitelikleri anlamında sınıflandırarak sonuç çıkarma için içerik analizi yöntemiyle yapılan çalışmalar önem kazanmıştır. İçerik analizleri; araştırılan bilginin yaygınlaştırılması ve gelecek araştırmaların, politikaların, uygulamaların ve kamu algısının şekillendirilmesinde önemli bir role sahip olan araştırma sentezleridir (Suri ve Clarke, 2009; akt. Çalık ve Sözbilir, 2014). Son yıllarda ülkemizde ve dünyada araştırmalardaki yeni gelişmeleri takip etme ve alandaki eksiklikleri belirlemek için yeni araştırmalara yön vermede içerik analizi çalışmaları büyük katkı sağlayacak, özgün çalışmaların ortaya çıkmasında rehber rol oynayacaktır. Bu anlamda ülkemizde de fen eğitimi ve sosyal bilimler eğitimi anlamında içerik analizi çalışmalarının sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Kanlı ve Ark (2014) tarafından yapılan çalışmada, 1994 ile 2012 yılları arasında yapılan ulusal fen bilimleri ve matematik eğitimi kongrelerindeki (UFBMEK) fizik eğitimi alanında

yapılan 238 çalışma belirli demografik özellikleri, araştırmanın yöntemi, teması gibi etkenler bakımından incelenmiştir. Çalışma sonucunda fizik eğitiminde modern fizik konuları, manyetizma, dalgalar konularında çok az çalışma yapılırken, dinamik, elektrik ve ısı ve sıcaklık gibi termodinamik konularında çok fazla çalışma yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Kaltakçı-Gürel, Sak, Ünal, Özbek, Candaş ve Şen (2017) 1995-2015 yılları arasında Türkiye’de fizik eğitimi ile ilgili 28 eğitim dergisindeki 372 makaleyi içerik analizi ile incelemiştir. Araştırma sonucunda en çok genel fizik konuları ile ilgili çalışmaların yapıldığı, veri toplama aracı olarak ise en çok başarı testi ve anket kullanıldığı belirtilmiştir. Çalışma grubu olarak da en fazla lisans öğrencileri ile çalışıldığı belirtilmiştir.

Doğru ve Ark (2012) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’de 1990-2009 yılları arasında çalışılan fen bilimleri eğitimi ile ilgili fen bilgisi eğitimi, fizik eğitimi, kimya eğitimi ve biyoloji eğitiminde yapılan lisansüstü tezler içerik analizine göre incelemiştir. Özellikle 2005 yılından itibaren tüm alanlarda tez sayılarında büyük bir artış olduğu gözlenmiştir. En çok çalışılan konuları ise kuvvet ve hareket, elektrik, ekoloji ve ekosistem, atomun yapısı gibi konuların oluşturduğu, en çok çalışılan alanın ise kavram yanılgıları olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Küçüközer (2016) tarafından yapılan çalışmada 2001-2016 yılları arasındaki fen bilgisi eğitimi ile ilgili 199 doktora tezi incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, çalışma grubunu en fazla lisans öğrencileri ve ortaokul öğrencilerinin oluşturduğu, yöntem olarak da karma yöntemin kullanıldığı belirtilmiştir. Kula ve Sadi (2016) tarafından yapılan çalışmada 2005-2014 yılları arasında dört fen bilimleri eğitimi dergisinde yayımlanan 363 makale incelenerek fen eğitimindeki yeni yönelimler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada da benzer şekilde örnekleme en fazla lisans öğrencilerinin oluşturduğu, yöntem olarak nicel çalışmalar, veri toplama aracı olarak ise en fazla test veya anket kullanıldığı, deneysel ve tarama çalışmalarının en çok tercih edilen çalışmalar olduğu belirtilmiştir. Gül ve Sözbilir (2015) tarafından 1997-2012 yılları arasında biyoloji eğitimi alanında yapılan makalelerle ilgili içerik analizi çalışması yapılmıştır. 2000’li yıllardan sonra eğitim ile ilgili yapılan çalışmalarda artış gözlemlendiği belirtilirken özellikle 2005 yılından sonra tezlerde ve makalelerde büyük bir artış gözlemlendiği tespit edilmiş, 2012 öncesinde ise fizik eğitimine olan ilginin azaldığı ortaya konmuştur. Son yıllarda eğitimdeki eğilimleri göstermek amacıyla farklı alanlarda da içerik analizi çalışmalarının sayısı giderek artmaktadır. Bu durum kimya eğitimi (Sözbilir, 2013; Sözbilir, Akıllı, Yaşar & Dede, 2016; Sözbilir, Kutu & Yaşar, 2013; Sözbilir, Kutu, Yaşar & Arpacık 2010b), biyoloji eğitimi (Topsakal, Çalık & Çavuş, 2012), fizik eğitimi (Önder, Oktay, Eraslan, Gülçiçek, Göksu, Kanlı, Eryılmaz & Güneş, 2013; Kaltakçı Gürel ve Ark, 2017), fen eğitimi (Gürdal ve ark, 2005; Sözbilir & Canpolat, 2006; Sözbilir, Kutu, Yaşar & Arpacık 2010a; Tosun & Yaşar, 2015; Küçüközer, 2016), eğitim bilimleri (Karadağ, 200; Selçuk, Palancı, Kandemir & Dündar, 2014; Kurt & Erdogan, 2015; Göktaş, Küçük, Aydemir, Telli, Arpacık, Yıldırım, & Reisoğlu, 2012) ile ilgili içerik analizi çalışmalarının da yapıldığını göstermektedir.

Fen eğitimi alanına yönelik çalışmalar, fen eğitiminin tarihsel gelişimini anlamada, alandaki güncel eğilimleri ortaya çıkarmada, hangi konuların doygunluğa ulaştığını anlamada, bundan sonraki çalışmalar için ne tür yeni araştırmalara gereksinim duyulduğunu belirlemede ve fen eğitiminin kalitesinin yükseltilmesinde bir araçtır (Karamustafaoğlu, 2009; Şimşek, Özdamar, Becit, Kılıçer, Akbulut, & Yıldırım, 2007). Bu bakımdan değerlendirildiğinde bu çalışmada, ülkemizde fizik eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezler incelenmiş, daha önce yapılan çalışmalardan yola çıkarak daha sonraki çalışmaları için hangi alanlarda eksik olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada çalışmaların yöntemlerine göre çalışılan konular, veri toplama araçları belirlenecek, bulgular kısmında bu çalışmalar içerik analizi yöntemine göre ayrıntılı olarak incelenecek ve daha sonra yapılacak çalışmalara ışık tutacak ve alanda eksikliği duyulan çalışmalara rehberlik edecektir. Fizik eğitimindeki yeni eğilimleri belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada, 2000-2017 yılları arasında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi sitesinde yayımlanan ve ulaşılabilen 226 yüksek lisans ve doktora tezi incelenmiştir.

1.YÖNTEM

1.1.Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu çalışmada içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006; Karasar, 2006). İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Böylece, alandaki araştırmaların yönelim ve ilgi alanlarına göre daha özgün ve faydalı çalışmalar yapmaları konusunda araştırmacılara rehberlik eder (Cavit, 2006). Bu çalışmada ülkemizde 2000-2017 yılları arasında tamamlanmış olan fizik eğitimi alanında yüksek lisans ve doktora tezleri incelenerek durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın evrenini ise Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi sitesinde fizik eğitimi, fizik öğretimi gibi anahtar kelimeler kullanılarak 2000-2017 yılları arasında sınırlama getirilerek yapılan tüm fizik eğitimini içeren lisans üstü tezler baz alınarak tarama yapılmıştır. Çalışma kapsamında ilgili yıllar arasında 283 teze ulaşılmıştır. Ancak 57 tezin elektronik ortamda izin kısıtlaması olduğundan 226 tez çalışmaya dahil edilmiştir.

1.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada; YÖK Ulusal Tez Merkezi sitesinde 2000-2017 arasında yayınlanmış olan fizik eğitimi alanında yazılan lisansüstü tezler detaylı olarak incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak, Sözbilir, Kutu & Yaşar (2012) tarafından hazırlanan yedi bölümden oluşan yayın sınıflama formu temel alınmıştır. Bu formun birinci bölümünde makalenin başlığı, yazarı, yılı, yayın dili vb. özellikler yer almakta, ikinci bölümünde makalenin hangi alana ait olduğu, üçüncü bölümünde makalenin konusu, dördüncü bölümünde makalenin yöntemine ait özellikleri, beşinci bölümünde veri toplama araçlarını içeren özellikler, altıncı bölümünde çalışma grubunu gösteren (evren ve örneklem özelliklerine göre) özellikler ve son olarak yedinci bölümde de veriler analiz edilirken kullanılan yöntem ve teknikler incelenmiştir. Formun bazı bölümleri amacına uygun biçimde düzenlenerek makale için oluşturulan yayın sınıflama formu fizik eğitimi lisansüstü tezleri için uyarlanmıştır. Oluşan tez sınıflama formunda tezin yayın yılı, tezin çalışma alanı, çalışma konuları, tezin çalışma grubuna (örneklem düzeyi, örneklem büyüklüğü ve örneklem seçim şekli), tezin türüne göre tez sınıflama formu kullanılarak tam metnine erişilen tüm tezler araştırmacı tarafından kodlanarak her bir teze ait künye oluşturulmuştur.

1.3. Verilerin Analizi

Araştırmada Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi sisteminde “fizik”, “fizik eğitimi” ve “fizik öğretimi” anahtar kelimelerini kullanıp aranacak alan kısmı “tümü” seçildiğinde erişilen tezler incelenerek fizik eğitimi alanındaki 2000 ile 2017 yılları arasında tamamlanmış olan 160’ı ‘yüksek lisans tezi, 66’sı doktora tezi olmak üzere toplam 226 tam metnine ulaşılabilen lisansüstü tezleri ve tam metnine ulaşamayan olarak sınıflandırılmıştır. Tam metnine erişilebilen tezler üzerinde içerik analizi çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada, veriler analiz edilirken; içerik analizlerine dahil olan tezler öncelikle SPSS 16,0 paket programına veriler girilerek analiz edilmiştir. Betimsel istatistik yoluyla belirlenen bölümlerden elde edilen bulgular yüzde ve frekans olarak çalışılan alana, çalışılan üniteye, veri toplama araçlarındaki sınıflandırmalara, çalışılan konulara göre sınıflandırılarak ve kategoriler halinde tablolar ve grafiklerle sunulmuştur.

2. BULGULAR

Bu bölümde; veriler tablolaştırılarak elde edilen sonuçlar yüzde (%) cinsinden ifade edilip yorumlanmıştır. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi sitesinde ulaşılan tezlerin yıllara göre dağılımı, çalışılan konu, çalışma grubu, incelenen tezlere konu olan üniteler ve hangi veri araçlarının kullanıldığı ile ilgili tablolar ifade edilmiştir. Tablolarda yüksek lisans (YL), doktora (D) ve frekans (f) olarak belirtilmiştir

Tablo 1. Yıllara Göre Yüksek Lisans ve Doktora Tez Sayılarının Dağılımı

	Fizik Eğitimi			
	YL (f)	%	D (f)	%
2000	1	0,6	-	-
2001	2	1,2	1	1,5
2002	4	2,5	1	1,5
2003	2	1,2	2	3
2004	6	3,7	2	3
2005	10	6,2	0	-
2006	15	9,4	4	6
2007	10	6,2	3	4,5
2008	11	6,9	6	9
2009	8	5	5	7,5
2010	14	8,8	6	9
2011	10	6,2	6	9
2012	6	3,7	7	10,5
2013	12	7,4	5	7,5
2014	19	11,9	12	18
2015	11	6,9	3	4,5
2016	8	5	2	3
2017	11	6,9	1	1,5
Toplam	160	100	66	100

Tablo 1 incelendiğinde yapılan tezlerin 160’ını yüksek lisans tezlerinin, 66’sını ise doktora tezlerinin oluşturduğu gözlenmiştir. 2005 yılından itibaren fizik eğitimi alanlarında yazılan özellikle yüksek lisans tezlerinde büyük bir artış söz konusu iken ve doktora tez çalışmalarında 2014 yılında 12 adet ile diğer yıllara göre çok büyük bir artış meydana geldikten sonra yeniden tez sayılarında büyük düşüşün gözlenmesi dikkat çekicidir. Ayrıca 2000’li yılların başında ise fizik eğitiminde hem doktora hem de yüksek lisans tezlerinin çok az olduğu tespit edilmiştir.

Tablo2. Fizik Eğitimi alanında İncelenen Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Konulara göre Dağılımı

ÇALIŞILAN ALAN	FİZİK EĞİTİMİ			
	YL(f)	%	D(f)	%
Kavram Yanılgıları	38	18,44	18	19,3
Öğretmen/Öğretmen Adayı Tutum, Görüş, Algı, Sorunları..vb.	34	16,5	15	16,1
Teknoloji ve Bilgisayar Destekli Öğrenme	26	12,6	11	11,8
Öğrenme Stillere Dayalı Öğretim Yöntemi	25	12,1	8	8,7
Öğrenci Tutum, Görüş, Algı, Sorunları.. vb.	14	6,8	7	7,5
Öğretim Materyali Geliştirme ve İnceleme	13	6,3	4	4,3
Ölçek-Test Geliştirme	7	3,4	4	4,3
5E-7E	7	3,4	5	5,4
Kavram Analizi	6	2,9	2	2,1
Çoklu zeka kuramı	5	2,4	1	1,1
İş birlikli öğrenme	4	1,9	3	3,2
Lab. destekli öğretim	3	1,4	1	1,1
Alternatif ölçme değerlendirme teknikleri	2	0,9	2	2,1
Fizikte karşılaşılan sorunlar	2	0,9	1	1,1
Bağlam temelli öğrenme yaklaşımı	2	0,9	3	3,2
Model geliştirme	1	0,5	1	1,1
Diğer	16	7,8	8	8,7
Toplam	206	100	93	100

Tablo 2 incelendiğinde fizik eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarda gerek doktora tezlerinde (%16,7) gerekse yüksek lisans tezlerinde (% 22,5) en fazla çalışılan konunun kavram yanılgısı olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca öğrenme ve öğretimi içeren konular (öğretmen ve öğretmen adaylarına ait tutum, görüş, algı, ...vb) doktora tezlerinde %16,1, yüksek lisans tezlerinde ise %16,5 ile ikinci sırada yer almaktadır. Üçüncü sırada ise teknoloji ve bilgisayar destekli öğrenme yaklaşımlarının yer aldığı gözlenmekte olup bu konuların doktora tezlerinde %11,8 iken yüksek lisans tezlerinde % 12,6'lık orana sahip olduğu tespit edilmiştir. En az paya ise model geliştirme çalışmalarının sahip olduğu tespit edilmiş, bu konunun doktora tezlerinde %1,1'lik orana, yüksek lisans tezlerinde % 0,9 orana sahip olduğu belirlenmiştir. Toplamda yüksek lisans ve doktora tezlerindeki 25 çalışma ise diğer başlığı altında toplanmıştır. Bazı tezlerde konu alanı birkaç farklı konuyu kapsadığından çalışmalara dahil edilen toplamdaki tez çalışmalarının sayısından daha fazla çalışma ortaya çıkmıştır.

Tablo 3. Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinde Fizik Eğitimi Alanında Çalışılan Üniteler ve Yüzde Dağılımı

ÜNİTELER	FİZİK EĞİTİMİ			
	YL(f)	%	D(f)	%
Elektrik	41	22,5	13	16,7
Kuvvet Hareket	28	15,4	9	11,5
Astronomi	20	11	5	6,4
İş-Güç-Enerji	15	8,2	9	11,5
Manyetizma	13	7,1	6	7,7
Işık ve Ses	12	6,6	4	5,1
Madde ve Özellikleri	11	6,0	4	5,1
Modern Fizik ve Uygulamalar	8	4,4	8	10,2
Temel Fizik Konuları	7	3,8	3	3,8
Dünya ve Evren	5	2,7		
Termodinamik Yasaları	5	2,7	4	5,1
Dalgalar	4	2,2	1	1,3
Kuantum Fiziği	2	1,1	1	1,3
Basınç ve Kaldırma Kuvveti	2	1,1	1	1,3
Nano Teknoloji Uygulamaları	1	0,5	1	1,3
Diğer	8	4,4	9	11,5
Toplam	182	100	78	100

Tablo 3 incelendiğinde; fizik eğitiminde hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinin içinde en çok incelenen ünite elektrik olurken bu üniteyle ilgili yüksek lisansda 41 tez, doktora ise 13 tez ortaya konulmuştur. Ayrıca kuvvet ve hareket konuları, astronomi, iş- güç-enerji, manyetizma konularında en fazla tez yapılırken, dalgalar, teknolojinin uygulamasını eğitim boyutuyla inceleyen nano teknoloji uygulamaları, basınç ve kaldırma kuvveti gibi alanlarda çok az çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Bazı çalışmalarda birkaç farklı konu birlikte çalışıldığı için toplamda tez çalışmaları sayısından daha fazla çalışma ortaya çıkmıştır.

Tablo 4. Fizik Eğitimi Tezlerinin Çalışma Gruplarına Ait Yüzde Dağılımı

Uygulanılan Grup	Fizik Eğitimi			
	YL (f)	%	D (f)	%
Okul Öncesi Öğrencileri	-	-	-	-
İlkokul Öğrencileri (1- 4 sınıflar)	2	1,1	-	
Ortaokul Öğrencileri (5- 8 sınıflar)	7	3,8	3	2,9
Ortaöğretim Öğrencileri (9- 12 sınıflar)	87	46,7	41	40,1
Lisans Öğrencileri	51	27,4	45	44,1
Lisansüstü Öğrencileri	4	2,1	1	0,9
Öğretmenler ve Yöneticiler	29	15,6	8	7,8
Diğerleri	6	3,2	4	3,9
Toplam	186	100	102	100

Tablo 4 incelendiğinde fizik eğitimi ile ilgili yüksek lisans alanındaki çalışmaların (% 46,7) çalışma gruplarını ortaöğretim öğrencilerinin oluşturduğu görülmüştür. Yüksek lisans,

daha sonra ise bu sırayı lisans öğrencileri (% 27,4) takip etmiş ve okul öncesi gruplarıyla herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Doktora tezlerinden elde edilen veriler incelendiğinde en fazla çalışılan grubun lisans öğrencileri olduğu (%44,1) , ikinci sırayı ise ortaöğretim öğrencileri (% 40,1) öğretmenler ve yöneticilerin (% 7,8) oluşturduğu görülmüş, okul öncesi ve ilköğretim öğrencileriyle yapılmış herhangi bir doktora tezine rastlanılmamıştır. Bazı çalışmalarda birkaç farklı çalışma grubu ile çalışıldığı için toplamda tez çalışmaları sayısından daha fazla çalışma ortaya çıkmıştır.

Tablo 5: Fizik İle İlgili Tezlerdeki Veri Toplama Araçları ve Yüzde Dağılımı

Veri Toplama Araçları	Fizik Eğitimi			
	YL	%	D	%
Test	48	28,8	17	15,3
Ölçek	10	6	4	3,6
Anket	12	7,2	6	5,4
Tutum Testi	1	0,6	-	-
Görüşme/Yarı Yapılandırılmış Mülakat	17	10,2	16	14,4
Gözlem Yapma	6	3,6	8	7,2
Özel Gereç Kullanımı	9	5,4	3	2,7
Başarı Testi	17	10,2	13	11,7
Başarı Ölçeği	2	1,2	1	0,9
Tutum Ölçeği	10	6	9	8,1
Tutum Anketi	1	0,6	-	-
Araştırma Günlüğü	2	1,2	1	0,9
Çoktan Seçmeli Sorular	5	3	3	2,7
Açık Uçlu Sorular	9	5,4	3	2,7
Form	3	1,8	5	4,5
Doküman	1	0,6	2	1,8
Çalışma Yaprakları	1	0,6	4	3,6
Müdahalesiz Veri Toplama	3	1,8	1	0,9
Ses/Video Kaydı	6	3,6	3	2,7
Kavram Haritaları	1	0,6	-	-
Deneysel	2	1,2	1	0,9
Beceri Testi	-	-	1	0,9
Toplam	166	100	101	100

Tablo 5 incelendiğinde; Fizik eğitimi ile ilgili yüksek lisans alanında kullanılan veri toplama araçlarında ilk sırayı testlerin (%28,8) aldığı bunu mülakatlar (%10,2) ve başarı testlerinin (%10,2) takip ettiği görülür. Fizik Eğitimi ile ilgili doktora alanında kullanılan veri toplama araçlarında ilk sırayı ise yine testler (%15,3) almaktadır. Daha sonra ise mülakatlar (%14,4) ve başarı testleri (%11,7) gelmektedir. Bazı çalışmalarda birkaç farklı veri toplama aracı kullanıldığı için toplamda tez çalışmaları sayısından daha fazla çalışma ortaya çıkmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada ülkemizde 2000-2017 yılları arasında yazılmış olan fizik eğitimi alanındaki tezler içerik analizi yöntemine göre incelenmiştir. Çalışılan alan, uygulanılan grup, veri toplama araçları ve uygulamada kullanılan üniteler olmak üzere tezler ayrı ayrı tablolştırılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre; Fizik eğitimi alanında 2004 yılından sonra yayınlanmış lisansüstü tezlerde büyük bir artış olduğu görülmektedir. Bu sonuç Kaltakçı Gürel ve ark 2017; Doğru ve Ark (2012)'nin yapmış oldukları çalışmalarda da 2005 yılından itibaren artan tez çalışmaları belirtilmiş olup benzer çalışmalarla uyum içinde olduğu görülmektedir. 2005 yılından günümüze kadar olan zaman diliminde meydana gelen bu büyük artışın en önemli nedenlerinden biri olarak müfredat değişikliği ile fen alanında yapılabilecek araştırma ve çalışma olanağının daha da artması gösterilebilir. . Şimşek ve Ark (2007)'nin yapmış oldukları çalışmada bu artışın nedenleri arasında bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerden de bahsedilmiştir. Ayrıca çalışmalarda öne çıkan konular ve çalışma alanları bakımından değerlendirildiğinde, en fazla kavram yanlılığı konularının çalışıldığı, en fazla çalışılan grubun orta öğretim öğrencileri olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle elektrik, kuvvet ve hareket konularının çok fazla çalışılan konular olduğu tespit edilirken modern fizik konularının daha az çalışıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda veri toplama aracı olarak en fazla başarı testleri, tutum, algı ölçek ve anketleri kullanıldığı görülmüştür.

Ülkemizdeki fen ve fizik eğitimi alanları başta olmak üzere çeşitli çalışma alanlarında batıdan etkilenmişlik söz konusudur (Ayas, 1995). Ülkemizdeki program geliştirme uygulamalarına bakıldığında mevcut durumu, gereksinimleri, okulların gereksinimleri ve başarıları belirlenmeden çalışmaya geçilmesi yapılan uygulamaların başarısızlık ile sonuç bulmasına neden olmaktadır. Çalışmada analiz edilen program ve müfredat hakkında tezlerde azımsanmayacak ölçüde çalışma yapıldığı görülmüştür. Yeni eğitim sisteminin verimliliğini belirlemeye yönelik olan bu çalışmalar daha çok, dersin daha etkili ve kalıcı nasıl anlatılabileceği üzerinde durmaktadır. Fen eğitiminde en çok artış gösteren alanların öğrencilerin öğrenme süreçleri ve tutumları, öğretmenlerin pedagojik alan bilgileri, öğretim stratejileri, modeller ve modelleme, pratiksel çalışma ve teknoloji bilgisi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (De Jong 2007; Doğru ve Ark, 2012).

Tezler çalışma gruplarına göre incelendiğinde; herhangi öğretim basamağında öğrenim görmekte olan öğrenciler, öğretmenler ve lisans düzeyindeki öğretmen adayları üzerinde yoğunlaştığı görülür. Bu sonuç Gürdal, Bakioğlu ve Öztuna (2005)'nin yapmış oldukları çalışmalarında bulmuş oldukları sonuç ile örtüşmektedir. Bunun nedenleri arasında; eğitimin ana unsurlarının öğrenci, öğretmen ve öğretmen adaylarının olması ve bu ana unsurlara ulaşma olanağının daha kolay olması gösterilebilir. Yapılan araştırmada elde edilen sonuçlara göre; çalışmalarda kullanılan veri toplama araçlarından en çok kullanılanları testler, ölçekler ve anketler iken çalışma yapıklarının ise çalışmalarda en az kullanılanlar olduğu görülmektedir. Bunun nedenleri arasında ölçülmek istenilen durum ve değişkenlerin niteliği gösterilebilir.

Bütün bu araştırmalar sonucunda görülmüyor ki son yıllarda ülkemizde fizik eğitimi alanlarında meydana gelen çalışmalar gözle görülür derecede artmıştır. Bu çalışmada elde edilen tezler Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tez merkezinden elde edilmiş ve ülkemizde yapılan tezler incelenmiştir. Bu anlamda farklı ülkelerdeki yüksek lisans ve doktora alanlarında meydana gelen çalışmalara ulaşılmamıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde fizik eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin içerik analizi yapılması ve ülkemizdeki yönelimlerle karşılaştırmak faydalı olabilir. Ayrıca bulgular incelendiğinde özellikle örneklemin büyük kısmını ortaöğretim öğrencilerinin oluşturmuş olması, yüksek lisans öğrencilerinin büyük bir kısmının öğretmen olabileceği ve uygulamaları kendi sınıflarında yapmanın daha kolay olabileceği düşünülmektedir; ayrıca bu grup için demografik özelliklerinin incelenmesinin uygun olabileceği kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy**, Gökhan, (2011), Öğrencilerin Fen ve Teknoloji Dersindeki Deneyleri Anlamalarına Okuma-Yazma Uygulama ve Birlikte Öğrenme Yöntemlerinin Etkileri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12(44), s. 202-213.
- Ayas**, Alipaşa, (1995), Fen Bilimlerinde Program Geliştirme Ve Uygulama Teknikleri Üzerine Bir Çalışma: İki Çağdaş Yaklaşımın Değerlendirilmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, s.149-155.
- Cavitt**, Mary Ellen (2006), A Content Analysis of Doctoral Research in Beginning Band Education, 1958-2004, *Journal of Band Research*, 42(1), 42-58.
- Çalık**, Muammer ve **Sözbilir**, Mustafa, (2014), İçerik Analizinin Parametreleri, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39(174), s.33-38.
- Çepni**, Salih (2009), *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, Trabzon.
- De Jong**, Onno, (2007), Trends in Western Science Curricula and Science Education Research: A Bird's Eye View, *Journal of Baltic Science Education*, 6 (1), s.15-21.
- Doğru**, Mustafa, **Gençosman**, Tuna, **Ataalkın**, Ayşe Nur ve **Şeker**, Fatih, (2012), Fen Bilimleri Eğitiminde Çalışılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Analizi, *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(1), s.51-64.
- Gül**, Şeyda ve **Sözbilir**, Mustafa, (2015), Biology Education Research Trends in Turkey, *Eurasia Journal of Mathematics Science & Tehcnology Education*, 11(1), s. 93-109.
- Güneş**, Bilal (2007), Türkiye'de Fizik Öğretim Programlarının Tarihsel Gelişimi, http://w3.gazi.edu.tr/~bgunes/fizik/Tarihsel_gelisimi_adresinden_15.12.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Gürdal** Ayla, Bakioğlu, Ayşen ve **Öztuna**, Aysun, (2005), Fen Bilgisi Eğitimi Lisansüstü Tezlerinin İncelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, s.53-58.
- Göktaş**, Yüksel, **Küçük**, Sevda, **Aydemir**, Melike, **Telli**, Esra, **Arpacık**, Ömer, **Yıldırım**, Gürkan ve **Reisoğlu**, İlknur, (2012), Türkiye'de Eğitim Teknolojileri Araştırmalarındaki Eğilimler: 2000-2009 Dönemi Makalelerinin İçerik Analizi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), s.177-199.
- Kaltakçı Gürel**, Derya, **Sak**, Merve, **Ünal**, Zeynep Şahika, **Özbek**, Vildan, **Candaş**, Zeynep ve **Şen**, Sinem, (2017), 1995-2015 Yılları Arasında Türkiye'de Fizik Eğitime Yönelik Yayınlanan Makalelerin İçerik Analizi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 143-167.
- Kanlı**, Uygur, **Gülçiçek**, Çağlar, **Göksu**, Volkan, **Önder**, Nuran, **Oktay**, Özlem, **Eraslan**, Funda, **Eryılmaz**, Ali ve **Güneş**, Bilal, (2014), Ulusal Fen Bilimleri Ve Matematik Eğitimi Kongrelerindeki Fizik Eğitimi Çalışmalarının İçerik Analizi, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), s.127-153.
- Karadağ**, Engin, (2009), Eğitim Bilimleri Alanında Yapılmış Doktora Tezlerinin Tematik Açından İncelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 75-87.
- Karamustafaoğlu**, Orhan, (2009), Fen ve Teknoloji Eğitiminde Temel Yönelimler, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), s.87-102.
- Karasar**, Niyazi, (2006), *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kula**, Fulya ve **Sadi**, Özlem, (2016), Türk Fen Bilimleri Eğitiminde Araştırma ve Yönelimler: 2005 – 2014 Yılları Arası Bir İçerik Analizi, *İlköğretim Online*, 15(2), s.594-614.

- Kurt**, Abdulkadir ve **Erdoğan**, Mehmet, (2015), Program Değerlendirme Araştırmalarının İçerik Analizi ve Eğilimleri; 2004-2013 Yılları Arası, *Eğitim ve Bilim*, 40(178), s.225-253.
- Küçüközer**, Asuman, (2016), Fen Bilgisi Eğitimi Alanında Yapılan Doktora Tezlerine Bir Bakış, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 10(1), s.107-141.
- Önder**, Nuran, **Oktay**, Özlem, **Eraslan**, Funda, **Gülçiçek**, Çağlar, **Göksu**, Volkan, **Kanlı**, Uygur, **Eryılmaz**, Ali ve **Güneş**, Bilal, (2013), 2004-2011 Yılları Arasında Türk Fen Eğitimi Dergisinde Yayınlanan Fizik Eğitimi Çalışmalarının İçerik Analizi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 10(4), s.151-163.
- Pears**, David, (2003), *Bilgi nedir?* (Çev: A. Güçlü), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Selçuk**, Ziya, **Palancı**, Mehmet, **Kandemir**, Mehmet ve **Dündar**, Hakan, (2014), Eğitim ve Bilim Dergisinde Yayınlanan Araştırmaların Eğilimleri: İçerik Analizi, *Eğitim ve Bilim*, 39(173), s.430-453.
- Sözbilir**, Mustafa, (2013), Chemistry Education Research in Turkey, *Chemistry International*, 35(2), s.12-14.
- Sözbilir**, Mustafa ve **Canpolat**, Nurtaç, (2006), Fen Eğitiminde Son Otuz Yılda Uluslararası Değişimler, (Ed: Mehmet Bahar), *Fen ve Teknoloji Öğretimi*, s. 417-432, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Sözbilir**, Mustafa, **Kutu**, Hülya ve **Yaşar**, Mehmet Diyaddin, (2013), Türkiye’de Kimya Eğitimi Araştırmalarının Durumu ve Eğilimler, (Ed: Mustafa Sözbilir), *Türkiye’de Kimya Eğitimi*, s. 175-204, İstanbul: Türkiye Kimya Derneği.
- Sözbilir**, Mustafa, **Akıllı**, Mustafa, **Yaşar**, Mehmet Diyaddin ve **Kutu**, Hülya (2016), Development of Chemistry Education Research (CER) in Turkey: A Comparison of CER Papers with International Research, (Ed. Mei-Hung, Chiu), *Science Education Research and Practice in Asia: Challenges and Opportunities*, p.289-317, Singapur: Spring Science + Business Media.
- Sözbilir**, Mustafa, **Kutu**, Hülya, **Yaşar**, Mehmet Diyaddin ve **Arpacık**, Ömer, (2010), *Türk Fen Eğitimi Araştırmalarında Genel Eğilimler: Bir İçerik Analizi Çalışması*, IX. National Science and Mathematics Education Congress Abstract Book (123), İzmir: Dokuz Eylül University, Buca Faculty of Education.
- Şimşek**, Ali, **Özdamar**, Nilgün, **Becit**, Gökçe, **Kılıçer**, Kerem, **Akbulut**, Yavuz ve **Yıldırım**, Yusuf, (2007), Türkiye’deki Eğitim Teknolojisi Araştırmalarında Güncel Eğilimler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, s.439-458
- Tavşancıl**, Ezel ve **Aslan**, Esra, (2001), *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Topsakal**, Uenal Umdu, **Çalık**, Muammer ve **Çavuş**, Ragıp, (2012), What Trends do Turkish Biology Education Studies Indicate?, *International Journal of Environmental & Science Education*, 7(4), s.639-649.
- Tosun**, Cemal ve **Yaşar**, Mehmet Diyaddin (2015), Descriptive Content Analysis of Problem-Based Learning Researches in Science Education in Turkey, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 293-310.
- Yıldırım**, Ali ve **Şimşek**, Hasan (2006), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
YAYIN VE YAZIM KURALLARI

A. YAYIN KURALLARI

- Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında yılda iki sayı olarak Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanan ulusal akademik bir dergidir (Makale kabul tarihleri: 15 Haziran tarihli sayı için 01 Ocak - 30 Nisan; 15 Aralık tarihli sayı için 01 Temmuz - 01 Kasım). İlgili tarihlerden sonra gelen makaleler bir sonraki sayı için değerlendirilecektir.
- 1. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makaleler Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılabilir. Dergide yayımlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.
- 2. Bütün makaleler dergipark web sitesi üzerinden elektronik ortamda gönderilmelidir. Yazar(lar) makalelerini dergi yayın kuralları doğrultusunda ve etik kurallarına uygun olarak hazırlamak zorundadır. Kurallara uygun olarak gönderilmeyen makaleler değerlendirmeye alınmaz. Gönderilen çalışmaların başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekmektedir.
- 3. Dergimize gönderilen çalışmaların değerlendirilme sürecinde, Yayınlanmak üzere gönderilen makaleler ÖN KONTROL, İNTİHAL TARAMASI, HAKEM DEĞERLENDİRMESİ ile TÜRKÇE-İNGİLİZCE DİL KONTROLÜ aşamalarından geçirilmektedir. Ayrıca kör hakemlik sistemi uygulandığından, çalışmanın yayınlanmaya hak kazanana kadar Word dosyası üzerinde hiçbir biçimde yazar bilgilerini içermemesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmaların sistemimize isimsiz yüklenmesi ve yazar/ yazarlara ilişkin bilgilerin ise ayrı bir dosya olarak yüklenmesi gerekmektedir.
- 4. Dergiye gönderilen makaleler, Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakeme gönderilir. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda hakem sayısını arttırabilir veya Danışma Kuruluna başvurabilir. Hakemler makaleyi kabul edebilir, reddedebilir veya yazarlardan biçime ve/veya öze yönelik düzeltme yapmalarını isteyebilirler. Hakemler tarafından talep edilen düzeltmeler yazar(lar) tarafından 30 gün içerisinde düzeltilip web sitesi üzerinden elektronik ortamda gönderilecektir. Dergiye gönderilen makaleler en az iki ayrı hakemden olumlu görüş alındıktan sonra Yayın Kurulu kararıyla basılır.
- 5. Dergide yayınlanacak yazıların yazım ve dilbilgisi kurallarına uygun olması şarttır. Dergi Yayın Kurulu, gerekli gördüğü takdirde eserin sahibinden içerik ve şekil bakımından değişiklikler isteme hakkına sahiptir. Hakem değerlendirmesi sonucunda yazı yayına kabul edilirse, yazının tüm yayım haklarının süresiz olarak Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne ait olduğu yazarlar tarafından kabul edilmiş sayılır.
- 6. Mizanpaj çalışması sırasında yazar(lar) kontrol ve düzeltme amaçlı yapılan gönderilere belirtilen sürelerde cevap vermek durumundadır. Belirtilen sürelerde cevap vermeyen yazar(lar)ın makaleleri sonraki sayılarda değerlendirilebilir.

B. YAZIM KURALLARI

1. Yayınlanmak üzere gönderilen çalışmalar ekler ve kaynakça dâhil **30 sayfa**yı aşmamalıdır. Yazılar Word formatında "Times New Roman" yazı karakteri kullanılarak yazılmalıdır. Dergiye gönderilecek çalışmanın tümünde, kenar boşlukları

sol 3,30 cm, sağ 2,70 cm, üst 3,5 cm ve alt 2,5 cm olmalıdır. Ayrıca üst bilgi için 2 cm, alt bilgi için ise 2 cm boşluk bırakılmalıdır.

2. **Başlık:** Türkçe ve İngilizce başlıklar, Türkçe ve İngilizce özet bölümlerinin üzerine büyük harfle iki yana yaslı ve ilk satır girintili, Times New Roman 12 punto ve koyu olarak yazılmalıdır. Türkçe makalelerde, önce Türkçe başlık, İngilizce makalelerde önce İngilizce başlık yazılmalıdır.
3. **Öz:** Yazının birinci sayfasında, Türkçe ve İngilizce başlık, **150-250 kelimeyi** geçmeyen ve çalışmanın amacını, yöntemini ve bulgu/sonuçlarını içeren Türkçe öz ve İngilizce abstractın altında en fazla 5 anahtar sözcük/keywords yer almalıdır. Özler tek satır aralığında 10 punto, iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. İngilizce makalelerde önce İngilizce abstract, Türkçe makalelerde ise önce Türkçe öz verilmelidir.
4. **Bölüm Başlıkları:** Bölüm başlıkları büyük harflerle koyu ve girintili şekilde, alt başlıklar ise 12 punto koyu, sadece ilk harfleri büyük olarak girintili şekilde yazılmalıdır. Başlık numaralarında, sayılar giriş bölümünden sonra verilmeli, ondalık sistemde (1., 1.1., 1.1.1. gibi) numaralandırılmalıdır. Ana başlıklardan önce ise 12 nk, sonrası 6 nk, alt başlıklardan önce ve sonrasında 6 nk boşluk verilmelidir.
5. **Ana Metin:** Paragraflar 11 punto büyüklüğünde olmalı, hizalama; iki yana yaslı olarak paragraf başı girintili yapılacaktır. Paragraflardan önce 6 nk boşluk bırakılmalı ve satır aralığı tek olacak şekilde yazılmalıdır. Sayfa numarası verilmemelidir. Eğer metin içinde maddeleme yapılacaksa maddeler arasında da 6 nk boşluk olmalıdır.
6. **Sonuç Kısmı:** Çalışmanın sonuç ve bulguları “Sonuç” başlığı altında yer almalıdır.
7. **Tablo, Şekil, Grafik ve Resimler:** Şekil ve tablo başlıkları 11 punto ve sadece ilk harfleri büyük olarak ve ortalanarak, tablo ve şekillerin üzerine yazılmalıdır. Her birine koyu olarak sıra numarası (**Tablo 1;**, **Tablo 2;** ve **Şekil 1;**, **Şekil 2;** vs.) verilmeli ve kaynak bildirimleri ile bibliyografik bilgiler de tablo ve şekillerin altında eksiksiz şekilde 10 punto olarak yer almalıdır.
8. Tablo, şekil vs. içindeki metin 8–11 punto aralığında olmalıdır. Metinde yer alacak matematiksel denklemlere sıra numarası verilmeli, sıra numaraları parantez içerisinde sayfanın sağına yaslı olarak yazılmalıdır. Ayrıca, baskıya uygun düzeltme yapılabilmesi için resim dışında hiçbir öğe resim formatında verilmemelidir. Bunun yanı sıra, renkli tablo ve grafik basımı yapılmadığından, tablo-şekil ve grafikler siyah-beyaz baskıda anlamlı olacak şekilde düzenlenmelidir.
9. **Atıflar:** Atıflar metin içerisinde APA 6 yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde (10 punto) ifade edilmelidir. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır. Örnek; (Cide, 2016:5), (Köse ve Kasım, 2001:15), (Güneş vd., 2000:10-12), (DPT, 2004:32), (Walter vd., 1998:25).
Walter ve diğerlerine göre (1998:25) iklim, insan karakteri üzerinde belirleyici özelliğe sahiptir. Ancak eser hakkında genel bir bilgi verilmiş ise sayfa numarasına gerek yoktur. Örnek: (Cide, 2016).
Aynı parantez içerisinde birden çok gönderme yapılması: Aynı parantez içerisinde yapılan çoklu göndermeler ilk yazarın soyadına göre alfabetik sırada olmalı ve noktalı virgül ile ayrılmalıdır. Örnek: (Cide ve Kuray, 2013:33; Baysa, 2015:99; Hamidullah, 2010:25).
10. **Kaynaklar:** Kaynaklar başlığı 12 punto ve koyu olarak girintili yazılmalıdır. Kaynaklar ise 11 punto şeklinde çalışmanın sonunda düzenlenmelidir. Kaynaklar makalenin bittiği sayfadan başlatılmalı ve çalışmalar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır. Yazar adı ve soyadı arada “virgül” olacak şekilde tam yazılır. Soyadı koyu ad ise normal yazılacaktır. Kaynakçanın ilk satırı girinti olmadan sola dayalı,

ikinci satırı ise girintili yazılacaktır. Çok yazarlı çalışmaların atıflarında “**vd.**” olarak verilen yazarların tümü kaynaklar kısmında yer almalı ve kaynaklar arası boşluk paragraf arasında olduğu gibi 6 nk olarak ayarlanmalıdır. Aynı yazarın birden çok çalışmasına atıfta bulunulduğunda, yayın tarihi en eski olandan başlanmalıdır. Aynı yazarın aynı tarihli birden fazla çalışmasına atıfta bulunulduğunda ise metin içi atıflar ve kaynaklar a, b, c, ... harfleri kullanılarak numaralandırılmalıdır. Örnek; 2003a, 2003b, 2003c gibi. Bir yazarın tek ve birden fazla yazarlı çalışmasına atıfta bulunulması durumunda, önce tek yazarlı çalışmalar belirtilmelidir.

Yazarlar metin içinde yapacakları atıflar için American Psychological Association (APA) tarafından yayımlanan Kılavuzun 6. baskısında yer alan kurallara uymalıdır. Ancak APA'dan farklı olarak atıfları rahat bulmak için yazar adı tam olarak yazılmalıdır. Kaynaklarda ve metin içerisinde yer alan Türkçe eserler için aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi Türkçe kısaltmalar (örneğin, "vd.", "ss.", "s.", "İçinde", "Çev.", "Der.", "Ed." gibi) kullanılmalıdır. APA kuralları için aşağıdaki bağlantıları ziyaret edebilirsiniz:

DEĞİŞİK ATIFLARIN KAYNAKLARDA GÖSTERİLMESİNE İLİŞKİN BAZI ÖRNEKLER AŞAĞIDA VERİLMİŞTİR

Tek Yazarlı Kitap:

Soyadı, Adı, (Yıl), *Kitabın Adı* (İtalik), Şehir: Yayınevi.

Cide, Ömer, (2016), *Osmanlı'nın Kuruluşunu Anlamak*, İstanbul: Beka Yayınları.

İki Yazarlı Kitap:

Soyadı, Adı ve Soyadı, Adı, (Yıl), *Kitabın Adı* (İtalik), Şehir: Yayınevi.

Fatiş, Emrullah ve Şaşa, Mehmet, (2012), *Marifetullah*, Trabzon: Murathan Yayınevi.

İkiden Fazla Yazarlı Kitap:

Soyadı, Adı, Soyadı, Adı, ve Soyadı, Adı (Yıl), *Kitabın Adı* (İtalik), Şehir: Yayınevi.

Kunt, Metin, Faroqhi, Suraiya, ve Ödekan, Ayla, (2013), *Osmanlı Devleti*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Not: İki isimli yazarda ikinci adın sadece baş harfi de yazılabilir.

Derleme Kitap:

Soyadı, Adı, (Yıl), *Başlık*, (Ed.: A. Soyadı), *Kitabın Adı* (İtalik), s.(sayfa aralığı), Şehir: Yayınevi.

Cide, Ömer (2019), *İslam Medeniyetinin Gerileme Sebepleri ve Çözüm Önerileri*, (Ed.: Hanefi Palabıyık, Mesut Can), *İslam Medeniyeti Tarihi*, s.361-375, İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Çeviri Kitap:

Soyadı, Adı, (Yıl), *Kitabın Adı* (İtalik), (Çev.: Adı. Soyadı), Şehir: Yayınevi.

Anthony Dolphin, Alderson, (2017), *Osmanlı Hanedanlığı* (Çev.: Şefaettin Severcan), İstanbul: İz Yayıncılık.

Kurum Yayını:

Kurum (Yıl), *Başlık* (İtalik), Şehir: Yayınevi.

SPK (2006), *Kurumsal Kültür*, Ankara: SPK yayınları, Yayın No: 195, Kurumsal Araştırmalar Serisi, No: 3.

Makale:

Soyadı, Adı, (Yıl), Makalenin Başlığı, Derginin Adı (İtalik), Cilt(Sayı), s.(sayfa aralığı).

Gazel, Ahmet Ali, (2018), Osmanlı Mürettepler Cemiyeti, *Bilig Dergisi*, 9(2), s. 65–78.

Not: İki yazarlı makalelerde yazarların arasına “ve” bağlacı konularak soyadı ve adı tam olarak yazılır. Çoklu yazarlarda ise araya virgül konularak sadece son yazarın soyadı ve adı “ve” bağlacı ile ayrılır.

Tebliğ veya Konferans Bildirisi:

Soyadı, Adı, (Yıl), Tebliğ Başlığı (İtalik), Konferans Adı, Düzenleyen Kurum.

Vural, Tarık, (2007), *Yerel Yönetimler ve Mali Özerklik*, Yerel Yönetimlerde Dönüşüm Sempozyumu, TMMOB Peyzaj Mimarları Odası, Ankara.

Not: İki yazarlı tebliğlerde yazarların arasına “ve” bağlacı konularak soyadı ve adı tam olarak yazılır. Çoklu yazarlarda ise araya virgül konularak sadece son yazarın soyadı ve adı “ve” bağlacı ile ayrılır.

İnternet Kitap veya Rapor:

Soyadı, Adı, (Yıl), Başlık (İtalik), İnternet adresi, (Erişim Tarihi: GG.AA.YYYY).

DPT. (2004), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005) 2004 Yılı Programı Destek Çalışmaları*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program>, (Erişim Tarihi: 12.02.2005).

İletişim Adresi:

Kilis 7 Aralık Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Dergisi,
Merkez/Kilis

Tel: 0 3488142666, Dâhili: 1337

Faks: 0-348 813 93 24

E-posta: sbdergi@kilis.edu.tr